

**Ụ'dúkọ múké
Mārákō
ní sǐ rĩ**

Tā búkū rĩ vé rĩ ã ũlũngára

Búkū 'dĩri Yūwánĩ Mārákō* sǐ nĩ. Yèsũ kǎ adrii Yērúsālémā gá 'dǎá, ịsụ ákūdē Mārákō ri drĩ kẹrịmvá rú. Mārákō újá 'i ịcá 'bá Yèsũ ã pámvú ũbǐpi ni. Vúdrị ni gé, kọpi gọkí rií ẹzị ngaa Páulũ be trụ. Vúdrị ni gé, kọpi gọkí rií ẹzị ngaa Pétēró be. Yèsũ vé tā ịri ní sǐ 'dĩri agá, ũlũ tā Yāhúđị rĩ pi ní rií átá rĩ, āzini ũlũ mērē Yāhúđị rĩ pi vé rĩ, kúru ındré sǐ sǐ búkū 'dĩri 'bá adri 'bá Yāhúđị rú ku Yèsũ ri ẹ'yĩ 'bá gí rĩ pi ẽ ịzā kozú.

Búkū 'dĩri agá, Mārákō ũlũ tā Yèsũ ní 'oó rĩ pi, ndē tā Yèsũ ní átá tị sǐ rĩ pi rá. Búkū 'dĩri agá, 'bá ịsúkí lǎá, Yèsũ 'o tā āyāzú āyāyā ni pi kárákará, ịdrí 'bá kárákará, údró ındrĩ ũnjí rĩ pi ũfũú 'bá rĩ pi drịgé sǐ, āzini trũ 'bá rĩ pi ịvé ũnjĩkǎnyā agásĩ rá. Tā ịri ní 'oó 'dĩ 'bée agá, lũ 'yozú kínĩ, Yèsũ ri ũkpō be, ịbí ینگá Múngú vúgá, sē 'i 'dị drǎá 'bá rĩ pi trũzú ịvé ũnjĩkǎnyā agásĩ.

Mārákō ũlũ tā Yèsũ vé rĩ, āzini ũlũ tā Yūwánĩ ní bǎtízĩmũ sēzú Yèsũ ní rĩ. ũlũ tā rĩ pi muzú

---

* : Yūwánĩ Mārákō: Yūwánĩ Mārákō pi mụkí Páulũ be, Bārúnábā sǐ Sáyípūrāsĩ gé, 'bo Mārákō ku ẹzị rĩ ã ngangára Pāmiflíyā gá. Vúdrị ni gé, Páulũ ã'yĩ Mārákō ri ijị muzú ị vúgá sǐ ındĩ kuyé. 'Bo Páulũ kǎ adrii jó āngũ ũ'yízú rĩ agá 'dǎá, ịri ní Tĩmótéyō ri zízú, ẽ ijị Mārákō ri ịmụ 'i vúgá, 'i ịzā koó. 'Í lǎ Ẹzị 12:25; Ẹzị 15:37-39; 2 Tĩmótéyō 4:11.

uletere cĩngbá cazú ũdũ gé, ịsụ ãkũdẽ gbãkí drĩ
 Yẹsũ ri pẹti alambaku sịgẹ kuyé, búkũ rĩ vé ũdũ
 gé, ũlũ tã Yẹsũ ní ینگázú gōzú ídri rú drāngará
 gálésila rĩ, āzini ũlũ ịrivé ngangará mụzú 'bũ gé
 rĩ vé tã.

Yūwánĩ sě tị Múngú vé rĩ

(Mātayo 3:1-12; Lúkã 3:1-18; Yūwánĩ 1:19-28)

1 Ụ'dụkọ múké Yẹsũ Kúrísitō Múngú Mvọpi vé
 tã sĩ rĩ ị'dó 'i 'dini.†

2 Nẹbị‡ Ịsáyã sị ịvé búkũ agá 'dini,
 “Ma mávé 'bá áyúāyũ ni pẽ mụzú mí ní drịdrị,
 ịri mụ mí ní lẹti údé.”

3 “Ụ'dụkọ 'bá āzi vé ni ri ọ'ụ āngũ ā'wí cínyáfã
 rú rĩ agá 'dãá kĩnĩ,

‘Ìmi údéki lẹti Ụpi ní,
 ìmi útúkí lẹti ịrivé rĩ ã adri pịri.’ ”

4 Yūwánĩ ní kúru ịfūzú āngũ ā'wí cínyáfã rú rĩ
 agá 'dãá, ịri ní rizú tị sězú 'bá rĩ pi ní kĩnĩ, “Ìmi
 újákí ẹsị, ìmi kukí ùnjĩkányã ānĩ, Múngú ã trũ
 rí ìmi ìmivé ùnjĩkányã agásĩ rá. Ịri ní 'dezú rizú
 'bá rĩ pi ní bătízĩmũ§ sězú.”

5 'Bá rĩ pi ní ímúzú āngũ Yūdáyã vé rĩ agásĩ,
 āzini kūrú Yẹrúsálémã vé rĩ agásĩ céré Yūwánĩ
 vúgá nŏó. Kọpi ní ịvé ùnjĩkányã ũlũzú, Yūwánĩ

† **1:1** 1:1 Yẹsũ Kúrísitō: Rụ Yẹsũ 'diri vé ífífí, Múngú ri 'bá paápi
 rĩ. Kúrísitō ri 'bá ị ní ũdu dãá drị ni gé, lūzú kĩnĩ Múngú ipẽ ịri
 adrii 'bágú rú. Ēbērē tị sị Kúrísitō ri ị zị Māsiyã. 'Í lã Yūwánĩ
 1:41. ‡ **1:2** 1:2 Nẹbị: Múngú ri ịvé tã átá nẹbị rĩ pi ní, kọpi kúru
 ịrivé ụ'dụkọ rĩ ũlũ 'bá rĩ pi ní. **1:2** 1:2 Málákí 3:1 **1:3** 1:3
 Ịsáyã 40:3 § **1:4** 1:4 Bătízĩmũ: Ị ri 'bá rĩ pi ní bătízĩmũ sě lūzú
 kĩnĩ, kọpi újákí ẹsị ịvé ùnjĩkányã agásĩ gí, kọpi ẹ'yíkí Múngú ri
 gí.

ní kōpi ní bātízīmũ sēzú yǐ āmbúgú dīpi dīdī Yáridénĩ agá 'dǎá.

⁶ Bōngó Yūwánĩ ní suú rĩ, údékí kámĩlō ã 'bí. 'Yĩ gō lǎ'bú rú ní 'í úpĩlé gá, ĩrivé ānyāngā rií nyaá rĩ, úmbí, āzini ọnyú ásé agá rĩ.

⁷ Yūwánĩ ní áyúzá 'bá rĩ pi ní kĩnĩ, “Bá āzi ri ímú má vùdrĩ gé 'dĩí'dĩ, ĩri ũkpō be ambamba, ndē ma ũkpō sĩ rá, má ícó ọvũú ĩrivé ngá pá gá ã bǎá ọyuyú bǎ ku.

⁸ Á sē ĩmi ní bātízīmũ yǐ sĩ, 'bo ĩri ímú ĩmi ní bātízīmũ sē ũkpō Índrĩ Uleterere rĩ* vé rĩ sĩ.”

*Yūwánĩ sē Yēsũ ní bātízīmũ
(Mātáyo 3:13-17; Lúkǎ 3:21-22)*

⁹ Lókí 'dǎri gé, Yēsũ ímú Nāzērētā gálésĩla, Nāzērētā ri āngũ Gǎlĩláyā vé rĩ agá. Yūwánĩ ní bātízīmũ sēzú ĩri ní yǐ Yáridénĩ agá 'dǎá.

¹⁰ Yēsũ kǎ rií ĩfũú yǐ rĩ agásĩ, ndre 'bũ zĩ 'i kú mgbọ. Índrĩ Uleterere rĩ ní ísízú ímúzú sũ āmámũ tĩnĩ, úrízú drĩgé ni gé.

¹¹ Kúru ọ'dùkọ ní íkúzú 'bũ gé 'dǎásĩ kĩnĩ, “Mí Mvǎ mávé ni, á lē mi ambamba, ma āyĩkō sĩ mí sĩ.”

*Sātánā ọ'bĩ Yēsũ ri
(Mātáyo 4:1-11; Lúkǎ 4:1-13)*

¹² Índrĩ Uleterere rĩ ní Yēsũ ẽ tị pēzú mužú mbēlēnǎ āngũ ǎ'wí cínyáfǎ rú rĩ agá 'dǎá.

---

* **1:8** 1:8 Índrĩ Uleterere rĩ: Índrĩ Uleterere rĩ Índrĩ Múngú vé ni. Búkũ Múngú vé rĩ kĩnĩ, Ẹtẹpi ri Múngú 'i, ĩrivé mvǎ Yēsũ ri Múngú 'i, āzini Índrĩ Uleterere rĩ Múngú 'i. Ẹtẹpi ri, Mvọpi ri, āzini Índrĩ Uleterere rĩ, kōpi Múngú ǎlu. 'Í lǎ Yūwánĩ 1:1-18; Yūwánĩ 8:41-42; Ẹzĩ 5:3-4.

13 Yēsũ mu adrii āngũ ã'wí cínyáfã rú rĩ agá 'dãá ú'dú pũkú sũ, Sātánã† ri ĩri ỳ'bĩí ásé agá 'dãá. Fi muų adrii ã'á ásé agá rĩ pi ãsámvú gé, 'bo mālāyíkã rĩ pi‡ rikí ĩri ũtēē nĩ.

*Yēsũ vé ẽzĩ í'dóngará
(Mātáyo 4:12-17; Lúkã 4:14-15)*

14 Kã Yũwãnĩ ri 'beé jó āngũ ũ'yĩzú rĩ agá 'dãá gí, Yēsũ ní 'dezú muųú āngũ Gālĩláyã vé rĩ gé, ĩri ní ú'dúkó múké Múngú vé rĩ ũlũzú muųú.

15 ĩri ní 'yozú kĩnĩ, “Mālũngã Múngú vé rĩ ícá ĩnyinã gí, ĩmi újákí ẹsĩ, ĩmi ẹ'yĩkí ú'dúkó múké má ní ũlũú nōri.”

*'Bá Yēsũ ní í'dó zĩ drĩdrĩ ímụ 'í pámvú ũbĩ rĩ
pi
(Mātáyo 4:18-22; Lúkã 5:1-11)*

16 Yēsũ kã rií ẹcị yĩĩ bālãlã Gālĩláyã gārã gá sĩ, ĩri ní 'bá ĩrĩ ĩ'bĩ 'be'bá ni pi ndrezú, 'bá rĩ Sịmónã pi ẹdrịpi Āndēréyã be, kọpi ri ĩ'bĩ 'be ímbá sĩ.

17 Yēsũ ní 'yozú kọpi ní kĩnĩ, “Īmi ímụkí mâ pámvú ũbĩ, ma sē ĩmi ímụ 'bá ísé íjĩ má ní sũ ĩmi ní ĩ'bĩ 'beé rĩ tịnị.”

18 Koro kọpi ní ìvé ímbá kuzú, kọpi ní 'dezú muųú Yēsũ vúgá sĩ.

† **1:13** 1:13 Sātánã: Sātánã ri ādróko, ĩri āmbúgú índri ũnjí rĩ pi drĩgé, gã tã Múngú vé rĩ 'dugá ngagá sĩ, Múngú ídró ĩri 'bũ gé 'dãásĩ. † Í lã I'dangará 12:7-9. ‡ **1:13** 1:13 Mālāyíkã rĩ pi: Mālāyíkã rĩ pi índri, kọpi ri adri Múngú be 'bũ gé 'dãlé, kọpi rú'bá ākó. Múngú ri sã āzi sĩ kọpi ĩpē ímụ vũ drĩgé nōó ú'dúkó múké ívé rĩ ũlũ 'bá rĩ pi ní.

19 Yēsũ kā 'i útrú mužú dr̥dr̥, ĩri ní Zēbēdayō ɛnjip̥i Yōkóbũ pi ndrezú ɛdr̥ip̥i Yũwánĩ be, k̥opi ri ĩvé ímbá a'di kũlúmgbá agá 'dǎá ĩ'b̥i 'bezú ānĩ.

20 Yēsũ ní koro k̥opi zizú, k̥opi ní ĩ ɛtép̥i Zēbēdayō ri kuzú ĩvé 'bá ɛz̥i vé r̥i pi be kũlúmgbá r̥i agá 'dǎá, k̥opi ní mužú Yēsũ vúgá s̥i.

Yēsũ dro índr̥i ũnj̥i ágó āzi dr̥igé s̥i
(Lúkã 4:31-37)

21 Yēsũ pi ní 'dezú mužú ívé 'bá 'î pámvú ũb̥i 'bá r̥i pi be Kāpārānāũmã gá. 'Bo ú'dú Sábátã vé r̥iŠ kã ícá, Yēsũ ní mužú Jó Múngú ri Zizú r̥i* agá 'dǎá, ĩri ní 'dezú rizú 'bá r̥i pi ímbázú.

22 'Bá r̥i pi āyāk̥i tã ĩri ní ímbá r̥i s̥i rá, ā'diātās̥iyã tã ĩri ní ímbá r̥i ũkp̥o be ambamba, ndē 'bá tãĩmb̥i Mósē vé r̥i ímbá'bá r̥i pi vé r̥i rá.

23 Ágó āzi índr̥i ũnj̥i ní f̥i dr̥i ni gé ni ri adrii ĩvé Jó Múngú ri Zizú r̥i agá 'dǎá, ágó r̥i ní trezú ú'dúk̥o be ɔru 'dǎá k̥inĩ,

24 “Yēsũ Nāzērétágú r̥i, ngá mí ní rizú 'bá dr̥i izazú r̥i ā'di? Mí ímú 'bá ú'dú ũdr̥áá? Á n̥i mi rá, mi 'Bá Uleterē Múngú vé ni.”

25 Yēsũ ní trezú índr̥i ũnj̥i r̥i dr̥igé k̥inĩ, “Mí új̥i k̥iri, 'í f̥ũ ágó r̥i dr̥igé s̥i rá.”

§ 1:21 1:21 Ú'dú Sábátã vé r̥i: Ú'dú 'd̥iri Yāhúđ̥i r̥i pi ní rizú uvuzú r̥i, āzini k̥opi ní rizú Múngú ri zizú r̥i. Yāhúđ̥i r̥i pi ri ú'dú 'd̥iri vé tã ígá k̥inĩ, Múngú gbi 'b̥u pi v̥u be n̥i, āzini Múngú pa ĩ adringárá túg̥er̥i rú r̥i agás̥i n̥i. Ú'dú Sábátã vé r̥i Yāhúđ̥i r̥i pi ri z̥i ú'dú ɛz̥ir̥i, 'bo K̥ɛl̥ik̥o r̥i pi ri z̥i ú'dú áz̥iyá. 'Í lã Wũngárá 20:8-11; Dētōrōnómē 5:12-16. * 1:21 1:21 Jó Múngú ri Zizú r̥i: Yāhúđ̥i r̥i pi vé Jó Múngú ri Zizú r̥i pi kárákará k̥ur̥i r̥i pi agás̥i āndiāndi, k̥opi ri ĩ úmú Búkũ Múngú vé r̥i lã, āzini k̥opi ri Múngú ri ĩnj̥i Ú'dú Sábátã vé r̥i gé.

26 Índrí ũnjí rĩ ní ágó rĩ ayazú ũkpō sī, ĩri ní ngazú fūzú ágó rĩ drĩgé sī útréngará be ụ'dụkọ be ụru 'dǎá.

27 'Bá rĩ pi kǎ tǎ 'dĩri ndreé, sē kọpi ní céré ãyǎngará. Kọpi rikí átá ĩ ǎsámvú gé sī kínĩ, "Ímbángará ú'dí ĩ ní ímbá ũkpō be índrí ũnjí rĩ pi ní tǎ ni 'dụụ ẹzị ngazú rá 'dĩri, ímbángará íngóni ni?"

28 Tǎ Yēsũ ní 'oó 'dĩri íré 'i mụzú mbēlējǎ ǎngũ Gǎlílǎyǎ vé rĩ agásĩ céré.

*Yēsũ ídrí 'bá kárákará
(Mǎtáyo 8:14-17; Lúkǎ 4:38-41)*

29 Yēsũ pi Yōkóbũ be Yūwǎnĩ sī, ngakí fūú Jó Múngú ri Zizú rĩ agásĩ, kọpi 'dekí mụụ Sịmónǎ pi vé ǎngǎ ǎndēreyǎ be.

30 Kọpi kǎ mụụ caá 'dǎlé, lūkí Yēsũ ní kínĩ, Sịmónǎ ĩdrẹpi ri ǎzó rú, rụ'bá ni ko gbírílílí, la kú gbóló drĩgé.

31 Yēsũ ní mụzú ũkú rĩ vúgá 'dǎá, drị ni ruzú, ĩri íngazú ụrụgégé. Drǎ rĩ ní dezú ũkú rĩ rụ'bá gǎ sī, ĩri ní ínyá á'dízú sēzú kọpi ní.

32 Ũndrējǎ Sǎbátǎ vé rĩ kǎ deę, ụtụ rĩ kǎ 'deé gí, 'bá rĩ pi ũlíkí ívé 'bá drǎ be rĩ pi, 'bá índrí ũnjí ní fí kọpi drĩgé rĩ pi be ímụ Yēsũ vúgá nǎó.

33 'Bá kūrụ Kǎpǎrǎnǎúmǎ agǎ rĩ pi úmúkí ĩ céré ímụ adrií kuú jó rĩ vé kẹtílé gǎ.

34 Kúru Yēsũ ídrí 'bá drǎ be rĩ pi kárákará, drǎ 'bá 'dĩ'bée rụ'bá gǎ rĩ pi drǎ ǎndíǎndí ni pi,

āzini Yēsū údró índrí ũnjí† kárakará ũfūú 'bá rĩ pi drĩgé sī. 'Bo índrí ũnjí rĩ pi ní Yēsū ri nĩ rá rĩ sī, Yēsū ā'yī kōpi átángá átá kuyé.

Yēsū sē tị mužú āngũ Gālīláyā vé rĩ agásĩ

³⁵ Kā mužú caá drũ ũ'bútị kũñkũñĩ, Yēsū ní íngázú urũ, ĩri ní mužú adrizú ó'dúkũlegúsĩ, 'dǎlé ri Múngú ri zĩ.

³⁶ Vúdrĩ ni gé, Sĩmónā pi 'í ọgũpĩ be, kōpi ní 'dezú mužú Yēsū ri ndāzú.

³⁷ Kōpi kâ ĩri ĩsú, kōpi kĩnĩ, “'Bá rĩ pi ri mi ndā.”

³⁸ Yēsū ní újázú kōpi ní kĩnĩ, “Lē 'bâ mužú vūrā āzi túngú ni gé, mâ ũlũ rí kpá tị Múngú vé rĩ mužú kũrú urukọ'bée agásĩ ĩndĩ, ā'diātāsīyā 'dĩri ẹzĩ Múngú ní ma ĩpēzú rĩ.”

³⁹ Yēsū ní kúru ẹcízú Múngú vé tị ũlũzú Jó Múngú ri Zízú rĩ pi agásĩ, āngũ Gālīláyā vé rĩ agásĩ céré, ri índrí ũnjí rĩ pi údró ũfūú 'bá rĩ pi drĩgé sī.

*Yēsū idrí ágó ũfú ní nyaá ni
(Mátáyo 8:1-4; Lúkã 5:12-16)*

---

† **1:34** 1:34 Índrí ũnjí rĩ pi: Índrí ũnjí rĩ pi ándúru mālāyíkā Múngú vé ni 'bũ gé 'dǎá, kōpi nōkí tǎĩmbĩ Múngú vé rĩ, Sātánā ri kōpivé āmbúgú. Múngú ídró kōpi 'bũ gé 'dǎási vũgá nōó, kōpi gōkí ufuú índrí ũnjí, kōpi ri 'bá rĩ pi ní ĩzāngā sē vũ drĩgé nōgó. 'Í lā l'dangára 12:7-9.

40 Ágō āzi ũfú‡ ní nyaá ni ímụ kũmũcí ũtĩĩ Yēsũ ɛndrɛtĩ gé, ĩri ní Yēsũ ri mǎzú drĩ ĩrĩ sĩ kĩnĩ, “Mí ā'yĩ dō rá, mí sē mǎ rụ'báná ẽ ícá ule fô.”

41 Tā 'dĩri sē Yēsũ ẽ ɛsị ịsụ ịzāngā ambamba, ĩri ní drĩ suzú ágó rĩ úlózú, ĩri ní 'yozú kĩnĩ, “Á lē rá, mĩ rụ'báná ẽ ícá ule.”

42 Koro ũfú rĩ ní dezú ágó rĩ ā rụ'báná gá sĩ, rụ'báná ni ní ícázú ule.

43 Yēsũ ní ágó rĩ pēzú mụzú, ɛzịzú ĩri ní trĩtrĩ,

44 ĩri ní 'yozú ágó rĩ ní kĩnĩ, “Lē mĩ lū tā 'dĩri 'báná āzi ní ku. 'Í mụ mi i'daá 'báná átálágú§ rú ni ɛndrɛtĩ gé, 'í jị ngá āzi mụzú rōbōŋō rú mí drígé sĩ ĩndĩ, sụ tǎimbị Mósē* vé rĩ ní 'yoó rĩ tịni, 'báná céré ā nĩkí rí 'yozú kĩnĩ, mĩ rụ'báná ícá ule gí.”

45 'Bo ágó rĩ kǎ 'deé mụzú, i'dó rií tā rĩ ũlũú mụzú 'báná rĩ pi ní. Ānĩ sē Yēsũ gō fií mụú ɛcị kũrụ rĩ agá 'dǎá 'báná rĩ pi ǎsámvú gé sĩ andrekelemgbe kuyé. Yēsũ ā ugo dō 'i fingará kũrụ rĩ agá 'dǎá rĩ

---

‡ **1:40** 1:40 ũfú: Tǎimbị Mósē vé rĩ kĩnĩ, 'báná ũfú ní nyaá rĩ, ĩri āzāvũ rú, ā'yĩkí ĩri adrii 'báná ĩsērélē vé rĩ pi ǎsámvú gé ku. Drā ũfú vé rĩ de dō rụ'báná ni gé sĩ gí, lē ā mụ 'i i'daá átálágú rĩ ɛndrɛtĩ gé, átálágú rĩ ĩri ndre, ĩri 'yo drā rĩ de rụ'báná ni gé sĩ gí. 'Í lā Lěvītíkā 14:1-32. § **1:44** 1:44 Átálágú: 'Báná ĩsērélē vé rĩ pi ǎsámvú gé, 'yéngá átálágú ri rōbōŋō zǎ Jó Múngú vé rĩ agá 'dǎá nĩ. Atala rĩ pi ri ĩfũ úyú Lěvĩ vé rĩ agá. * **1:44** 1:44 Mósē: Yōsépā kǎ drǎá gí, 'bágú Ĕjēpétō vé rĩ 'bā anji ĩsērélē vé rĩ pi ɛzị ngáá tųgɛrĩ rú caá ílĩ mǔdǔrǔlǔ sụ (400). Kúru Múngú ní Mósē ri ĩpězú ímǔzú anji ĩsērélē vé rĩ pi pazú adringará tųgɛrĩ rú rĩ agásĩ. Múngú sē tǎimbị rĩ Mósē ní, ā lū anji ĩsērélē vé rĩ pi ní, sězú ĩ ní tǎimbị rĩ zịzú tǎimbị Mósē vé ni ānĩ. Tịkí Mósē ri ịsụ ǎkūdē ílĩ rĩ ca ɛlǐfũ ǎlu mǔdǔrǔlǔ sụ (1,400), ịsụ ǎkūdē tịkí drĩ Yēsũ ri kuyé. 'Í lā Wűngará 2-24.

sĩ ugogo drāāāsīyā, 'bá rĩ pi rikí nyo əcí ĩri vúgá nõó íngázú vūrā rĩ pi gé sĩ céré.

2

*Yēsũ idrĩ ágó pá be 'bēlé'béle ni
(Mātáyo 9:1-8; Lúkã 5:17-26)*

¹ U'dú mādã ã vú drĩgé, Yēsũ ní kpá gōzú fizú Kāpārānāúmā gá 'dāá dī. 'Bá rĩ pi yĩkĩ kīnĩ, Yēsũ ícá ĩgōó 'bētĩ gí.

² 'Bá rĩ pi ní ĩ úmúzú kárakará, sē vūrā rĩ ca ku. 'Bá rĩ pi gákĩ jó rĩ agá 'dāá tré, cĩngbá cazú kēētĩlé gá āmvé 'dāá, Yēsũ ri ú'dúkó múké rĩ ũlũú kōpi ní.

³ Āgō urukọ'bée sụ í'dúkĩ ágó āzi ọgōrọvũ rú ni ĩjĩ Yēsũ vú nõó.

⁴ 'Bá rĩ pi ní adrii bĩtrĩká rĩ sĩ, kōpi ndākĩ ũ'dũ tí, kōpi ní tuzú jó drĩgé 'dāá,* kōpi ní jó rĩ ě drĩ ĩñānyāzú, kōpi ní ágó pá be 'bēlé'béle rĩ ísúzú ímúzú ĩrivé pórōsĩ ĩri ní laá drĩ ni gé rĩ be vūgá Yēsũ ẹndrẹtĩ gé nõó.

⁵ Yēsũ kã nĩĩ áamá 'yoó kīnĩ, āgō 'dĩ'bée ẹ'yĩkĩ 'i gí, ĩri ní 'yozú ágó ọgōrọvũ rú rĩ ní kīnĩ, "Mvá ágó 'dĩri, á trũ mi mívé ũnjĩkānyā agásĩ gí."

⁶ 'Bá ri'bá tãĩmbĩ Mósē vé rĩ ímbá'bá rĩ pi úríkĩ kuú 'dāá, kōpi rikí ũsũú ẹsĩsĩlé sĩ kīnĩ,

⁷ "Ngá ágó 'dĩri ní rizú átázú 'dĩni rĩ ã'di? Ágó 'dĩri ĩnjĩ Múngú ri ku! 'Bá āzi ālunāni āngũ trũúpi ũnjĩkānyā agásĩ ni 'dāáyo, 'yéņá Múngú 'i ọ'dúkúlegúsĩ."

---

* **2:4** 2:4 Tuzú jó drĩgé 'dāá: Yāhúdĩ rĩ pi jó sĩ drĩ be kpākpā, 'bá ri ícọ tų mụ úrí drĩ ni gé rá.

⁸ Koro Yēsũ nĩ tã kôpi ní rií ũsũũ ĩ ɛsĩ agá 'dãlé rĩ ámá bá. Kúru ĩri ní 'yozú kôpi ní kĩnĩ, “Ngá ĩmi ní rizú tã ũsũzú 'dĩni rĩ ã'di?

⁹ Mâ 'yo rĩ tã rĩ íngóni? Mâ 'yo rĩ ágó pá be 'bêlé'béle nōri ní, “Trũkĩ mi mívé ũnjĩkãnyã agásĩ gĩ 'dĩni,’ dōku mâ 'yo, “Í nga ụrụ, 'í 'dụ mívé pórōsĩ, 'í 'de mụụ’ 'dĩni?

¹⁰ 'Bo á lě lūú ĩmi ní 'yozú kínĩ, ma 'Bá Mvá 'i,† ma ũkpō be ũnjĩkãnyã trũzú vũ drĩgé nōgó” Yēsũ ní 'yozú ágó pá be 'bêlé'béle rĩ ní kĩnĩ,

¹¹ “Á 'yo mí ní, 'í nga ụrụ, 'í 'dụ mívé pórōsĩ, 'í mvi 'bẹtị.”

¹² Ágó rĩ ní ngazú ụrụ, ĩri ní ívé pórōsĩ 'dụzú, ĩri ní 'dezú mụzú, 'bá rĩ pĩ rikĩ ĩri ndreé mụzú. Tã 'dĩri sē 'bá rĩ pĩ ní ãyãngará, ãzini sē kôpi rikĩ Múngú ri íngú kínĩ, ““Bá ndrekĩ tã ãzi ụkụ ni 'dĩri tịni kuyé.”

Yēsũ zĩ Lévĩ ri

(Mátáyo 9:9-13; Lúkã 5:27-32)

¹³ Yēsũ gō 'i ɛndị mụụ yĩ bālālã Gãlĩláyã tị gé 'dãá dđĩ. 'Bá rĩ pĩ ní ĩ úmúzú kárakarã Yēsũ ã gārã gá, ĩri ní í'dózú kôpi ímbázú.

¹⁴ Yēsũ kã rií ɛcĩ yĩ bālālã rĩ ã gārã gá sĩ, ĩri ní Lévĩ Āláfáyō mvọpị riipi mũfēngã umbe jezú rĩ u'dụpị rĩ ndrezú, ãkũdē úrí kuú ívé jó rizú mũfēngã umbe jezú rĩ u'dụzú rĩ agá 'dãá. Yēsũ ní 'yozú ĩri ní kĩnĩ, “Mí ímụ mã pámvú ũbĩ.” Koro Lévĩ ní ngazú 'dezú mụzú ĩri vúgá sĩ.

† **2:10** 2:10 'Bá Mvá: Yēsũ zĩ 'i 'Bá Mvá lüzú kínĩ, 'i Kúrísítō 'i, 'i mālũngã rĩ rụ mụzú nyonyo. 'Í lã Dãnyélé 7:13-14.

15 Lévī zī Yēsū pi ĩrivé 'bá ĩri ā pámvú ũbĩ'bá rĩ pi be mụú ínáy nyaá ívé āngá. 'Bá kárakará mŭfēngā umbe jezú rĩ u'dụ'bá rĩ pi,‡ 'bá ri'bá ũnjĩkānyā 'o'bá rĩ pi be, kọpi ínáy rĩ ā nyangára gá 'dāá ĩndĩ.

16 'Bá tǎimbĩ ímbá'bá adri'bá Fārúsĩ rĩ pi ká ndreé Yēsū pi ri ínáy nya 'bá ũnjĩkānyā 'o'bá rĩ pi be, āzini 'bá mŭfēngā umbe jezú rĩ u'dụ'bá rĩ pi be trụ, kọpi ní 'bá Yēsū ā pámvú ũbĩ'bá rĩ pi zizú kínĩ, "Ngá ĩmi ní rizú ínáy nyazú 'bá mŭfēngā umbe jezú rĩ u'dụ'bá rĩ pi be, āzini 'bá ri'bá ũnjĩkānyā 'o'bá rĩ pi be trụ rĩ ā'di?"

17 Yēsū ká tǎ 'dĩri yị, ĩri ní 'yozú kọpi ní kínĩ, "'Bá drǎ ākó rĩ ndǎ 'bá ũjọ sēepi ni ku, 'bá drǎ be rĩ, ĩri 'bá ũjọ sēepi ni ndǎ nĩ. Má ímụ 'bá tǎ be pịrị rĩ pi zị kuyé, má ímụ 'bá ũnjĩkānyā 'o'bá rĩ pi zị ésí újá."

'Bá rĩ pi zikí Yēsū ri ānyāngā a'bingára vé tǎ sĩ

(Mǎtáyo 9:14-17; Lúkǎ 5:33-39)

18 'Bá Yūwánĩ ā pámvú ũbĩ'bá rĩ pi Fārúsĩ rĩ pi be, kọpi ri ĩ a'bi* ānyāngā ā nyangára sĩ a'bia'bi.

‡ 2:15 2:15 'Bá mŭfēngā umbe jezú rĩ u'dụ'bá rĩ pi: 'Bá mŭfēngā umbe jezú rĩ u'dụ'bá rĩ pi, kọpi Yāhúđĩ ri'bá mŭfēngā umbe jezú rĩ u'dụ'bá 'bāgú āmbúgú Rómā vé rĩ ní rĩ. Kọpi ri mŭfēngā rĩ u'dụ āmbúgú 'bāgú rĩ ní 'yoó kọpi ā u'dụkí rĩ ndē. § 2:16 2:16 Fārúsĩ: Fārúsĩ rĩ pi ngúlúmũ Yāhúđĩ rĩ pi vé tǎimbĩ Mósē vé rĩ rụ'bá títĩ rĩ pi. Kọpi 'dụkí índrĩ rĩ pi vé tǎ, āzini mǎlāyíkā rĩ pi vé tǎ 'bǎā tǎ āmbúgú rú, kọpi ẹ'yíkí rá 'yozú kínĩ, 'bá ũdrǎ'bá gí rĩ pi gō íngá ídri rú rá. Í lǎ Ẹzị 23:8. * 2:18 2:18 A'bi: Sǎ āzi sĩ Yāhúđĩ rĩ pi ri ĩ a'bi, nyakí ínáy ku, kọpi ri ésí 'bǎ rizú Múngú ri zizú.

'Bá ʊrʊkō ímúkí Yēsũ ri zìí kìnĩ, “‘Bá Yũwánĩ ã pámvú ũbĩ'bá rĩ pi Fārúsĩ rĩ pi be, kòpi ri ĩ a'bi ãnyāngā nyangára sĩ a'bia'bi, 'bo mívé 'bá mí pámvú ũbĩ'bá rĩ pi a'bíkí ĩ ku ãsĩ?”

19 Yēsũ ní újázú kòpi ní kìnĩ, “‘Bá rĩ pi múkí dō ũkú jengára gá, ọmúrúgọ rĩ vé kẹrẹgú dō ãjē rĩ gé 'dālé anigé, ĩrivé ũndĩ mụ'ba vú ni gé sĩ rĩ pi ícókí ĩ a'bií ngá nyangára sĩ ku.”

20 'Bo sã āzi ri ímú 'dĩ'dĩ, kádō ímú ọmúrúgọ rĩ vé kẹrẹgú 'duy kòpi ãsámvú gé sĩ, kúru ú'dú 'dāri gé, kòpi ímú ĩ a'bi ngá nyangára sĩ.

21 “‘Bá āzi ícọ bōngó ú'dí ĩsĩ bōngó dēepi kú ĩrìkọ rú ni vé úlē ícì ọzũú ānì ku, ã'diātāsīyā bōngó 'i nyaápi kú ĩrìkọ rú gí rĩ, ícíkí dō úlē ni ọzũú bōngó ú'dí† sĩ, ĩri gō ãsĩ mụzú dr̄igélé.

22 'Bá āzi ícọ vinyọ ĩ ní zoó ú'dí rú rĩ tōó lã'bu ĩ ní ícì jũrú rú ụkụ ni agá ku. 'Bá rĩ tō dō vinyọ rĩ lã'bu ĩ ní ícì jũrú rú ụkụ ni agá, vinyọ rĩ íngá kọfútọ be, ĩri sē jũrú rĩ ãfĩ rá, vinyọ rĩ dā vūgá. Lē ã tókí vinyọ rĩ jũrú ú'dí‡ ni agá.”

*Fārúsĩ rĩ pi zíkí Yēsũ ri Sābátā vé tã sĩ
(Mátáyo 12:1-8; Lúkã 6:1-5)*

23 Ụ'dú ãlu Yēsũ pi rikí elị́ mụzú ívé 'bá 'i pámvú ũbĩ'bá rĩ pi be ọmvú ãnyá vé ni agásĩ ú'dú Sābátā vé rĩ gé. ĩrivé 'bá ĩri ã pámvú ũbĩ'bá rĩ pi ã ʊrʊkọ'bee ní rizú ãnyá rĩ pi ẽ dr̄i ucezú anyizú cizú.

† 2:21 2:21 Bōngó ú'dí: Ụjìkí dō bōngó ụkụ ĩ ní bōngó ú'dí ícì rụ'ba ni gé 'dĩri gí, bōngó ú'dí ĩ ní ícì rụ'ba ni gé 'dĩri gō ícá mādānā, ĩri ãsĩ bōngó ụkụ rĩ ã rụ'ba gá sĩ rá. ‡ 2:22 2:22 Jũrú ú'dí: Yēsũ vé ímbángará 'dĩri adri sụ vinyọ ĩ ní dāá jũrú ú'dí agá rĩ tịni.

24 Fārúsī rī pi ní Yēsū ri zizú kīnī, “Bávé tāimbī kīnī, ā ngakí ẹzị ú'dụ Sābátā vé rī gé ku pírí, ngá 'bá mí pámvú ūbī' 'bá rī pi ní tāimbī rī n̄òzú, ānyá ẹ drī ucezu ú'dụ Sābátā vé rī gé rī ā'di?”

25 Yēsū ní újázú k̄opi ní kīnī, “Īmi lākí tā 'bāgú Dāwúđī § ní 'oó ívé 'bá rī pi be lókí ẹbírí ní k̄opi fuzú rī gé rī kuyé?

26 Lókí átálágú āmbúgú* Ābīyātārī vé rī gé, Dāwúđī nga fíí Jó Múngú vé rī† agá 'dāá, 'dụ pánga ĩ ní 'bāá Múngú ẹndrẹti gé, ĩ ní nyaá bādārú ku, 'yéná atala rī pi ní ríí nyaá n̄i rī nyaá, sē kpá ụrukọ ní nyaá ívé 'bá 'í pámvú ūbī' 'bá rī pi ní.”

27 Yēsū ní 'yozú Fārúsī rī pi ní kīnī, “Múngú údé ú'dụ Sābátā vé rī 'bá rī pi ā uvukí rí ānī, 'bā ú'dụ Sābátā vé rī tā ẹnjịẹnjị rú 'bá rī pi drīgé kuyé.

---

§ 2:25 2:25 Dāwúđī: Múngú ipē Dāwúđī ri adrii 'bāgú Īsērélē rī pi vé ni, ẹzị kīnī, 'bāgú ú'dí ri ímụ ifū ĩrivé úyú agá, ĩri mālūngā rī rụ mụzú 'dání'dání, 'bāgú rī Yēsū Kúrísítō 'i. 'Í lā Sāwumā 132:11-12; Ẹzị 2:30. Tíkí Dāwúđī ri ísụ ákūdē ílī rī ca élifū ālu (1,000) gí, ílī 'dāri gé, ísụ tíkí drī Yēsū Kúrísítō ri kuyé. 'Í lā 1 Sāmūélē 16-30; 2 Sāmūélē 1-24; 1 'Bāgú 1-2. * 2:26 2:26 Átálágú āmbúgú rī: Átálágú āmbúgú rī ndē atala rī pi céré, ā'diātāsiyā ĩri 'yéná fi Jó Múngú vé rī agá Vūrā Uleteretere rī agá 'dāá n̄i, ĩri fi vú ālu ílī ālu agá. ĩri āri r̄õbõn̄õ vé rī jì ūnjīkányā ūjizú. 'Í lā Lẹvītīkā 16; Ẹbérē 9. † 2:26 2:26 Jó Múngú vé rī: Jó Múngú vé rī 'yéná ālukúta Yērúsālēmā gá 'dāá. Atala rī pi 'yéná ri r̄õbõn̄õ zā Jó rī agá 'dāá n̄i, sụ tāimbī Mósē vé rī ní 'yoó rī t̄in̄i. Múngú ri dī Vūrā Uleteretere rī gé, Jó Múngú vé rī agá 'dāá.

28 Ma 'Bá Mvá 'i, ma Úpí ú'dú Sābátā vé rĩ‡ drĩgé āmbúgú nĩ."

3

Yēsũ ídrí ágó drĩ be 'bēlé'béle ni ú'dú Sābátā vé rĩ gé

(Mātáyo 12:9-14; Lúkã 6:6-11)

¹ Ú'dú āzi gé, Yēsũ gō muḡ fíí Jó Múngú ri Zizú rĩ agá 'dāá dīi, ísú ágó āzi drã ní drĩ ni nyiú kuú 'bēlé'béle ni adri kú 'bá rĩ pi āsámvú gé 'dāá.

² Fārúsĩ rĩ pi ā uruḡo rikí létĩ ndāá, ĩ tókí rí Yēsũ ri āní bēnĩ, kōpi tēkí nyo ríí Yēsũ ri ndreeé, dō tãná ĩri ágó 'dĩri ídrí ú'dú Sābátā vé rĩ gé rá.

³ Yēsũ ní 'yozú ágó drã ní drĩ ni nyiú kuú 'bēlé'béle rĩ ní kĩnĩ, "Mí íngá uru, mí ímú pá tuú 'bá rĩ pi ęndreḡĩ gé nōgó."

⁴ Yēsũ ní kōpi zizú kĩnĩ, "Ngá ĩmivé tãimbĩ ní lēē ā 'okí ú'dú Sābátā vé rĩ gé ku rĩ ā'di? ĩri tã múké 'ongará, dōku tã ũnjĩ 'ongará? ĩri 'bá drã be 'dĩni 'dĩri kuzú drãzú, dōku ē ídríkí ĩri?" Kōpi zĩkĩ ĩ tĩ átángá 'yozú kuyé.

⁵ Yēsũ kã āngũ ndreeé kōpi vúgá 'dāá, ęsí ni ve kōpi ní ambamba. Tã ní fíí kōpi ē ęsí agá ku rĩ sĩ, sē Yēsũ ní ĩzāngã ambamba. ĩri ní 'yozú ágó rĩ ní kĩnĩ, "Mí ũjũ mĩ drĩ." Ágó rĩ ní 'ĩ drĩ ũjũzú. Ágó rĩ ē drĩ ní ícázú múké.

‡ 2:28 2:28 Úpí ú'dú Sābátā vé rĩ: Yāhúdĩ rĩ pi ri ú'dú Sābátā vé rĩ ígá kĩnĩ, Múngú gbi ngá 'bũ gé rĩ pi vũ drĩgé rĩ pi be céré 'du caá ú'dú áziyá, kuru ĩri ní uvuzú ú'dú Sābátā vé rĩ gé. Múngú ri 'yęná Úpí Sābátā vé ni, kuru Yēsũ kĩnĩ, 'i Úpí Sābátā vé ni, kĩnĩ 'i Múngú 'i. 'Í lã Wųngará 20:8-11.

⁶ Koro Fārūsī rī pi ní fūzú mužú 'bá Ēródē ri ęřī' 'bá rī pi be Yēsŭ ā tā lizú, lēzú řri 'dizú drāzú 'dīsī rá.

'Bá bītrīká 'dekí mužú Yēsŭ ā vūdrī gé sī

⁷ Yēsŭ pi ní 'dezú mužú ívé 'bá 'í pámvú ūbī' 'bá rī pi be yīī bālālā Gālīláyā vé rī gé 'dāá, 'bá kárakarā íbíkí íngá āngŭ Gālīláyā vé rī gé, āzini āngŭ Yŭdáyā vé rī gé, kōpi 'dekí mužú Yēsŭ ā vūdrī gé sī.

⁸ Kōpi kâ tā Yēsŭ ní 'oó 'dīri yīī, 'bá kárakarā ímúkí Yēsŭ vúgá nōó, kōpi íbíkí íngá Yŭdáyā gá, Yērŭsālémā gá, āngŭ Ídŭmíyā vé rī gé, gŭrŭ Yárídénī vé rī gé, kŭrŭ Táyā vé rī gé, āzini kŭrŭ Sīdónā vé rī gé.

⁹ Yēsŭ kâ mužú ndreé 'bá rī pi gaki ambamba, řri ní 'yozú ívé 'bá 'í pámvú ūbī' 'bá rī pi ní kīnī, kōpi ē í' dŭkí kŭlúmgba mādāŭá ni 'bāá tēétē, 'bá bītrīká rī pi ē ímúkí rí ī ĩmŭlŭú ku.

¹⁰ Yēsŭ ídrí 'bá kárakarā, ānī sē 'bá drā be rī pi rikí ī ĩmīī ímúzá Yēsŭ vúgá nōó ūkpō sī, ī úlókí rí řri ā rŭ' 'bá bēnī.

¹¹ 'Bá índrī ũnjí ní fí kōpi drīgé rī pi kádō Yēsŭ ri ndreé, índrī ũnjí rī pi kōpi 'du a' be vŭgá Yēsŭ ęndreřī gé 'dīgé, kōpi útré ú' dŭkó be ŭrŭ 'dāá, "Mi Mvá Múngú vé ni."

¹² 'Bo Yēsŭ átá índrī ũnjí rī pi ní ūkpō sī kīnī, kōpi ā lŭkí 'í tā 'bá āzi ní ku.

*Yēsŭ ũpē 'bá áyúāyŭ ni pi mužrī drī ni řřī
(Mātáyo 10:1-4; Lúkā 6:12-16)*

13 Vudrī ni gé, Yēsū tų muų írā drīgé 'dāá, ĩri ní 'bá 'î ésí ní lée rī pi zizú muųú 'í vú sī, kōpi ní muųú Yēsū vú sī.

14 ĩri ní 'bá ũpēzú muđrī drī ni ĩrī, kōpi ā adrikí rí ívé 'bá áyúāyū* ni pi rú, ĩri ní kōpi pēzú muųú, kōpi ā ũlūkí rí tị Múngú vé rī muųú.

15 Yēsū sē kōpi ní ũkpō, kōpi ā údrókí rí índrī ũnjí rī pi fūú 'bá rī pi drīgé sī āní.

16 'Bá ĩri ní ũpēé muđrī drī ni ĩrī rī pi vé rú pi 'dī, Sịmónā 'i, Yēsū gō ĩri ní rú āzi 'daá Pétēró 'i,

17 Yōkóbū Zēbēdáyō mvọpị pi édrịpị Yūwánī be, Yēsū gō kōpi ní rú āzi 'daá Bōnāgésī 'i, rú 'dīri vé ífífí, anjị ũvi vé ni pi.

18 'Bá rī āzi Āndēréyā 'i, Pīlípū 'i, Bātīlīmáyō 'i, Mátáyo 'i, Tómā 'i, Yōkóbū Ālāfáyō mvọpị 'i, Tādáyō 'i, Sịmónā úvá 'bāapi 'bá ívé rī pi ē ịsúkí rí drịwālā rī 'i,

19 āzini Yúdā Īsīkārīyótā gōopi Yēsū ā ũli 'beépi rī 'i.

Yēsū pi vé tã Bēlēzēbúlā be rī

(Mátáyo 12:22-32; Lúkā 11:14-23; 12:10)

20 Kúru Yēsū kã 'i újā gōó 'bētị 'dāá, ĩri ní fizú jó agá, 'bá bịtrịká bịkí muųú vú ni gé sī, sē Yēsū pi ívé 'bá 'î pámvú ũbī' 'bá rī pi be ịsúkí sã ānyāngā nyazú ni kuyé.

21 Yēsū é'dípáa kã tã Yēsū ní 'oó 'dīri yị, kōpi ũsúkí kínī, Yēsū ē drī ábá gí, ĩ lēkí ĩri jị muųú 'bētị.

* **3:14** 3:14 'Bá áyúāyū rī pi: 'Bá áyúāyū rī pi, Yēsū sē kōpi ní ũkpō, rí kōpi pēé muųú 'bá rī pi ímbá, índrī ũnjí rī pi údró, āzini tã āyázú āyāyā ni pi 'oó.

22 'Bá ri'bán tãĩmbĩ Mósē vé rĩ ímbá'bán, ímú'bán Yēřúsālémā gálésĩla rĩ pi kínĩ, “Ágó 'dĩri Bēlēzēbúlā† fi drĩ ni gé gí, ĩri ri índrí ũnjĩ rĩ pi údró ũkpō ādróko vé rĩ sĩ.”

23 Yēsũ ní kōpi zizú, ĩri ní átázú kōpi ní nãpĩ sĩ kĩnĩ, “Sātánã ri ícó 'í ógúpĩ Sātánã ri dro fũ íngóni ngóni?”

24 'Bá āngũ ālu agá ni pi acokí dō ĩ riĩ ě'dĩ 'dĩĩ ĩ ōgúpĩ be, mālũngã kōpi ní ruú 'dĩri ícó pá tuú ku.

25 'Bá jó ālu tĩ gé rĩ pi acokí dō ĩ gí, 'bětĩ 'dĩri ícó pá tuú ku.

26 Sātánã vé mālũngã aco dō 'í āsámvú ĩrĩ riĩ ě'dĩ 'dĩĩ, mālũngã 'dĩri ícó pá tuú ku, ĩrivé ũdũ deępi 'dĩ.

27 'Bá adriĩpi ōjógó ōjógó rĩ, 'bán āzi ícó ĩrivé ngá alĩ ku, úmbekĩ dō ĩri vũgá ká, ĩ íbĩ ĩrivé ngá alĩ ndō.

28 Ádarú á lē 'yoó ĩmi ní 'dĩni, 'bán rĩ 'o dō ũnjĩkãnyã, āzini ide dō āngũ, ĩ ícó ĩri trũ rá.

29 'Bo 'bán rĩ ide dō Índrí Uletere rĩ, ícokĩ ĩri trũú āluńani ku, ũnjĩkãnyã ĩrivé rĩ áwĩ adri mužú 'dãni'dãni.”

30 Yēsũ 'yo tã 'dĩri 'dĩni, ã'diãtãsiyã 'bán rĩ pi rikĩ átá kínĩ, “Yēsũ ri índrí ũnjĩ be.”

Yēsũ ěndrępi pi ědrĩpĩ be

(Mátayo 12:46-50; Lúkã 8:19-21)

31 Yēsũ ěndrępi ní ícázú Yēsũ ědrĩpĩ be, kōpi áwĩkĩ pá tuú kuú āmvé 'dãá. Kōpi ní 'bán āzi pęzú mužú Yēsũ ri zizú.

† 3:22 3:22 Bēlēzēbúlã: Bēlēzēbúlã vé ruú āzi rĩ Sātánã 'i, ĩri ādróko, ĩri āmbúgú índrí ũnjĩ rĩ pi drĩgé.

32 'Bá kárákará úríkí kuú Yésũ ã gārã gá sī kúrũ. Kòpi ní lúzú Yésũ ní kīnī, “Mí èndrèpì pi mí èdrípìi be tukí pá kuú àmvé 'dãá'dã, kòpi lèkí mi ndreé.”

33 Yésũ ní kòpi zìzú kīnī, “'Bá ìmi ní 'yoó ìri má èndrèpì, àzini má èdrípìi 'dĩ'bée ã 'di pi?”

34 Ìri ní 'bá úrí'bá 'î gārã gá sī 'dĩ'bée úndrèzú kúrũ, ìri ní 'yozú kòpi ní kīnī, “Mávè èndrèpì àzini mávè èdrípìi, kòpi 'bá úrí'bá má gārã gá sī nǒ'bée.

35 'Bá Múngú vé tã 'duúpi ngaápi rĩ, ìri má èdrípì, ìri má ómvúpi, àzini ìri má èndrèpì.”

4

Nāpí ágó úri riipi rĩ vé rĩ
(*Mátayo 13:1-9; Lúkã 8:4-8*)

1 Yésũ gǒ í'dó 'bá rĩ pi ímbá yǐi bālãlã Gãlĩláyã tì gé 'dãá dĩ. 'Bá kárákará úmúkí ì Yésũ ã gārã gá, sè Yésũ tų muú úrí kúlúmgbá agá yǐi agá 'dãá. 'Bá rĩ pi tukí pá kuú yǐi rĩ tì gé.

2 Yésũ ímbá 'bá rĩ pi ní tã kárákará nāpí sī. Tã ìri ní ímbá rĩ pi 'dĩni kīnī,

3 “Ìmi yìkí drĩ ká! Ágó àzi mu úri rií ívé ómvú agá.

4 Kã rií úri rĩ rií, úri rĩ pi ã urukọ u'dekí lèti drĩgé, àrĩná rĩ pi tekí kòpi rá.

5 Úri rĩ pi ã urukọ u'dekí nyòókú írã drĩgé ni agá, úri rĩ pi ìfúkí mbèlèṅá, ã'diãtãsiyã nyòókú rĩ ní adrií nyetele rĩ sī.

6 'Bo ǔtú rĩ kã koó gbírílí, úri ìfũ'bá rĩ pi 'wiki ùdrãá céré, ã'diãtãsiyã úlá ni pi ní fíí vũgá 'dãá kuyé rĩ sī.

7 Úri rĩ pi ã ʋrʋkɔ u'dekí ũcékúcé ãsámvú gé,
ũcékúcé rĩ dʋ amuú, ɔzũ úri ĩfũ'bá dʋ'bá rĩ pi
rá, sē úri ĩfũ'bá rĩ pi 'akí kuyé.

8 Úri rĩ pi ã ʋrʋkɔ u'dekí nyɔ́ókú múké múké
ni agá, dʋkí 'aá mị be gbálígbálí. ʋrʋkɔ ni pi
'akí caá mị be pũkú na, ʋrʋkɔ ni pi pũkú ázıyá,
ʋrʋkɔ ni pi mũdũrũlũ ãlu.”

9 Yēsũ ní kúru 'yozú 'bá rĩ pi ní kĩnĩ, “'Bá bı be
rĩ, ã yı 'ı ní tã 'dĩri.”

Tã ã pá Yēsũ ní tã rĩ ũlũzú nãpı sĩ rĩ
(Mătáyo 13:10-17; Lúkã 8:9-10)

10 Kã Yēsũ ri kuú ɔ'dúkúlegúsĩ, ĩrivé 'bá
áyúãyũ mũdrı drı ni ĩrĩ rĩ pi, 'bá ʋrʋkɔ ĩ tra'bá
ĩri ã gārã gá rĩ pi be, kɔpi ní Yēsũ rĩ zızú kınĩ,
“Nãpı mı ní ũlũú 'dĩri vé ífıfı ã'dı?”

11 ĩri ní újázú kɔpi ní kĩnĩ, “Má i'da ĩmi ní
mãlungã Múngú vé ĩ ní tã ni ũzũúzũ rĩ ãmvé
gı. 'Bo ma 'bá ʋrʋkɔ ní tã rĩ átá nãpı sĩ,

12 tã ĩ ní sĩ Búkũ Múngú vé rĩ agá rĩ ã nga rı 'ı
fũú tı ni gé bēsĩnĩ kĩnĩ,

“ 'Kɔpi tã má ní 'oó rĩ ndre rá, 'bo kɔpi nĩkı ífıfı
ni ku,

kɔpi tã má ní 'yoó rĩ yı rá, 'bo fi kɔpi drıgė
ku.

Kɔpi ã nĩkı té dõ tã rĩ vé ífıfı rá,

kɔpi té ęsı újá, Múngú ri té kɔpi trũ rá.’ ”

Yēsũ ũlũ nãpı rĩ vé ífıfı
(Mătáyo 13:18-23; Lúkã 8:11-15)

13 Yēsũ ní kúru kôpi zizú kĩnĩ, “Nāpí má ní ũlũú 'dĩri, ĩmi nĩkí nyo ífífí ni kuyé? Má átá dō ĩmi ní nāpí rĩ āzi, ĩri ícó fi ĩmi drĩgé íngóni?”

14 'Bá úri riĩpi rĩ, ĩri 'bá Múngú vé tị ũlũúpi rĩ.

15 Úri u'de'bá lẹtị drĩgé rĩ pi vé ífífí, ĩri 'bá Múngú vé tị yì'bá rá rĩ pi, vùdrĩ ni gé, koro Sātánā ri ímụ Múngú vé tị kôpi ní yì 'dĩri iza kôpi ẽ ẹsị agásĩ rá.

16 Úri u'de'bá nyọọkú írā drĩgé rĩ agá rĩ vé ífífí, ĩri 'bá Múngú vé tị yì'bá āyĩkō sĩ rĩ pi.

17 'Bo kôpi kádō tị Múngú vé rĩ yì, tị Múngú vé rĩ ní vũrā ịsụ úrízú kôpi ẽ ẹsị agá 'dǎlé kuyé rĩ sĩ, tǎ āzi ũkpó ũkpó kádō kôpi ayaá, tị Múngú vé rĩ gō āvĩ kôpi ẽ ẹsị agásĩ rá.

18 Úri u'de'bá ũcékúcé ǎsámví gé sĩ rĩ pi, ĩri 'bá Múngú vé tị yì'bá, ẹ'yì'bá rá rĩ pi.

19 'Bo kôpi ní rií tǎ rú'bá nōri vé rĩ ũsũú áyu rĩ sĩ, āzini kôpi ní rií ā'bú vé tǎ 'duy 'bǎá ǎmbúgú rĩ sĩ, āzini kôpi ní rií ẹsị 'bǎá ngá urukọ 'bée drĩgé rĩ sĩ, sē kôpi 'bǎkí ẹsị tị Múngú vé rĩ yizú ku, ĩri sē kôpi adri sũ peṭi 'aápi ku rĩ tịni.

20 Úri u'de'bá nyọọkú múké agá rĩ pi, kôpi 'bá Múngú vé tǎ yì'bá rá, 'bǎ'bée ĩ ẹsị agá tịtị rĩ pi. Kôpivé tǎ 'oó múké rĩ índré sũ ǎnyá 'aápi mị be gbálígbálí rĩ tịni, drĩ ni ǎlu rĩ gé, 'a caá pũkú na, pũkú áziyá, dōku mụdđrũlũ ǎlu.”

*Nāpí lámǎ vé rĩ
(Lúkǎ 8:16-18)*

21 Yēsũ ní gōzú kôpi ní nāpí āzi ũlũzú kĩnĩ, “'Bá āzi ri nyo ícó lámǎ 'yũ su gbólọ ǎ ndúgé, dōku ũdrí í'dú lámǎ dđĩpi ǎngũ ịngbērēepi rĩ ẽ drĩ

ako ãní cí rá? Ícó 'oó 'díní ku, ïri lãmbã rĩ 'yũ 'bã mísá drĩgé, vũrã ïri ní ícózú ãngũ ïmgbērèzú jó agásĩ céré rĩ gé.

²² Ụ'dụ ãzi ri ímụ 'dĩ'dĩ, tã 'bá rĩ pi ní ùzũúzũ rĩ, ï ímụ i'da ãmvé, tã ï ní ùzũúzũ rĩ pi ãrèvú céré, ï ímụ i'da ãmvé.

²³ 'Bá rĩ dō bĩ be, ã yì 'í ní tã 'dĩri."

²⁴ Yèsũ gō kpá 'yoó kōpi ní kīnĩ, "Ìmi 'bãkí bĩ rizú tã má ní ùlũú ïmi ní 'dĩ'bée yìzú múké múké. Múngú ri ïmi ní úmĩ sē ïmi ní èbĩrì 'bãá lèzú ïrivé tã nĩzú rĩ sĩ. Ádarú Múngú ri ïmi ní tã nĩngára sē ambamba.

²⁵ 'Bá èsì 'bãápi tã má ní ímbá rĩ drĩgé rĩ, ma ïri ní tã nĩngára sē ãmbúgú, 'bo 'bá mávé tã yìpi ku rĩ, ma ïrivé tã nĩngára 'dụ úmĩ ni gé sĩ rá."

Nāpí úri dụpí rĩ vé rĩ

²⁶ Yèsũ ní 'yozú kīnĩ, "Mālũngã Múngú vé rĩ adri sũ ágó úri riipi ívé ómvú agá rĩ tĩnì.

²⁷ Kãdō adrii ïnì sĩ, dōku ùtú sĩ, ágó rĩ dō ú'dụ ko yã, dō ko ú'dụ ku yã, úri rĩ ïfũ, ïri dụ mụzú dudu, ágó rĩ nĩ kuyé dō úri ïfũpí rĩ ri dụ ngóni ngóni.

²⁸ Nyọókú rĩ sē úri rĩ ïfũ dụ múké, drĩdrĩ ni, bĩ ni ri í'dó ïfũ, ãnyá rĩ è drĩ ri kúru í'dó ayi, ùdũ ni gé, ïri kúru 'a mị be gbálìgbálì.

²⁹ ãnyãngã rĩ ka dō gí, ómvú 'dĩpa ri méngèlèsĩ í'dụ ãnyãngã rĩ lizú ãní, ã'diãtãsiyã sã ãnyãngã ïkũnãzú rĩ ícá gí."

Nāpí marígó fĩ be mādãñã rĩ vé rĩ (Mátáyo 13:31-32; Lúkã 13:18-19)

³⁰ Yēsũ ní gōzú 'yozú dīj kīnī, “Mālūngā Múngú vé rī adri sũ ã'di tīnī? Dōku Mā áyú rí nāpí ngóni ni mālūngā Múngú vé rī ã tā ũlūzú ãní?”

³¹ Mālūngā Múngú vé rī índré sũ marígó fí be mādāṅṅá rī tīnī.

³² Kádō ĩri saá, ĩri ĩfũ du mba ãmbúgú, ĩri peti ọmvú agá rī pi ndě céré, drīti ni pi ĩgārā ãcoco, ārīṅá rī pi ímú jó sị sị ni gé.”

Yēsũ ri 'bá rī pi ímbá nāpí sī
(Mātáyo 13:34-35)

³³ Yēsũ ímbá 'bá rī pi nāpí ãndíãndí ni pi sī, ãzini létì ãndíãndí ni pi sī, kọpi ã ámákí rí tā rī ãní.

³⁴ Yēsũ kádō ríi tị Múngú vé rī ũlūú 'bá rī pi ní, ĩri ũlū mužú nāpí sī. 'Bo ĩri dō ívé 'bá 'í pámvú ũbĩ'bá rī pi be ọ'dúkùlegúsĩ, ĩri tā rī vé ífífí ũlū kọpi ní céré.

Yēsũ uga ũlí vīipi ũkpō be rī
(Mātáyo 8:23-27; Lúkã 8:22-25)

³⁵ Ọ'dú ãlu ãlu 'dãri sī ũndrésĩ, Yēsũ ní 'yozú ívé 'bá áyúãyũ rī pi ní kīnī, “Lě 'bâ zokí mužú yīi bālālã rī agásĩ álé 'dãá.”

³⁶ Kọpi ní 'bá bītríká rī pi kuzú, Yēsũ vé 'bá áyúãyũ rī pi ní tuzú kúlúmgbá Yēsũ ní tuzú rī agá, kọpi ní 'dezú zozú mužú yīi rī agásĩ. Kúlúmgbá ã urukọ anigé 'dekí mužú kọpi ã vudrĩ gé sī.

³⁷ Kúru ũlí vīipi ũkpō be ni ní íngázú vızú yīi bālālã rī drígé sī. Yīi rī ní 'bázú úvázú kúlúmgbá rī úvızú ngélé ngélé. Yīi ní í'dózú tızú kúlúmgbá rī agá 'dãá, sē kúlúmgbá rī lě tĩĩ ãní yīi ã ndúgé.

38 Ịsúzó Yésũ la ú'dú koó kúlúmgbá rĩ agá vúlé 'dǎá, ẹtị 'ì drị mǎkádǎ sī. Yésũ vé 'bá áyúǎyũ rĩ pi ní Yésũ ri zízú ú'dúkọ be uru 'dǎá kǐnĩ, “Ímbápi, 'bá ri tĩ yị ǎ ndúgé, mí ásí 'bá sī ku ǎsĩ?”

39 Yésũ ní aruzú ú'dú gélésĩ, ịri ní trezú ũlí vịpi ũkpō be rĩ drịgé kǐnĩ, “Í tu pá, 'dĩri ícọ gí.” Koro ũlí vịpi ũkpō be rĩ ní pá tuzú, ǎngũ rĩ ní újízú kírí.

40 Yésũ ní ívé 'bá 'ì pámvú ũbĩ'bá rĩ pi zízú kǐnĩ, “Ngá ịmi ní adrizú ụrị sī rĩ ǎ'di? Ịmi ẹ'yịngará ǎkọ?”

41 'Bá Yésũ ǎ pámvú ũbĩ'bá rĩ pi, ụrị fi kọpi ẹ ẹsị agá ambamba, kọpi ní 'dezú ị uzízú ị ǎsámvú gé sī kǐnĩ, “'Bá 'dĩri 'bá ینگóni ni, átángá átápi ũlí vịpi ũkpō be rĩ ní tị ni yị ịndĩ 'dĩri?”

5

Yésũ dro ındrị ũnjí fũú ágó ǎbǎbǎ rú ni drịgé sĩ

(Mǎtáyo 8:28-34; Lúkǎ 8:26-39)

1 Yésũ pi ní kúru zozú mụzú ívé 'bá 'ì pámvú ũbĩ'bá rĩ pi be yị bǎlǎlǎ rĩ agásĩ, kọpi ní cazú ǎngũ Gērásǎ vé rĩ gé.

2 Yésũ kǎ ịfũú kúlúmgbá rĩ agásĩ, koro ágó ındrị ũnjí ní fí drị ni gé ni ní ịfũzú vūrǎ ị ní rizú ǎvũ sịzú rĩ gé 'dǎásĩ, ímúzó Yésũ vúgá nǎo.

3 Ágó rĩ ri adri 'bụrẹdrị rĩ pi ǎsámvú gé 'dǎá, 'bá ǎzi ícọ ịri úmbé ímvē sī bǎ ku.

4 ǎndúrú ị njị ri ágó rĩ ẹ drị pi úmbé pá ni pi be ímvē sī, 'bo ịri ímvē ị ní 'ì drị pi úmbézú 'ì pá be 'dĩ'bée ũñō kpélékpélé 'dĩsĩ rá, 'bá ǎzi ícọpi ágó 'dĩri ǎ ũkpō ndēpi ni 'dǎáyo.

5 ʔtúná sī āzini ʔnɪ́nájá sī, ágó rī ri éci 'būrēdrī rī pi āsámvú gé sī, āngū ánga rú rī pi āsámvú gé sī, pí útréngará be, ʔri ri ʔrā anjíná í'dú 'í rú' bá ūsī āní.

6 Ágó rī kā Yēsū ri ndree rará rú 'dāá, ʔri ní njuzú kūmūcí ūtjzú Yēsū ɛndrɛtj gé.

7 ʔri ní trezú ʔ'dúkó be ʔrɔ 'dāá kīnī, “Yēsū, Mvā Múngú Ūkpō 'Dípa vé rī, ngá mí ní lēé má vúgá rī ā'di? 'Í sō ūyō Múngú ɛndrɛtj gé 'yozú kīnī, mí ícó ma 'oó ūnjí ku!”

8 Ágó rī átá 'dīni, ā'diātāsīyā Yēsū ní 'yoó índri ūnjí rī pi ní, kōpi ā fūkí ágó rī drjgé sī rá rī sī.

9 Yēsū ní kúru ágó rī zizú kīnī, “Mī rú ā'di 'i?”

Ágó rī ní újázú Yēsū ní kīnī, “Mā rú Bītríká 'i, ā'diātāsīyā 'bā kárakará.”

10 Kúru índri ūnjí rī pi ní Yēsū ri mǎzú kīnī, Yēsū ā dro ʔ fūū āngū rī agásī āmvé ku.

11 Ánga 'dāri ā pálé gá 'dāá, ʔ ri ʔgá úcé, ʔgá rī pi kárakará.

12 Índri ūnjí rī pi ní rizú Yēsū ri mǎzú kīnī, “'Í pē 'bā mɔú adrií ʔgá 'dā'bée āsámvú gé fō, mí ā'yī 'bá ní, 'bā mɔkí úfí ʔgá rī pi agá.”

13 Yēsū ní ā'yízú kōpi ní. Índri ūnjí rī pi ní úkpúzú ágó rī drjgé sī, mɔzú úfízú ʔgá rī pi agá. ʔgá rī pi élifū ʔrī. ʔgá rī pi ní njuzú mɔzú ɔngú sī āngū úlupi úlúlū rī gé 'dāá, kōpi ní u'dezú yjī bālālā rī agá 'dāá.

14 'Bá ri' bá ʔgá úcé' bá rī pi kā tā 'dīri ndree, kōpi ngakí únjú mɔzú tā 'dīri ūlūú 'bá kūrú agá 'dālé rī pi ní, āzini 'bá adri' bá gúrú kūrú rī ā gārā

gá sī rī agá rī pi ní. 'Bá rī pi ní mužú tā 'i 'oópi 'dīri ndrezú.

¹⁵ Kòpi kâ caá Yēsũ vúgá 'dǎlé, kòpi ísúkí ágó índrí ũnjí ní fí drī ni gé kárákará rī ícá múké gí, úrí kuú Yēsũ ẹndrẹtị gé, su bǒngó 'i rụ' bá gá, úmĩ ni ícá múké gí. Tā 'dīri sē kòpi ní ũrī.

¹⁶ 'Bá tā 'i ngaápi ágó rī ã rụ' bá gá rī ndre' bá, ǎzini ĩgá rī pi ã rụ' bá gá rī ndre' bá ĩ mị sī rī pi ní mužú tā rī ũlũzú 'bá rī pi ní.

¹⁷ Kúru 'bá ǎngũ 'dāri agá rī pi ní 'yozú kīnĩ, Yēsũ ã nga mužú ĩvé ǎngũ agásĩ 'dīisĩ rá.

¹⁸ Yēsũ kǎ ríi tụú kũlúmgbá rī agá 'dǎá, ágó Yēsũ ní índrí ũnjí droó fũú drī ni gé sī rī ní Yēsũ ri mǎzú drī ĩrī sī kīnĩ, 'í lē mužú Yēsũ vúgá sī ĩndĩ.

¹⁹ 'Bo Yēsũ ã 'yĩ ĩri mužú 'í vúgá sī kuyé, pē ĩri ẹ tị kīnĩ, "'Í mvi 'bẹtị, 'í mu tā ǎyǎzú ǎyǎyǎ Úpí ní 'oó mĩ rụ' bá gá, ǎzini ẹsĩ ĩdríkídri ĩri ní 'bǎá mí ní 'dīri vé tā ũlũú mívé 'bá 'bẹtị ǎsámvú gé rī pi ní."

²⁰ Ágó rī ní kúru 'dezú ẹcízú tā Yēsũ ní 'oó 'í ní rī ũlũzú mužú kũrú mužrị ĩ ní zịi Dēkǎpólĩsĩ vé rī agásĩ. Tā ágó rī ní ũlũú rī sē 'bá rī pi ní ǎyǎngará.

Yēsũ idrĩ mvá ũkú Yáyĩrō vé rī, ǎzini ũkú drǎ be rī

(Mǎtáyo 9:18-26; Lúkǎ 8:40-56)

²¹ Yēsũ kǎ 'i újá gǒó zoó mužú álé 'dǎá kũlúmgbá sī, 'bá bĩtríkǎ ímúkí ĩ úmú adrii Yēsũ ã gǎrǎ gá sī kúrũ yĩ tị gé 'dǎá.

²² Ágó ǎzi rụ ni Yáyĩrō 'i, ĩri drĩkoma Jó Múngú ri Zizú rī vé ni, ĩri ní ímúzú kũmũcí ũtĩzú Yēsũ ẹndrẹtị gé,

23 Īri ní Yēsũ ri mǎzú drĭ ĭrĭ sĭ kĭnĭ, “Mávė mvá ũkúnǎ rĭ 'dǎlé drǎ be ũnjĭkǎnyǎkǎnyǎ, lĕ drǎádrǎ, 'í mụ drĭ tĭĭ drĭ ni gé, ĕ ídrĭ rí bĕnĭ fô.”

24 Kúru Yēsũ pi ní 'dezú mụzú ĩri be ĩrivé āngǎ 'dǎá.

'Bá bĭtrĭká 'dekĭ mụú ĩri vúgǎ sĭ ĩndĭ, kôpi rikĭ ĩri ũmĭ mụzú ũmĭmĭ, ǎ'diātāsĭyǎ 'bá rĭ pi ní adriĭ tré rĭ sĭ.

25 Ụ'dú 'dǎri sĭ, ũkú āzi 'bá bĭtrĭká rĭ pi ǎsámvú gé 'dǎá, mbǎá ú'dú ri ẹcĭ rú' 'bá ni gé sĭ, gǎ ẹgǎ sĭ, 'dụ caá ílĭ mụdrĭ drĭ ni ĭrĭ.

26 Ũkú rĭ ẹcĭ 'bá kárakarǎ ũjǎ sĕ' 'bá ni pi vúgǎ sĭ ílĭ be aco, iza ívé mŭfĕngǎ ambamba ũjǎ ǎrĕgǎ sĭ drǎ 'dĭri vé tǎ sĭ, 'bo 'bá āzi ícǎpi ĩri ní ũjǎ sĕepi ĩrivé drǎ 'dĭri ní ẹzú ni 'dǎáyo.

27 Ũkú rĭ kǎ Yēsũ vé tǎ yĭ, ĩri ní 'i útrúzú ĩnyĭnǎ Yēsũ ǎ úgórǎ gǎ 'bá bĭtrĭká rĭ pi ǎsámvú gé 'dǎá, ĩri ní Yēsũ vé bǎngǎ akoóko rĭ úlózú.

28 Ũkú rĭ ũsũ kĭnĭ, “Mǎ úló dǎ Yēsũ vé bǎngǎ, ma ídrĭ rá.”

29 Ũkú rĭ kǎ Yēsũ vé bǎngǎ ĕ tĭ úló, mbĕlĕnǎ ǎrĭ ẹcĭpi rú' 'bá ni gé sĭ rĭ ní pá tuzú, koro ũkú rĭ gǎ ámǎ 'í rú' 'bá ícǎ múké gĭ.

30 Sǎnǎ 'dǎri gé, Yēsũ nĭ ámǎ rá 'yozú kĭnĭ, ívé ũkpǎ fŭ 'í rú' 'bá gǎ sĭ gĭ. Yēsũ ní 'i újázú āngŭ ndrezú 'bá bĭtrĭká rĭ pi vúgǎ 'dǎá, ĩri ní kôpi zĭzú kĭnĭ, “ǎ'di úló mávė bǎngǎ nĭ?”

31 Yēsũ vé 'bá ĩri ǎ pámvú ũbĭ' 'bá rĭ pi ní újázú ĩri ní kĭnĭ, “Mĭ nĭ rá 'bá rĭ pi kárakarǎ ri ĩ mĭ ímúzú mĭ rú' 'bá gǎ nǎó, ngǎ mí ní 'bǎ zĭzú 'yozú kĭnĭ, ǎ'di úló mívé bǎngǎ nĭ rĭ ǎ'di?”

32 'Bo Yēsũ ri 'bá ívé bõngó úlópi rĩ úndré 'bá rĩ pi ãsámvú gé sĩ.

33 Ūkú rĩ kã tã 'i ngaápi 'î rú'ba gá 'dĩri nĩĩ áamá, ũrĩ sĩ, rú'ba ni í'dó riú yãáyã. Īri ní ímúzá kũmũcí ũtĩzú Yēsũ ẽndrẽtĩ gé, ĩri ní tã 'í ní bõngó rĩ úlózú rĩ ũlũzú Yēsũ ní céré.

34 Yēsũ ní kúru 'yozú ũkú rĩ ní kĩnĩ, “Mvá ũkú 'dĩri, ẽ'yĩngará mívé rĩ sē mí ídrí gí. 'Í mụ ĩyí, tãkĩri Múngú vé rĩ ã adri mí be, mĩ rú'ba ã adri ule.”

35 Yēsũ kã rií átá ũkú rĩ be, koro ãgõ ụrụkọ'bée ní ícázú, kòpi íbíkí ímú Yáyĩrõ vé ãngá 'dãásĩ, kòpi ní 'yozú Yáyĩrõ ní kĩnĩ, “Mívé mvá ũkúná rĩ drã gí, lē mĩ ri sã izaá átázú 'bá riipi ãngũ ímbápi rĩ be ku.”

36 Yēsũ kã tã 'dĩri yĩ, ĩri ní 'yozú Yáyĩrõ ní kĩnĩ, “Lē mĩ ẽsí ã ũtĩ ku, mí ẽ'yĩ mávé tã.”

37 Yēsũ lē 'bá ãzi ã mụ 'í vúgá sĩ ku, ã'yĩ 'yẽná Pétērõ pi, Yõkóbũ be, Yũwánĩ Yõkóbũ ẽdrípĩ sĩ.

38 Kòpi kã mụy caá Yáyĩrõ vé ãngá 'dãá, Yēsũ ndre 'bá rĩ pi ri lũlũ gá.

39 Yēsũ ní fizú jó agá 'dãá, ĩri ní 'yozú 'bá rĩ pi ní kĩnĩ, “Ngá ĩmi ní rizú lũlũ gazú 'dĩni rĩ ã'di? Mvá ũkúná rĩ drã kuyé, ĩri ụ'dụ ko.”

40 'Bo 'bá rĩ pi rikí gụy ĩri sĩ gụy.

Yēsũ ní 'yozú kĩnĩ, 'bá rĩ pi ã fũkí céré ãmvé, ã'yĩ 'yẽná ãvũ rĩ vé ẽtẽpĩ pi ẽndrẽpĩ be, ãzini ívé 'bá áyũyũ na 'dĩ'bée be, kòpi fikí mụzú jó ãvũ rĩ 'bãzú rĩ agá 'dãá nĩ.

41 Īri ní mvá ũkúná rĩ ẽ drĩ ruzú, ĩri ní 'yozú kĩnĩ, “Tãlítã kũmĩ!” Ífífí ni kĩnĩ, “Mvá ũkúná mãdãnjá 'dĩri, á 'yo mí ní, 'í nga ụrụ.”

42 Mvā ũkúná rĩ ní koro íngázú ụrụ, ịri ní 'dezú écízú ụrụ sī. Mvā ũkúná rĩ ílì be mụdrị drị ni ịrị. Tā 'dīri sē 'bá rĩ pi ní āyāngára.

43 'Bo Yēsū ní átázú kọpi ní ũkpó ũkpó kīnī, lē kọpi ā ũlūkí tā 'dīri 'bá āzi ní ku. Ịri ní 'yozú kọpi ní kīnī, lē kọpi ā sēkí mvā ũkúná rĩ ní ngá nyaá.

6

*'Bá Nāzērétā vé rĩ pi gākí Yēsū ri sī
(Mátáyo 13:53-58; Lúkā 4:16-30)*

1 Yēsū ní ngazú 'dāásī, ịri ní 'dezú mụzú Nāzērétā gá, kūrú ịri ní mbazú rĩ gé. Kọpi mụkí ívé 'bá 'í pámvú ũbī' 'bá rĩ pi be trụ.

2 Ụ' dụ Sābátā vé rĩ ká ícá, Yēsū 'í' dó rií 'bá rĩ pi ímbá Jó Múngú ri Zízú rĩ agá 'dāá. 'Bá kárakará ịrivé tā yì' 'bá rĩ pi āyākí tā ịri ní átá 'dīri sī āyāyā.

Kọpi rikí ị uzị ị āsámvú gé sī kīnī, “Ágó 'dīri ịsú tā nīngára, āzini ũkpō tā āyāzú āyāyā 'ozú 'dīri íngūgá?

3 Ágó 'dīri adri nyo Māriyā mvọpị ándúrú riipi párángi faapi 'dīgé rĩ 'i kuyé? Yōkóbū pi Yósē be, Yúdā be, Sīmónā sī, adrikí ịri édrịpị kuyé? Ịrivé ómvúpị ri' 'bá adri' 'bée 'bá be kūrú 'bávé rĩ agá nō' 'bée kuyé?” Tā ándúrú Yēsū ní 'oó 'dī' 'bée sī, 'bá rĩ pi gākí ịri sī.

4 Yēsū ní újázú kọpi ní kīnī, “Í nēbī rĩ pi ịnị vūrā ụrụkọ agásī ịnịnị, 'bo kūrú ịrivé rĩ agá, ịnịkí ịri ku, 'bá ịrivé 'bētí āsámvú gé rĩ pi, ịrivé máríté rĩ pi be, kọpi ịnịkí ịri ku.”

5 Yēsū gō tā āyāzú āyāyā ni 'oó āngū 'dāri gé dī kuyé, tā ịri ní 'oó rá rĩ, Yēsū tị drị 'bá drā be

ni pi drīgé, kōpi ídríkí rá, 'bá ĩri ní drī tī kōpi drīgé rī pi vé kālāfe mādāñá.

⁶ Tā 'dīri sē Yēsũ ní āyāngará, 'bá rī pi ní gāá 'i ẽ'yīgá sī rī sī.

Yēsũ pē ívé 'bá áyúāyũ mụdrī drī ni ĩrī rī pi mụú ẽzī ngaá

(Mátáyo 10:5-15; Lúkã 9:1-6)

Yēsũ ní kúru 'dezú rizú 'bá rī pi ímbázú mụzú gúrú ālu ālu agásī.

⁷ Yēsũ ní ívé 'bá áyúāyũ mụdrī drī ni ĩrī rī pi zizú ímúzú vūrã ālu gé, pē kōpi mụzú ĩrī ĩrī, sē kōpi ní ũkpō índrī ũnjí rī pi údrózú.

⁸ Yēsũ ní 'yozú kōpi ní kīnī, “Lē ĩmi 'dụkí ngá āzi mụzú ĩmi drīgé sī ĩndī ku, 'yéná ĩmi 'dụkí túré ẽcī tuzú ni áyu. ĩmi kádō rií mụú, lē ĩmi 'dụkí kũmvũ mụzú ĩndī ku, ĩmi 'dụkí ānyāngā dōku mũfēngā mụzú ĩndī ku.

⁹ ĩmi úsúkí ngá pá gá ni pi mụzú, 'bo ã 'dụkí bōngó āzi āndō rú mụzú ĩndī ku.

¹⁰ Kūrú ālu ālu ĩmi ní cazú rī agá, 'bētī ĩ ní ĩmi ẹ'yízú drīdrī rī, ĩmi áwíkí adrií 'dāgá, cĩngbá ĩmi ní fúzú kūrú rī agásī rī gé.

¹¹ Vūrã ālu ālu ĩmi ní fizú cazú rī agá, 'bá rī pi gākí dō ĩmi ẹ'yīgá sī, āzini gākí dō ụ'dụkọ múké ĩmi ní ũlũú rī yīgá sī, ĩmi kádō ngaá mụú, ĩmi wekí nyọọkú ĩmī pá ágélé gá rī kú 'dīgé. ĩri lū 'yozú kīnī, ĩmi gākí 'bá gúrú 'dāri agá rī pi sī.”

¹² Yēsũ vé 'bá áyúāyũ rī pi ní kúru 'dezú mụzú ụ'dụkọ múké rī ũlũngará gá kīnī, lē 'bá rī pi ã újákí ẹsị, kōpi ã kukí ũnjĩkãnyã ãní.

13 Kōpi údrókí índrí ũnjí kárakará ũfũú 'bá rĩ pi drĩgé sī, ũbēkí ũdu 'bá drā be rĩ pi rụ' 'bá gá sī, kōpivé drā de ānī rá.

*Yūwánĩ vé 'dĩngára ã tã
(Mātáyo 14:1-12; Lúkã 9:7-9)*

14 'Bāgú Ēródē* yì 'bá rĩ pi ārēvú céré ríkí átá Yēsũ vé tã sī. 'Bá rĩ pi ụrụkọ ríkí átá kínĩ, “Yūwánĩ Bātízĩmũ sēepi rĩ ingakí ĩri gōó idri rú drāngára gálésĩ gí, ĩri ní rizú tã āyāzú āyāyā 'dĩ'bée 'ozú ũkpō be 'dĩni ānī.”

15 'Bá ụrụkọ'bée ríkí 'yoó kínĩ, “'Bá rĩ Ēllyā† 'i.”

Ụrụkọ'bée kínĩ, “'Bá rĩ índré sũ nēbĩ ọtụ ũku rĩ pi vé āzi tĩnị.”

16 Ēródē kã tã 'dĩri yì, ĩri ní 'yozú kĩnĩ, “Índrészú 'bá 'dĩri Yūwánĩ má ní ọtụ drĩ ni lị 'dāri íngá gōó idri rú drāngára gálésĩ nĩ!”

17 Ọtụ Ēródē sē tǎimbị kĩnĩ, ã rụkí Yūwánĩ ri, ã 'beki ĩri jó āngũ ũ'yĩzú rĩ agá. Ēródē 'o tã

* **6:14** 6:14 'Bāgú Ēródē: Ēródē 'dĩri Ēródē Ānītípā 'i, ĩri Ēródē Āmbúgú rĩ vé mvá, gō mālũngā rĩ rụy nĩ sà Yūwánĩ ní bātízĩmũ sēzú Yēsũ ní rĩ gé. 'Í lã Mātáyo 14:1; Lúkã 3:1; Ẹzị 4:27. Sà ĩ ní Yēsũ ri tìzú rĩ gé, Ēródē Āmbúgú 'dĩri rụ āngũ rĩ nĩ. 'Í lã Mātáyo 2:1-8; Lúkã 1:5. Vùdrĩ ni gé, 'bāgú āzi anigé rụ ni Ēródē Āgĩrípā, ĩri Ēródē Āmbúgú rĩ vé mvá vé mvá. 'Í lã Ẹzị 12:1-13:1. † **6:15** 6:15 Ēllyā: Ēllyā ri nēbĩ, Múngú 'dụ ĩri mụzú 'bũ gé idri rú, drā kuyé. Tĩkí ĩri ākūdē lí rĩ ca mụdũrũlũ úrōmĩ (900), ịsú ākūdē tĩkí drĩ Yēsũ ri kuyé. 'Í lã 1 'Bāgú 17-21; 2 'Bāgú 1-3. Múngú ẹzi kínĩ, 'í lē Ēllyā ri ịpēé ịgōó vũ drĩgé nōó ũzi. 'Í lã Mālákí 4:5.

'dīri 'dīni, ā'diātāsīyā 'í ní édrīpī Pīlípū‡ vé ūkú Ērōdíyā ri jeé 'í ní ūkú rú rī sī.

18 Ā'diātāsīyā Yūwánī ri 'yoó Ērōdē ní kīnī, “Tāimbī ā'yī kuyé 'yozú kīnī, mí ní mí édrīpī vé ūkú jezú.”

19 Āní sē Ērōdíyā 'bā éśī ūnjī Yūwánī ní, lē ĩri 'dīj drāá 'dīisī rá. 'Bo Ērōdē ní ā'yī kuyé rī sī, Yūwánī vé 'dīngará ā tā mba Ērōdíyā ní mbamba.

20 Ērōdē ru Yūwánī ri ruru, nī áamá rá 'yozú kīnī, Yūwánī ri 'bá tā be pīrī ni, āzini 'bá uletere ni, sē Ērōdē ri Yūwánī ā tā mbaá múké. Ērōdē kā tā Yūwánī ní átá rī yīj, sē drī ni ábá āní céré céré, 'bo 'bā úvá rizú Yūwánī vé tā yizú.

21 Kúru Ērōdē ní ūmū údézú ívé ū'dú ĩ ní 'i tizú rī ĩnjizú āní. ĩri ní ūgalaku ambugu rī pi zizú ūgalaku ambugu āngaráwá rī pi vé rī piš be, āzini drīkoma āngū Gālīláyā vé rī agá rī pi be ímúzú ūmū rī gé. Ūmū 'dīri zī nóni létī Ērōdíyā ní Yūwánī ri 'dizú drāzú āní.

22 Ērōdíyā vé mvá ūkúná rī ní ífízú úngó tuzú 'bá rī pi endrētī gé 'dīgé, sē āyīkō fū Ērōdē pi ívé ūmū rī pi be ambamba.

Ērōdē ní 'yozú mvá ūkúná rī ní kīnī, “Ngá mí ní lēé rī, ma sē mí ní rá.”

23 Ērōdē ní ūyō sōzú kīnī, “Ngá mí ní lēé rī, ma ícō sē mí ní rá, mālūngā má ní rujú nōri, ma

‡ 6:17 6:17 Pīlípū: Pīlípū ri 'bāgú Ērōdē Ānītípā édrīpī, sà édrīpī Ērōdē ní ĩrivé ūkú Ērōdíyā ri 'duzú rī gé, ĩsū ākūdē Pīlípū ri ídri rú. § 6:21 6:21 Ūgalaku āmbúgú āngaráwá rī pi vé rī: ĩri āngaráwá élífū ālu rī pi ē drī koópi ni.

īgélé ni āmbúgú rī sē mí ní rá.”

²⁴ Mvā ūkúná rī ní fūzú mužú ędrėpi ri zizú kīnī, “Mā zī ngá íngóni ni?”

Ędrėpi ní újázú ĩri ní kīnī, “‘Í ‘yo ā lĭkí mí ní Yūwánī Bātízīmū sēepi rī ě drĭ sēé.”

²⁵ Mvā ūkúná rī ní gōzú ‘i újázú mužú rú‘bá sī Ęródē vúgá ‘dāá, ‘yozú ĩri ní kīnī, “Ngá má ní lēé mī sē má ní ú‘díkírĭŋá nōgó rī, ā lĭkí Yūwánī Bātízīmū sēepi rī ě drĭ ‘bāá ĩgā agá.”

²⁶ Tā ‘dĭri sē ‘bāgú rī ní ĩzāngā ambamba, ‘bo lē ūyō ‘í ní sōó ūmú rī pi ędrėti gé ‘dĭri ŋōó ku.

²⁷ Koro ĩri ní āngáráwá ālu pėzú mužú jó āngū ũ‘yĭzú rī agá ‘dāá, ‘yozú ĩri ní kīnī, ā lĭ Yūwánī ě drĭ ĭjĭ ‘í vú nōó. Āngáráwá rī ní kúru mužú jó āngū ũ‘yĭzú rī agá ‘dāá, ĩri ní Yūwánī ě drĭ lĭzú.

²⁸ ĩri ní Yūwánī ě drĭ ‘bāzú ĩgā agá, ĭjĭzú sėzú mvā ūkúná rī ní. Mvā ūkúná rī ní kúru Yūwánī ě drĭ jĭzú mužú sėzú ędrėpi drĭgé.

²⁹ Yūwánī vé ‘bá ĩri ā pámvú ūbĭ‘bá rī pi kâ tã ‘dĭri yĭĭ, kōpi ní mužú Yūwánī vé āvū ‘duzú jĭzú mužú sĭzú vūrā ĩ ní rizú āvū sĭzú rī agá ‘dāá.

*Yésū sē ānyāngā nyaá ‘bá élifū tōwú pi ní
(Mátáyo 14:13-21; Lúkã 9:10-17; Yūwánī 6:1-14)*

³⁰ Yésū vé ‘bá áyúāyū rī pi kâ ímvi ĩgōó vulé nōó, kōpi ‘dekĭ rĭí ězĭ ĩ ní ngāá, āzini tã ĩ ní ímbá rī vé tã ūlúú Yésū ní.

³¹ ‘Bá bĭtrĭká rĭ‘bá ěcĭ‘bá rī pi, uruko‘bée đĭ ífĭ be, uruko‘bée đĭ fū be mužú, sē Yésū pi ívé ‘bá áyúāyū rī pi be ĭsúkĭ sâ ānyāngā nyazú ni kuyé.

Yēsũ ní 'yozú ívé 'bá áyúäyũ rĩ pi ní kĩnĩ, “Ìmi ngakí, 'bâ mukí uvuú vũrã kírĩ nĩ gé.”

³² Kúru Yēsũ pi ní tuzú ívé 'bá áyúäyũ rĩ pi be kúlúmgbá agá, kòpi ní mužú adrizú vũrã kírĩ 'bá ãkó nĩ gé.

³³ 'Bo 'bá rĩ pi kã ndreé Yēsũ pi 'dekí mužú gí, 'bá rĩ pi ngakí njuú mužú ọngú sĩ, íngázú kùrú àndíàndí nĩ pi agásĩ, kòpi njukí caá vũrã Yēsũ pi ní lészú mužú uvuzú rĩ gé 'dãá drĩdrĩ.

³⁴ Yēsũ ísì kúlúmgbá rĩ agásĩ, kã 'bá bĩtríká rĩ pi ndreé, kòpivé tã fi ẹsì nĩ gé ìzàngã rú, ã'diātāsīyā kòpi índrékí sũ kãbĩlõ 'bá úcépi nĩ ní adrií 'dãáyo rĩ tịnĩ. Yēsũ ní kúru í'dózú kòpi ímbázú, ímbá kòpi ní tã kárakará.

³⁵ Ọtú rĩ kã 'deé, Yēsũ vé 'bá ìrĩ ã pámvú ùbĩ'bá rĩ pi ní ímúzú 'yozú Yēsũ ní kínĩ, “'Bá ímúkí kuú rará rú àngũ 'bá ãkó nĩ gé, ọtú rĩ 'de nóni gí.

³⁶ Lẽ mì pẽ 'bá rĩ pi mužú, kòpi ã mukí rí ì ní ànyāngã ndãá gúrú ìnyinjá rĩ pi agásĩ.”

³⁷ 'Bo Yēsũ ní 'yozú kòpi ní kĩnĩ, “Ìmi sēkí kòpi ní ngá nyanya, kòpi ã nyakí.”

Kòpi ní újázú Yēsũ ní kínĩ, “'Bá ìsúkí rí mũfēngã fífí ẹnjĩpi ẹnjĩn̄jĩ* mụdđrũlũ ìrĩ ànyāngã jezú 'bá bĩtríká nō'bée ní ngũgá?”

³⁸ Yēsũ ní kòpi zìzú kínĩ, “Pánga ìmi vúgá 'dìlé ngòpí? Ìmi mukí ndreé.”

Kòpi kã ìsú n̄jĩ, kòpi ní újázú Yēsũ ní kínĩ, “Ngá 'bá ní ìsú anigé rĩ, ìrĩ 'yéṅá pánga tọwú, ì'bì be ìrĩ.”

* **6:37** 6:37 Mũfēngã fífí ẹnjĩpi ẹnjĩn̄jĩ rĩ: 'Bá rĩ nga dō ẹzì ọ'dù àlu, ì 'bá rĩ ùfē mũfēngã fífí ẹnjĩpi ẹnjĩn̄jĩ àlu nĩ sī.

39 Yēsũ ní kúru 'yozú kòpi ní kīnĩ, ĩmi lūkí 'bá rĩ pi ã úríkí vŭgá ngúlúmũ rú ngúlúmũ rú ásé drĩgé.

40 Kòpi ní kúru 'bá rĩ pi trazú úrízú ngúlúmũ rú ngúlúmũ rú. Ngúlúmũ ʊrʊkʊ agá, 'bá rĩ pi úríkí mŭdŭrŭlŭ ãlu ãlu, ʊrʊkʊ ni agá, 'bá rĩ pi úríkí pŭkú tŏwŭ tŏwŭ.

41 Yēsũ ní pánga tŏwŭ 'dĩ'bée í'duzú ĩ'bĩ ĩrĩ rĩ be, ĩri ní ingazú suzú ʊrʊ, ĩri ní ãngũ ndrezú 'bŭ gé 'dǎá, ĩri ní ōwŏ'difô sēzú Múngú ní, ĩri ní pánga rĩ ũndĩzú sēzú ívé 'bá 'ĩ pámvú ũbĩ'bá rĩ pi drĩgé, ĩri ní kpá ĩ'bĩ ĩrĩ 'dĩ'bée í'duzú sēzú kòpi drĩgé, kòpi ní kúru awazú mʊzú 'bá rĩ pi ní.

42 'Bá ãlu ãlu ʃsú ãnyāngā nyaá épízú āní rá.

43 'Bá Yēsũ ã pámvú ũbĩ'bá rĩ pi ĩkŭnākí pánga, āzini ĩ'bĩ ĩ ní awaá nyaá 'bá rĩ pi ní rĩ ē ĩmbĩtā caá ũvú ã 'a mʊdrĩ drĩ ni ĩrĩ.

44 Āgō† ãnyāngā rĩ nya'bá rĩ pi vé kālāfe ca élifŭ tŏwŭ.

*Yēsũ mʊ yĩ drĩgé sĩ pá sĩ
(Mātáyo 14:22-33; Yŭwánĩ 6:15-21)*

45 Koro Yēsũ ní ívé 'bá 'ĩ pámvú ũbĩ'bá rĩ pi sēzú tʊzú kŭlúmgba agá, kòpi ã 'dekí mʊú Bētēsāyídā gá 'dǎlé drĩdrĩ, ʃsúzú ĩri ri 'bá bĩtríká rĩ pi ayi vúlé nŏó.

46 Yēsũ kǎ 'bá rĩ pi ayií gí, ĩri ní mʊzú írǎ drĩgé Múngú ri zingará gá.

47 Kǎ mʊú caá ĩnĩná sĩ, ʃsú kŭlúmgba rĩ fi caá Yēsũ vé 'bá áyúāyŭ rĩ pi be yĩ bǎlǎlǎ rĩ agá bĩlĩbĩlĩ 'dǎá gí, kukí Yēsũ ri kú ọ'dúkúlegúsĩ āmvé nŏó.

† 6:44 6:44 Āgō: Lākí ũkú rĩ pi anjiná rĩ pi be kuyé.

48 Yēsũ ndre ívé 'bá 'î pámvú ũbĩ'bá rĩ pi ri ïzāngā ïsú ambamba kŭlúmgbā rĩ ã sōngará gá, ã'diātāsīyā ũlí rĩ ri kŭlúmgbā rĩ vj̄i ayaá ũkpō sī. Āngũ rĩ ní dr̄i ówúzú kuyé rĩ gé, Yēsũ ní rizú ímúzú kōpi vúgá nŏó yj̄i rĩ dr̄igé sī pá sī, lē kōdō agaá kōpi ã gārā gá sī,

49 'bo kōpi kâ ndreé Yēsũ ri ímú yj̄i rĩ dr̄igé sī pá sī, kōpi ngakí rií útré ũr̄i sī, kōpi ũsũkí kínĩ tãnâ ngá rĩ índrí.

50 Kōpi kâ ndreé Yēsũ ri ímú yj̄i rĩ dr̄igé sī pá sī, kōpi adrikí céré ũr̄i sī.

Koro Yēsũ ní 'yozú kōpi ní kĩnĩ, “Īmi 'okí ũr̄i sī ku, 'bá rĩ ma 'i, ĩmi úmbékí ẹs̄i.”

51 Yēsũ ní kúru tuzú kŭlúmgbā rĩ agá 'dāá, ũlí rĩ ní pá tuzú. Sē Yēsũ vé 'bá ĩri ã pámvú ũbĩ'bá rĩ pi ní ãyāngará.

52 Kōpi nĩkí ãnyāngā Yēsũ ní sēé vaápi 'dĩri vé íf̄f̄i kuyé, ózũkí kōpivé úmĩ rá, sē kōpi nĩkí tã 'dĩri áamá kuyé.

*Yēsũ ídri 'bá dr̄ā be ni pi Gēnēsārētā gá
(Mātáyo 14:34-36)*

53 Yēsũ pi kâ yj̄i bālālā rĩ zoó, kōpi ní mužú ís̄ízú Gēnēsārētā gá, kōpi ũ'yĩkí ũmgbũ aya rú ni pi bāákú sī, ú'bé yj̄i agá 'dāá, kŭlúmgbā rĩ ní pá tuzú 'dāgá.

54 Kōpi kâ ís̄i kŭlúmgbā rĩ agásī, 'bá rĩ pi nĩkí Yēsũ ri áamá bá.

55 'Bá āngũ 'dāri agá rĩ pi ní ínjúzú céré ímúzú Yēsũ vúgá nŏó, kōpi ní ívé 'bá dr̄ā be rĩ pi u'duzú íj̄ízú ĩri vúgá nŏó p̄or̄ōs̄i sī vŭrā kōpi ní yj̄i ĩri ní adrizú rĩ gé.

⁵⁶ Yēsũ ri əcì muzú gúrú rĩ pi agásĩ, kũrú rĩ pi agásĩ, āzini 'bẹ̀tì rĩ pi agásĩ. Vũrā ìri ní əcìzú 'dĩ'bée agásĩ, 'bá rĩ pi rikí ìvé 'bá drā be rĩ pi ìjì ímúzú vũrā jòkòṅṅĩ vé rĩ gé. 'Bá rĩ pi rikí Yēsũ ri mǎá kìnĩ, 'bá drā be rĩ pi ā úlókí ìrivé bõngó ẽ tì. 'Bá céré Yēsũ vé bõngó akoóko rĩ ẽ tì úló'bá rá rĩ pi, kòpivé drā ɖ kòpi ā rù'bá gá sǐ rá.

7

Mě̀rě Yāhúdĩ rĩ pi vé rĩ (Mǎtáyo 15:1-9)

¹ Fārúsĩ rĩ pi ā ụrụkọ āzini 'bá Mósě vé tǎimbì ímbá'bá íngá'bá Yẹ̀rúsǎlémǎ gálésĩ rĩ pi ā ụrụkọ'bée be, ímúkí ì traá Yēsũ ā gǎrǎ gá sǐ kúrũ.

² Kòpi ndrekí Yēsũ vé 'bá ìri ā pámvú ùbĩ'bá rĩ pi í'dókí rií ínǎ nǎá, ùjĩkí ì drị kuyé.

³ Fārúsĩ rĩ pi Yāhúdĩ ụrụkọ'bée be, kòpi kádō í'dó ínǎ nǎá, kòpi céré ì drị ùjĩ 'dé'dé sũ ìvé mḕrě ì ẹ̀'bìpìjì vé rĩ ní lěé rĩ tị̀nì, kòpi íbì ínǎ rĩ nǎ ndō.

⁴ Kòpi jekí dō ngá āzi jòkòṅṅĩ gé, ùjĩkí dō kuyé, 'bá āzi ícò drĩ nǎá ku. Mě̀rě 'dĩri kòpivé ni, kòpi áwíkí tǎ ni 'bǎá kuú ùkpó ùkpó, kòpi ri ìvé ngá ǎnyǎngǎ nyazú sũ kópō, sákǎnĩ, āzini b̄nìgǎ tị̀nì rĩ pi ā 'a ùjĩ céré ùjĩjĩ.

⁵ Fārúsĩ rĩ pi 'bá tǎimbì ímbá'bá rĩ pi be, kòpi ní Yēsũ ri zìzú kìnĩ, "Mívé 'bá mĩ pámvú ùbĩ'bá rĩ pi 'ɖúkí tǎ 'bá ẹ̀'bìpìjì ní ímbá rĩ ngáá ku ǎsĩ? Kòpi kádō rií ngá nǎá, kòpi ùjĩkí ì drị ku ǎsĩ?"

6 Yēsũ ní újázú kōpi ní kīnī, “Īmi 'bá ĩ 'bā'bée kú tā be pīrī 'dī'bée! Tā nēbī Īsáyā ní 'yoó ĩmi tā sī rī, ĩri pīrī. Sī 'dīni kīnī,
 “ ‘Bá 'dī'bée ri ma íngú tị sī kána,
 'bo kōpi 'bākí ẹsị má drīgé kuyé.

7 Kōpi ma ĩnjī ku kána,
 tāimbị kōpi ní rii ímbá rī pi, 'bá áda ụtị nī.'

8 Īmi gākí tā Múngú vé rī 'dugá ngagá sī. Īmi 'dúkí ĩmivé tā mērē vé rī 'bāā tā āmbúgú rú.”

9 Yēsũ ní kúru 'yozú kōpi ní kīnī, “Īmi kīnī, ĩmi úmī be tāimbị Múngú vé rī gāzú, ĩmi áwíkí rí tā ĩmivé mērē vé rī 'dụú ngaá áyu!

10 Mósē sē tāimbị 'dīni kīnī, ‘Lē mī ĩnjī mí ẹtẹpị pi mí ẹndrẹpị be ĩnjīnjī,’ āzini “Bá ẹtẹpị ri triípi, dōku ẹndrẹpị ri triípi rī, ā 'díkí ĩri drāá 'dīisī rá.’

11 'Bo ĩmi ri 'bá rī pi ímbá, kōpi ícọ 'yo ĩ ẹtẹpị ní, āzini ĩ ẹndrẹpị ní, ‘Má ícọ ĩmi ĩzā koó ku, ā'diātāsīyā á sō ùyō gí, fēfē kōdō má ní lēé sēé ĩmi ní rī, ma sē Múngú ní.’*

12 Īmi ā'yīkí ku 'bá 'dī'bée ní ĩ ẹtẹpị ẹ ĩzā kozú, āzini ĩ ẹndrẹpị ẹ ĩzā kozú.

13 Īmi gākí tā Múngú ní ẹzị ĩmi ní rī sī, ĩmi 'dúkí rí tā mērē vé rī pi ngaá áyu. Tā ĩmi ní rii ngaá kárákará 'dī'bée ĩri tā ũnjí.”

*Ngá sēepi 'bá rī ní adrizú āzāvũ rú rī
 (Mátáyo 15:10-20)*

7:7 7:7 Īsáyā 29:13   7:10 7:10 Wűngará 20:12; Dětōrōnómē 5:16   7:10 7:10 Wűngará 21:17; Lẹvītíkā 20:9   * 7:11 7:11 Fēfē kōdō má ní lēé sēé ĩmi ní rī, ma sē Múngú ní: Fēfē ĩ ní sēé Múngú ní rī, ĩ ĩri zị Kōrōbānī.

14 Yēsũ ní 'bá bītríká rĩ pi zizú ímúzú 'í vugá nōó dīj, ĩri ní 'yozú kōpi ní kīnĩ, “Īmi yīkí ma, ĩmi 'dukí tā má ní lūú ĩmi ní 'dĩri 'bāá ĩmi drīgé.

15 Ngá 'bá rĩ ní nyaá fíí 'í agá rĩ sē adri ānĩ āzāvũ rú ku, tā āmbúgú rĩ, átángá ĩri ní átá ĩfũú 'í tị gé sī rĩ sē ĩri adri āzāvũ rú nĩ.

16 'Bá rĩ dō bī be, ā yī 'í ní tā 'dĩri.”†

17 Yēsũ kǎ 'bá bītríká rĩ pi kuú, ĩri ní fizú jó agá. Īrivé 'bá ĩri ā pámvú ũbĩ 'bá rĩ pi zīkí ĩri kīnĩ, ā ũlũ ĩ ní nāpí rĩ vé ífífí.

18 Īri ní kōpi zizú kīnĩ, “Tā má ní rií átá 'dĩri fi drĩ ĩmi drīgé kuyé? Ádarú ĩmi nīkí 'yozú kīnĩ, ngá ĩmi ní nyaá rĩ sē ĩmi adrii āzāvũ rú ku 'dĩni kuyé?

19 Ngá ĩmi ní nyaá rĩ ícó fíí ĩmî ẹsị agá ku, ĩri fi ĩmi 'a agá, ĩri kúru fũ ĩmi agásĩ āmvé.” Tā Yēsũ ní 'yoó 'dĩri vé ífífí, ānyāngā rĩ pi ārēvú céré āzāvũ ākó, ĩ ícó nya rá.‡

20 Yēsũ ní 'yozú kīnĩ, “Tā ĩfũúpi mí ẹsị agásĩ rĩ, ĩri sē mi adri āzāvũ rú nĩ.

21 Tā ĩfũ 'bá 'bá rĩ vé ẹsị agá rĩ pi 'dĩ, yīkī ũnjí, ọwũ 'bāngará, ụgũ, 'bá 'dịngará,

22 ágó ũkú be rĩ ní lazú ũkú āzi sī, dōku ũkú ágó be rĩ ní lazú ágó āzi be, ẹsị āmbúgú, yīkī tā ũnjí 'ozú ni, mị ũ 'bāngará, ẹbírí ũkú vé ni, dōku ẹbírí ágó vé ni, ẹsị 'bāngará 'bá āzi vé ngá drīgé, ā'yóngará, āfú, āzini tā 'ongará azakaza rú rĩ.

† 7:16 7:16 Átángá véřęřĩ 16 agá 'dĩri, búkũ Mārākō vé ĩ ní sīĩ Ġĩrĩkĩ tị sī drĩdrĩ rĩ agá 'dāáyo, 'bo gōkĩ sīĩ búkũ Mārākō vé vúlé rĩ agá rá. ‡ 7:19 7:19 Ānyāngā āzāvũ rú rĩ: Tāĩmbj Mósé vé rĩ ā'yī 'yozú kīnĩ, ā nyakí ānyāpá ụrụkọ ĩ ní 'yoó kīnĩ, kōpi āzāvũ rú 'dĩ'bée ku. 'í lā Lẹvĩtĩkǎ 11:1-32.

23 Tā ũnjí ĩ ní ũlǎá 'dī'bée céré, ĩri íbí ĩfũ 'bá rĩ vé ẹsị agá, tā 'dī'bée sē 'bá rĩ adri ǎní ǎzāvũ rú.”

Ūkú ẹ'yīngára be rĩ
(Mātáyo 15:21-28)

24 Yẹsũ nga fũu Gǎlíláyǎ agásĩ, 'de muẹ ǎngũ Táyǎ vé rĩ gé, 'dǎlé mu rii adrii 'bá ǎzi vé jó agá. Yẹsũ lē 'bá ǎzi ǎ nĩ 'yozú kīnĩ, 'i 'dǎá'dǎ 'dini ku, 'bo 'bá rĩ pi nĩkí rá 'yozú kīnĩ, Yẹsũ ri 'dǎá'dǎ.

25 Ūkú ǎzi ĩrivé mvá ũkúnǎ índrí ũnjí ní fii drĩ ni gé ni kǎ muẹ vũrǎ Yẹsũ ní adrizú rĩ nĩ ǎmá, ĩri ní muẹ kũmũcí ũtĩzú Yẹsũ ẹndreṭi gé.

26 Ūkú 'dĩri adri Yǎhũdĩzĩ ku, tĩkí ĩri Sírĩyǎ gá, vũrǎ ĩ ní zĩ Fõnísĩyǎ rĩ agá. Ūkú rĩ mǎ Yẹsũ ri kīnĩ, Yẹsũ ǎ dro índrí ũnjí rĩ fũú ívé mvá ũkúnǎ rĩ drĩgé sĩ rá.

27 Yẹsũ ní 'yozú ũkú rĩ ní kīnĩ, “Drĩdrĩ ni, lē ǎ sēkí ǎnyǎngǎ nyaá anjĩná rĩ pi ní, adri múké kuyé ĩ ní ǎnyǎngǎ anjĩná úcézú rĩ ú'bézú úcógú ní.”§

28 Ūkú rĩ ní újázú kīnĩ, “Úpí, úcógú ula'bá mísá ǎ ndúgé rĩ pi nyakí ínyá u'de'bá anjĩná rĩ pi drĩgé sĩ vúgá rĩ ĩndĩ.”

29 Yẹsũ ní 'yozú ũkú rĩ ní kīnĩ, “Tǎ mí ní újǎ múké 'dĩri sĩ, á dro índrí ũnjí rĩ fũú mívé mvá ũkúnǎ rĩ drĩgé sĩ ǎmvé gí, 'í mu 'bētĩ.”

30 Ūkú rĩ 'de muẹ 'bētĩ 'dǎá, ca muẹ ísú ívé mvá ũkúnǎ rĩ la kú gbóló drĩgé, índrí ũnjí rĩ fũ drĩ ni gé sĩ gí.

---

§ 7:27 7:27 ǎnyǎngǎ sēngǎrá úcógú ní rĩ: Yǎhũdĩ rĩ pi zĩkí 'bá adri'bée Yǎhũdĩ rú ku 'dī'bée úcógú.

Yēsū ídrí ágó bĭ be ẹṣṣĭpi gí átápi ku ni

³¹ Yēsū ní fūzú āngū Táyā vé rĭ agásĭ, ĩri ní 'dezú mužú Sĭdónā gá, ĩri ní úlúzá mužú yĭĭ bālālā Gālĭláyā vé rĭ gé, ĩri ní cazú āngū Dēkāpólĭsĭ vé rĭ gé.

³² 'Dālé 'bá ւրսղո՛bée ní ágó bĭ be ẹṣṣĭpi gí átápi ku ni íjĭzú Yēsū vúgá. Kòpi mākí Yēsū ri kĭnĭ, ā 'bā 'í drĭ ágó rĭ drĭgé, ágó rĭ ẹ bĭ ā zĭ rĭ, ā átá rĭ bēnĭ.

³³ Yēsū ní ágó rĭ jĭzú 'bá bĭtrĭká rĭ pi āsámví gé sĭ gārā gá, ĩri ní 'í drĭ suzú ágó rĭ ẹ bĭ úlózú ānĭ, āzini we tĭsú 'í drĭgé ágó rĭ ā ádra úlózú ānĭ.

³⁴ Yēsū ní āngū ndrezú mužú 'bŭ gé 'dāá, ĩri ní á'ázú fŭ, ĩri ní 'yozú kĭnĭ, “Ēfátā!” Ífĭfĭ ni kĭnĭ, “Mĭ bĭ ā zĭ 'i.”

³⁵ Koro ágó rĭ ẹ bĭ ní 'i zĭzú, ádra ni ní 'i oyuzú, ĩri ní í'dózú átázú ú'dúkó be uletere.

³⁶ Yēsū ní 'yozú 'bá bĭtrĭká rĭ pi ní kĭnĭ, ā lŭkĭ tā má ní ágó 'dĭri ídrĭzú rĭ 'bá āzi ní ku. 'Bo Yēsū ká 'yoó kòpi ā lŭkĭ tā 'dĭri 'bá āzi ní ku, kòpi rikĭ nyo tā rĭ ũlŭú mužú 'bá rĭ pi ní ũlŭlŭ.

³⁷ Tā 'dĭri sē 'bá rĭ pi ní āyāngárá. Kòpi gòkĭ rĭí átá kĭnĭ, “Tā ágó 'dĭri ní 'oó 'dĭri, ĩri múké. Ídrĭ 'bá bĭ be ẹṣṣĭpi gí, átápi ku rĭ, ĩri tā yĭ rá, ĩri átá rá.”

8

*Yēsū sē ānyāngā nyaá 'bá élifŭ sŭ pi ní
(Mātáyo 15:32-39)*

¹ Sā 'dāri gé, 'bá bĭtrĭká trakĭ ĩ Yēsū ā gārā gá. Ānyāngā kòpi ní nyaánya ni 'dāáyo. Kúru Yēsū

ní ívé 'bá 'î pámvú ũbĩ'bá rĩ pi zìzú, ìri ní 'yozú kòpi ní kĩnĩ,

² “Ma ìzāngā sī 'bá nō'bée sī, 'bá nō'bée adriki caá má be ú'dú na, kòpi nyakí ngá āzi kuyé.

³ 'Bá nō'bée urukọ íngákí rárá rú, á pē dō kòpi mujú ẹbírí sī, kòpi mu ìdrākā létì gé.”

⁴ Yẹsũ vé 'bá ìri ā pámvú ũbĩ'bá rĩ pi ní 'yozú ìri ní kìnĩ, “Bo āngũ vùúpi rárá rú 'bá ākó nōri gé, 'bā ānyāngā ìsù ngūgá caápi 'bá nō'bée ní céré?”

⁵ Yẹsũ ní kòpi zìzú kìnĩ, “Pānga ìmi vúgá 'dĩ ngōpí?”

Kòpi ní újázú kìnĩ, “Pānga 'bá vúgá nōó ẹzìrĩ.”

⁶ Yẹsũ ní 'yozú 'bá bítříká rĩ pi ní kìnĩ, kòpi ā úríkí vúgá. Ìri ní pánga ẹzìrĩ 'dĩ'bée í'dúzú 'í drígé, ìri ní òwō'dífô sēzú Múngú ní, ìri ní 'a ni pi ùndìzú, 'dúzú sēzú ívé 'bá 'î pámvú ũbĩ'bá rĩ pi drígé, kòpi ā jìkí mujú ũ'bāá 'bá rĩ pi ẹndrẹtì gé sī, kòpi 'dúkí ngaá sũ Yẹsũ ní 'yoó rĩ tìjì.

⁷ 'Ìbì mādāṅṅá kòpi vúgá anigé, 'bo 'ì'bì rĩ pi nyírínýírí. Yẹsũ ní 'ì'bì rĩ í'dúzú, ìri ní kpá òwō'dífô sēzú, ìri ní 'yozú ívé 'bá 'î pámvú ũbĩ'bá rĩ pi ní kìnĩ, kòpi ā jìkí awaá 'bá rĩ pi ní.

⁸ 'Bá rĩ pi nyakí ínyá rĩ ẹpízú rá. Vùdrĩ ni gé, 'bá Yẹsũ ā pámvú ũbĩ'bá rĩ pi ìkūnākí ānyāngā ì ní nyaá rĩ ẹ ìmbítā caá ũvú ā 'a ẹzìrĩ.

⁹ 'Ú'dú 'dāri gé, āgō* rĩ pi ícọ ca élifũ sù rá. Kòpi ká ānyāngā rĩ nyaá deẹ, Yẹsũ ní kòpi pēzú mujú 'bẹtì.

* 8:9 8:9 Āgō: Lāki ũkú rĩ pi anjíná rĩ pi be kuyé.

¹⁰ Koro vúdrī ni gé, Yēsū pi ní ngazú tuzú ívé 'bá 'î pámvú ũbī'bán rī pi be kúlúmgbá agá, kōpi ní 'dezú mužú āngū Dālāmānútā vé rī gé.

Fārúsī rī pi lēkí Yēsū ā 'o ī ní tā āyāzú āyāyā ni

(Mātáyo 16:1-4)

¹¹ Fārúsī rī pi ká yī kīnī Yēsū ícá gí, kōpi ícákí ímú í'dó rīí āgátá gāá ĩri be, ĩri ũ'bīzú. Kōpi lēkí Yēsū ā 'o ī ní tā āyāzú āyāyā íngápi 'bū gélésī ni.

¹² Yēsū ká mužú tā 'dīri yī, ĩri ní á'ázú fū, ĩri ní 'yozú 'bá 'dī'bée ní kīnī, “Úyú lókí āndrū nōri gé rī pi lēkí má 'o ī ní tā āyāzú āyāyā ni āsī? Ádarú ā lē lūú ĩmi ní, á 'o tā āyāzú āyāyā ni ĩmi ní ku.”

¹³ Kúru ĩri ní 'bá 'dī'bée kuzú, ĩri ní tuzú kúlúmgbá agá, yī bālālā rī zozú mužú álé 'dāá.

Ākúfī Fārúsī rī pi vé Ēródē be rī vé tā

(Mātáyo 16:5-12)

¹⁴ 'Bá Yēsū ā pámvú ũbī'bán rī pi ā tā āvī, kōpi íjīkí pánga ímúzú ĩndī kuyé, ngá kōpi vúgá anigé rī 'yēná pánga ālu kúlúmgbá rī agá 'dāá.

¹⁵ Yēsū ní 'yozú kōpi ní kīnī, “Īmi adrikí mī be kōwū ākúfī† Fārúsī rī pi vé rī ā tā sī, āzini Ēródē vé rī ā tā sī.”

¹⁶ Kōpi rikí tā 'dīri átá ĩ āsámvú gé sī ĩ ọgūpī be kīnī, “Yēsū átá tā rī 'dīni, 'bá ní pánga íjī ĩndī kuyé rī sī.”

¹⁷ Yēsū nī tā kōpi ní rīí átá rī rá, ĩri ní kōpi zīzú kīnī, “Ngá ĩmi ní rizú átázú ĩmi āsámvú gé

† 8:15 8:15 Ākúfī: Ākúfī vé íffí ĩri ímbángará ũnjí Fārúsī rī pi vé rī, āzini Ēródē vé rī. 'Í lā Mātáyo 16:12; Lúkā 12:1.

sĩ 'yozú kínĩ pánga 'dāáyo rĩ ã'di?" Tã 'dĩri fi drĩ ĩmi drĩgé kuyé? ĩmi úmĩ ákó tã 'dĩri nĩzú ámázú?

18 ĩmi kōdô mị be pírí, ĩmĩ mị ndre āngũ ku? ĩmi kōdô bị be pírí, ĩmĩ bị yị tã ku? ĩmi ícókí tã má ní ānyāngā sēzú 'bá bĩtrĩká rĩ pi ní 'dāri ígá ku?

19 Má kã pánga tōwụ rĩ ũndĩi sēé nyaá 'bá élífũ tōwụ rĩ pi ní, ĩmi ĩkũnākí pánga ĩ ní nyaá tí rĩ ẽ ĩmbítã caá ũvú ã 'a ngōpí?

Kōpi ní újázú Yēsũ ní kínĩ, "'Bá ĩkũnākí caá ũvú ã 'a mụdrị drị ni ĩrĩ."

20 Yēsũ ní kōpi zịzú kĩnĩ, "Pánga má ní ũndĩi sēé nyaá 'bá élífũ sụ pi ní rĩ, ĩmi ĩkũnākí pánga ĩ ní nyaá tí rĩ ẽ ĩmbítã caá ũvú ã 'a ngōpí?"

Kōpi ní újázú Yēsũ ní kínĩ, "'Bá ĩkũnākí caá ũvú ã 'a ẹzĩrĩ."

21 Yēsũ ní kōpi zịzú kĩnĩ, "Tã 'dĩri fi drĩ ĩmi drĩgé kuyé?"

Yēsũ zĩ ágó mị be ẹsĩpi gí ni ẽ mị

22 Yēsũ pi kã caá Bētēsāyídã gá 'dālé, 'bá ụrukọ ijíkí ágó āzi mị be ẹsĩpi gí ni ímụ Yēsũ vúgá nǎó. Kōpi mākí Yēsũ ri, ã úló rí ágó rĩ ã rụ'bá, ágó rĩ ẽ mị ã zĩ rí 'i bēnĩ.

23 Yēsũ ní ágó rĩ ẽ drị ruzú, ĩri sēzú fūzú mụzú gúrú rĩ agāsĩ āmvé. Yēsũ ní kúru tĩsú wezú ágó rĩ mị gé, ĩri ní 'i drị tĩzú ágó rĩ drĩgé, ĩri ní ágó rĩ zịzú kĩnĩ, "Mí nóni ícó āngũ ndre rá?"

24 Ágó rĩ ní āngũ ndrezú ụrụ, ĩri ni 'yozú kĩnĩ, "Á ndre 'bá, kōpi ri ẹcị má gārã gá sĩ sũ pẹtị ní rií ẹcị má gārã gá sĩ kúrũ rĩ tịnị."

25 Yēsũ gō 'î drī 'bāá ágó rī ē mī gé dī, ágó rī ē mī ní kúru 'i zīzú gōzú āngũ ndrezú uletere.

26 Yēsũ ní ágó rī pēzú mužú 'bētī, 'yozú ĩri ní kīnī, “Lē mī újā mī gōó vúlé gúrú agá 'dāá ku.”

*Pétēró 'yo kīnī, Yēsũ ri Kúrísítō
(Mātáyo 16:13-20; Lúkā 9:18-21)*

27 Yēsũ pi ívé 'bá 'î pámvú ũbī'bá rī pi be, kōpi ní 'dezú mužú éçizú gúrú Sīzérīyā Pīlīpóyī vé rī pi agásī. Kōpi ká rīi mužú létī gé 'dígé, Yēsũ ní kōpi zizú kīnī, “Bá rī pi ũsūkí kīnī, ma ā'di 'i?”

28 Kōpi ní újázú Yēsũ ní, “Uṛukọ'bée kīnī, mi Yūwánī riipi bātízīmũ sēepi rī 'i. Uṛukọ'bée kīnī, mi Ēlīyā 'i. Uṛukọ'bée kīnī, mi nēbī rī pi vé ógúpī.”

29 Yēsũ ní ívé 'bá 'î pámvú ũbī'bá rī pi zizú kīnī, “Īmi 'dī'bée, ĩmi ũsūkí kīnī, ma ā'di 'i?”

Pétēró ní újázú kīnī, “Mi Kúrísítō 'i.”

30 Yēsũ átá kōpi ní ũkpó ũkpó kīnī, kōpi ā lūkí 'i 'bá āzi ní ku.

*Yēsũ átá ívé drāngará ā tā
(Mātáyo 16:21-28; Lúkā 9:22-27)*

31 Yēsũ ní átázú ívé 'bá 'î pámvú ũbī'bá rī pi ní kīnī, “Ma 'Bá Mvá 'i, ma ímú ĩzāngā nya létī be āndiāndí, 'bá ambugu rī pi, atala atala rī pi drīgé rī pi be, āzini 'bá tāimbī ímbá'bá rī pi be, kōpi ímú ma gā sī, kōpi ímú ma 'dī drā rá. 'Bo ú'dú na ā vūdrī gé, ma ímú íngá gō ídri rú.”

32 Yēsũ ũlū kōpi ní tā rī ē mī uletere, Pétēró ní Yēsũ ri sezú gārā gá, ĩri ē drī āvāzú.

33 'Bo Yēsũ ká 'i újā ívé 'bá 'î pámvú ũbī'bá rī pi vúgá 'dāá, ĩri ní trezú Pétēró drīgé kīnī, “Mi

Sātánā! 'Í de mi 'dīisī rá, mívé tā rií ũsšú rī adri tā Múngú vé ni kuyé, ĩri tā 'bá nyōḡkú nōri vé rī pi vé ni.”

³⁴ Kúru ĩri ní 'bá bītrīká 'dī'bée zizú ívé 'bá 'i pámvú ũbī'bá rī pi be ímúzá 'i vúgá nōlé, ĩri ní 'yozú kōpi ní kīnī, “'Bá rī lē dō mâ pámvú ũbī, ā adi 'i rú'bá, ā 'du ívé peṭi alambaku,‡ ā ũbī mâ pámvú.

³⁵ 'Bá riipi sūpi 'i rú'bá gá 'i drā rí ku rī, ísú ídri 'dáni'dáni rī ku. 'Bá 'i sēepi drāapi mâ tā sī, āzini ú'dúkó múké rī ā tā sī rī, ĩri ídri 'dáni'dáni rī ísú rá.

³⁶ 'Bá rī 'bā dō ési céré ngá nyōḡkú nōri vé rī drīgé, api dō ídri 'dáni'dáni rī sī, ngá múké ĩri ní ísú 'dīgé rī ā'di?

³⁷ Ngá āzi mí ní ícó sēe Múngú ní mī drī jezú ídri 'dáni'dáni rī ísúzú ni nyo anigé?

³⁸ 'Bá rī ē drī ri dō nja má sī, āzini ú'dúkó múké má ní ũlūú rī sī 'bá oḡwú rú rī pi ɛndreṭi gé, āzini 'bá ri'bá ũnjīkānyā 'o'bá lókí nōri gé rī pi ɛndreṭi gé, ma 'Bá Mvá 'i, ú'dú má ní ímúzá ĩgōzú má Èṭepi vé dīngará be, āzini mālāyīkā uletere rī pi be rī gé, ma adri ĩri sī drīnjá sī.”

9

¹ Yēsū ní gōzú 'yozú kōpi ní kīnī, “Īmi 'bá pá tu'bá 'dī'bée, ádarú á lē lūú ĩmi ní 'dīni, 'bá urukō ĩmi āsámvú gé 'dīgé, ícókí drī drāá ku,

‡ 8:34 8:34 Ā 'du ívé peṭi alambaku rī: Tā Yēsū ní 'yoó 'dīri vé ífíí 'dīni, lē mī útú mi ízāngā nyaá.

kōpi mālūngā Múngú vé ímúpi ũkpō be rĩ ndre drĩdrĩ ũgbále.”

*Yēsũ ã rú'bá újá 'i dđi imvesírílíli
(Mátáyo 17:1-13; Lúkã 9:28-36)*

² Ú'dú áziyá ã vudrĩ gé, Yēsũ ní Pétēró pi jizú Yōkóbũ be Yũwánĩ sĩ muzú 'í vú sĩ, kōpi ní tuzú muzú írã drĩgé uru 'dãá, ĩ mukí rí adrii túngú ĩ drĩkã sĩ. Kōpi kã tujú caá írã drĩgé 'dãá, Yēsũ ã rú'bá újá 'i índré ũ'dũ be túngú ĩrivé 'bá ĩri ã pámvú ũbĩ'bá rĩ pi ęndręti gé 'dĩgé.

³ ĩrivé bōngó újá 'i ọgú imvesírílíli, bōngó rĩ vé mvengará aga ngá céré ĩ ní údé nyọọkú drĩgé nōgó rĩ pi rá.

⁴ Ēlĩyã pi ní ĩfũzú Mósē be ímúzú ĩ 'i'dazú Yēsũ pi ęndręti gé, kōpi ní rizú átázú Yēsũ be.

⁵ Pétēró ní 'yozú Yēsũ ní kĩnĩ, “Īmbápi, ĩri múké 'bá ní adrízú nōgó, lē 'bã 'bekí mōrōgó na, ãlu ni mí ní, ãlu ni Mósē ní, ãlu ni Ēlĩyã ní.”

⁶ 'Bo ũrĩ fu Pétēró pi 'i ọgũpĩ be ambamba, sē Pétēró nĩ tã 'í ní átá rĩ ã pámvú áamá kuyé.

⁷ ĩrĩbĩti ní ísízú ímúzú kōpi ọzũzú, ú'dúkó ní íkúzú ĩrĩbĩti rĩ agá 'dãásĩ kĩnĩ, “Mvã 'dĩri mávé ni má ní lēélē rĩ. Lē ĩmi yíkí ti ni yiyi!”

⁸ Koro Pétēró pi kã ĩ gārã úndré kúrũ, Mósē pi Ēlĩyã be kōpi ãsámvú gé 'dãáyo, 'bá ĩ ní kuú kōpi ãsámvú gé rĩ Yēsũ 'i.

⁹ Yēsũ pi kã rií ísĩ ímú ívé 'bá 'i pámvú ũbĩ'bá rĩ pi be írã drĩgé 'dãásĩ vũgá nōó, Yēsũ ní átázú kōpi ní kĩnĩ, “Tã ĩmi ní ndreé ĩmĩ mĩ sĩ 'dĩ'bée, ã lúkí 'bá ãzi ní ku. ĩmi úcíkí tã 'dĩri kú ĩmĩ ęsĩ

agá, cĩmgbá cazú lókí 'Bá Mvá ní ímúzá drāzú gōzú íngázú ídri rú rĩ gé."

10 Kúru kōpi úcíkí tā rĩ kú ĩ éşı agá, 'bo kōpi rikí átá ĩ āsámvú gé sī kīnī, "Tā Yēsũ ní 'yoó 'i drā, 'i gō íngá ídri rú 'dĩri vé ífífí ā'di?"

11 Yēsũ vé 'bá ĩri ā pámvú ũbĩ'bá rĩ pi ní Yēsũ ri zızú kīnī, "'Bá tāımbı ímbá'bá rĩ pi 'yokí kīnī, Ēlıyā ri ímú drıdrı nĩ āsı?"

12 Yēsũ ní újázú kōpi ní kīnī, "Ádarú Ēlıyā ri ímú drıdrı, ĩri ímú tā rĩ pi ārėvú útú céré ícá pıri. Sıki Búkũ Múngú vé rĩ agá kīnī, 'Bá Mvá ri ímú ízāngā nya, 'bá rĩ pi ĩri gā sī āsı?"

13 'Bo á lē lūú ĩmi ní, Ēlıyā* ícá ınógósı gı, 'bá rĩ pi 'okı ĩri ũnjı sũ ĩ ní ĩrivé tā sıi Búkũ Múngú vé rĩ agá rĩ tıni."

*Yēsũ ídri mvá ágó ındrı ũnjı be ni
(Mátáyo 17:14-20; Lúkã 9:37-43a)*

14 Yēsũ pi kã íşı ímúzá írã drıgė 'dãāsı ívé 'bá 'ı pámvú ũbĩ'bá rĩ pi be vũgá nõó, kōpi ndrekı 'bá bıtrıká trakı ĩ Yēsũ vé 'bá ĩri ā pámvú ũbĩ'bá, ĩri ní kuú vúlé 'dãá rĩ pi ā gārã gá sı kırũ. 'Bá Mósė vé tāımbı ímbá'bá rĩ pi ri āgátá gã kōpi be.

15 'Bá rĩ pi kã Yēsũ ri ndree, sė kōpi ní āyāngará, kōpi ní njuzú mužú Yēsũ ri eızıú.

16 Yēsũ ní kōpi zızú kīnī, "Ngá ĩmi ní rizú āgátá gázú rĩ ā'di?"

17 Ágó āzi ālu 'bá bıtrıká rĩ pi āsámvú gé 'dãá, ĩri ní újázú kīnī, "Ímbápi, má ıjı mávé

* 9:13 9:13 Ēlıyā: Ēlıyā Yēsũ ní 'yoó 'dĩri, 'bá rĩ Yūwāni bātızımũ sėepi rĩ 'i. 'Í lã Mátáyo 11:13-14; Mārākō 1:1-9; 6:14-29.

mvá ágóná nōri ímú mí vúgá, mí ídrí rí ĩri, ã'diātāsīyā índrí ũnjí rĩ sē tị ni ọzũ, átá ku.

18 Índrí ũnjí rĩ kādō fíí drị ni gé, índrí ũnjí rĩ ĩri 'du 'be vūgá, ĩri 'í sí nya, ú'búrúsā ri kpu tị ni gé sī, rụ'bá ni ri mba ku potokonyo. Má ẹ'yị mívé 'bá mí pámvú ũbĩ'bá rĩ pi índrí ũnjí rĩ droó mvá ágóná rĩ drịgé sī, 'bo kọpi ụ'bĩkí droó tí."

19 Yẹsũ ní 'yozú 'bá bịtríká rĩ pi ní kīnī, "Ìmi ẹ'yīngárá ãkó 'dī'bée, má adri rí caá ìmi be lókí be gbā ngōpí? Má ẹsị ã nya rí ìzāngā caá lókí be gbā ngōpí ìmī tā sī? Ìmi íjíkí mvá ágóná rĩ ímú má vúgá nōó."

20 Kúru kọpi ní mvá ágóná rĩ íjízú Yẹsũ vú nōó. Índrí ũnjí rĩ ká Yẹsũ ri ndreé, ĩri ní mvá ágóná rĩ 'duzú a'bezú vūgá 'dāá ũkpō sī, ĩri ní rizú 'i úlízú nyọkú gé sī pí ụ'búrúsā be tị gé.

21 Yẹsũ ní mvá ágóná rĩ vé ẹtẹpị zịzú kīnī, "Índrí ũnjí rĩ ri mvá ágóná rĩ ú'bé sũụ 'dĩri tịni vũụ caá lókí be gbā ngōpí?"

Mvá ágóná rĩ vé ẹtẹpị ní újázú Yẹsũ ní kīnī, "Índrí ũnjí rĩ í'dó mvá ágóná rĩ ú'bé 'dīni í'dózú ãnjīñā gá 'dāá.

22 Índrí ũnjí rĩ ri mvá ágóná rĩ ú'bé nǹí ãcí agá, ãzini yǹí agá, ã drā rí kōdō rá. 'Bo mi dō ícọ mvá ágóná rĩ ídrí rá, lē mí ndre 'bávé ìzāngā nōri."

23 Yẹsũ ní újázú ágó rĩ ní kīnī, "Tā mí ní 'yoó kīnī, ma dō ícọ mvá ágóná rĩ ídrí rá 'dĩri vé ífífí ã'di? 'Bá rĩ ẹ'yị dō ma rá, tā ãzi ícọpi ma ndēepi ni 'dāáyo."

24 Koro mvá ágóná rĩ vé étèpì ní trezú ụrụ 'dǎá kīnī, “Yēsũ, má ẹ'yī mi gí, 'bo 'í ko má ịzǎ, á lē mi ẹ'yī ị ị ị agaá rá!”

25 Yēsũ kǎ ndreé 'bá bītríká rĩ pi ri ímụ tǎ rĩ ǎ ndrengára gá, Yēsũ ní trezú índrì ùnjí rĩ drìgè kīnī, “Mì índrì ùnjí 'dīri, 'í fū mvá ágóná 'dīri drìgè sī ǎmvé, mī gō fí drì ni gé ị ị ku.”

26 Kúru índrì ùnjí rĩ ní trezú ụ'dụkọ be ụrụ 'dǎá, mvá ágóná rĩ ayazú, fūzú ịri ǎ drìgè sī ǎmvé. 'Bá bītríká rĩ pi kǎ ndreé mvá ágóná rĩ la kú kpílíkplí 'bá drǎápi gí ni tịni. 'Bá rĩ pi kíní, “Mvá ágóná rĩ drǎ gí.”

27 'Bo Yēsũ ní mvá ágóná rĩ ẹ drì ruzú, ịri ingazú pá tuzú ụrụ sī.

28 Vúdrì ni gé, Yēsũ kǎ mvií gōó 'bẹtì gí, Yēsũ pi ní fizú ívé 'bá 'í pámvú ùbī'bá rĩ pi be jó agá, Yēsũ vé 'bá ịri ǎ pámvú ùbī'bá rĩ pi ní Yēsũ ri zìzú ǎkūdē 'bá ǎzi kọpi ǎ gǎrǎ gá 'dǎáyo, kọpi kíní, “Ngá 'bá ní ícózú índrì ùnjí drozú ku rĩ ǎ'di?”

29 Yēsũ ní újázú kọpi ní kīnī, “Índrì ùnjí rĩ vé drongára, lē 'bá rĩ ǎ zì† Múngú ri.”

Yēsũ átá ívé drǎngára ǎ tǎ ị ị

(Mǎtáyo 17:22-23; Lúkǎ 9:43b-45)

30 Yēsũ nga fūú mụzú ívé 'bá 'í pámvú ùbī'bá rĩ pi be vūrǎ kọpi ní adrízú 'dǎri agásí, kọpi mụkí trǎá ǎngū Gǎlíláyǎ vé rĩ agásí. Yēsũ lē 'bá ǎzi ǎ nī vūrǎ ị ní mụzú adrízú 'dǎri ku,

31 ǎ'diǎtǎsīyǎ Yēsũ ri ívé 'bá 'í pámvú ùbī'bá rĩ pi ímbá kīnī, “Í ímụ 'Bá Mvá ǎ ùli 'be, ị ịri rụ sē

† 9:29 9:29 Zì: Búkū ị ní sī drìdrì Gịrìkị tị sī rĩ agá, síkí Múngú vé zingára ǎ tǎ, ǎzini ínyá a'bingára vé tǎ.

'bá éšǐ be ũnjǐ rǐ pi drǐgé, ĩ ĩri 'dǐ drǎ rá. Ẹ'dú na ã vùdrǐ gé, ĩri ímú íngá gō ídri rú."

³² Tǎ Yẹsũ ní átá 'dǐri fi 'bá Yẹsũ ã pámvú ũbǐ'bá 'dǐ'bée drǐgé 'dǎlé kuyé. Ẹrǐ sǐ, sě kọpi gōkí tǎ Yẹsũ ní átá 'dǐri vé ífífí zǐj kuyé.

Ẹ'di ri adri ãmbúgú nǐ?

(Mǎtáyo 18:1-5; Lúkǎ 9:46-48)

³³ Yẹsũ pi ní 'dezú mụzú ívé 'bá 'í pámvú ũbǐ'bá rǐ pi be, kọpi ní cazú Kǎpārānāũmǎ gá, kọpi ní kúru fizú mụzú adrízú jó agá. Kọpi ní rizú adrízú jó agá 'dǎǎ rǐ gé, Yẹsũ ní ívé 'bá 'í pámvú ũbǐ'bá rǐ pi zǐzú kǐnǐ, "Ngá ĩmi ní té rizú ãgátá gǎzú ímúzá létǐ gé sǐ rǐ ã'di?"

³⁴ 'Bo kọpi újǐkí kǐri, ã'diātāsǐyǎ kọpi ní rizú ímúngará gá létǐ gé sǐ rǐ gé, kọpi rikí ãgátá gǎǎ ĩ ãsámví gé sǐ kǐnǐ, ã'di ri adri ãmbúgú rú nǐ.

³⁵ Kúru Yẹsũ ní úrízú vũgá, ĩri ní ívé 'bá 'í pámvú ũbǐ'bá mụdrǐ drǐ ni ĩrǐ 'dǐ'bée zǐzú ímúzá úrízú 'í gǎrǎ gá sǐ kúrũ, ĩri ní 'yozú kọpi ní kǐnǐ, "'Bá rǐ lě dō adrií 'bá rǐ pi drǐgé ãmbúgú rú, lě ã adri 'bá Ẹdũmbítǎ rú ni, ã adri átí'bá rú rií 'bá rǐ pi ní ẹzǐ ngaá."

³⁶ Yẹsũ ní mváná mǎdǎᅇǎ ni íjǐzú pá tuzú 'bá 'í pámvú ũbǐ'bá 'dǐ'bée ẹndrẹtǐ gé, ĩri ní 'í drǐ 'bázú mváná rǐ ã kǐdǐ gé. ĩri ní 'yozú 'bá 'í pámvú ũbǐ'bá rǐ pi ní kǐnǐ,

³⁷ "'Bá mváná mǎdǎᅇǎ nōri é'yǐpi mâ rú sǐ rǐ, é'yǐ 'dǐri ma, 'bá ma é'yǐpi rǐ, é'yǐ 'dǐri má Ẹtẹpi ma ĩpẹepi rǐ."

*'Bá 'bâ tǎ ndrẹpi ũnjǐ ku rǐ, ĩri 'bá 'bávé ni
(Lúkǎ 9:49-50)*

38 Yūwánĩ ní 'yozú Yésũ ní kīnĩ, “Ímbápi, 'bá ndrekí ágó āzi ri índrí ũnjí údró mî rú sī, 'bá ugakí ĩri sī, ā'diātāsīyā ágó rĩ adri 'bá ọgúpì kuyé.”

39 Yésũ ní újázú ívé 'bá 'î pámvú ũbĩ'bá rĩ pi ní kīnĩ, “Ími ugakí ágó rĩ ku, 'bá riipi tā āyāzú āyāyā ni 'oópi rĩ, ícọ gǒó 'i újá mâ tā átá ũnjí ku.

40 'Bá 'bâ tā ndreépi ũnjí ku rĩ, ĩri 'bá 'bávé ni.

41 'Bá ĩmi ní yī sēépi mvuúpi mâ rú sī, ĩmi ní ma ẹ'yī Kúrísítō rú rá rĩ sī rĩ, ĩri āndēma ịsú rá.”

*Ā sēkí 'bá āzi fí ũnjĩkānyā agá ku
(Mátáyo 18:6-9; Lúkā 17:1-2)*

42 “'Bá āzi úbé dō anjĩná nyírĩná ma ẹ'yī 'bá gí nǒ'bée 'deé fíi tā ũnjí agá, ā 'yīkí írā usegúgú ni umbe ni gé, ā 'beki ĩri yī agá.

43 Mî drị úló dō ũnjĩkānyā, lē mî ga ĩri 'dīisī rá, ĩri múké mí ní fizú 'bũ gé 'dǎlé drị be ālu, ndē mí ní fizú ācí vezú āní ụdụ ākó rĩ‡ agá drị be ĩrĩ rĩ.

44 Vūrā 'dāri agá, ụ'bũ rĩ pi ũdrākí ku, āzini ācí vūrā 'dāri agá rĩ drā kpá ku. §

45 Mî pá jì dō mi fíi ũnjĩkānyā 'oó, lē mî ga ĩri 'dīisī rá, ĩri múké mí ní fizú 'bũ gé 'dǎlé pá be ālu, ndē mí ní fizú ācí vezú āní ụdụ ākó rĩ agá 'dǎá pá be ĩrĩ rĩ.

‡ 9:43 9:43 Ācí vezú āní ụdụ ākó rĩ: Múngú ri úmvúlésī 'bá 'i ẹ'yī 'bá ku rĩ pi 'dụ ú'bé ācí 'dīri agá. 'Í lā I'dangará 20:7-15.

§ 9:44 9:44 Átángá véřēsī 44 agá 'dīri, búkū Mārākó vé ĩ ní sīi Gĩrĩkĩ tị sī drịdrị rĩ agá 'dǎáyo, 'bo gōkí sīi búkū Mārākó vé vúlé rĩ agá rá.

46 Vūrā 'dāri gé, ũ'bũ rĩ pi ũdrāki ku, āzini āci vūrā 'dāri gé rĩ drā kpá ku.*

47 Mĩ mĩ ndre dō ngá āzi mi sēepi fĩpi ũnjĩkānyā agá ni, lē mĩ ínǰé ĩri 'dĩisĩ rá, ĩri múké mĩ ní fizú mālũngā Múngú vé rĩ agá 'dāá mĩ be ālu, ndē mĩ ní fizú āci vezú āní ũdũ ākó rĩ agá 'dāá mĩ be ĩrĩ rĩ.

48 Vūrā 'dāri gé, ũ'bũ rĩ pi ũdrāki ku, āzini āci vūrā 'dāri gé rĩ drā kpá ku.

49 “‘Bá rĩ pi ārēvú céré ĩ ímú kōpi ũ'bĩ āci sĩ.

50 “Ě'yĩ rĩ ngá múké, 'bo ẹ'yĩ rĩ vé sị asuúpi asuasú rĩ ícá dō ālákála gí, ẹ'yĩ rĩ gō adri múké ngóni? Lē ĩmi adrikí ĩmi āsámvú gé sĩ múké, sị ẹ'yĩ sị be múké rĩ tĩnĩ, āzini lē ĩmi adrikí ĩmi āsámvú gé sĩ tā be kírĩ.”

10

*Ayngárá ágó pi vé ũkú be rĩ
(Mátáyo 19:1-12; Lúkã 16:18)*

¹ Yēsũ nga fũú mužú ívé 'bá 'ĩ pámvú ũbĩ'bá rĩ pi be Kãpãrãnãúmã agásĩ, mužú āngũ Yũdáyã vé rĩ gé. ĩri ní yĩĩ āmbúgú dīpi dīdī Yárídénĩ vé rĩ zozú mužú álé 'dāá. 'Bá bĩtrĩká rĩ pi gōkĩ ímú vú ni gé nõó dīĩ, ĩri ní kōpi ímbázú, sũ ĩri ní rĩ kōpi ímbá njĩ rĩ tĩnĩ.

² Fãrúsĩ uruķo'bée ímúkĩ Yēsũ ri zĩĩ ĩri ũ'bĩzú āní kínĩ, “Tãĩmbĩ Mósē vé rĩ ā'yĩ nyo ágó ni ívé ũkú ayizú rá?”

* 9:46 9:46 Átángá véřēsĩ 46 agá 'dĩri, búkũ Mārākō vé ĩ ní sĩ Gĩrĩkĩ tĩ sĩ drĩdrĩ rĩ agá 'dāáyo, 'bo gōkĩ sĩ búkũ Mārākō vé vúlé rĩ agá rá. 9:48 9:48 ĩsáyã 66:24

3 Yēsū ní újázú kōpi ní kīnī, “Tāimbī Mósē vé rī átá tā 'dīri drīgé íngóni?”

4 Kōpi ní újázú Yēsū ní kīnī, “Mósē ā'yī rá kīnī, 'Ágó ri kōkōbī sī sē ũkú ni ní, ĩri ayizú āní rá.’ ”

5 Yēsū ní újázú kōpi ní kīnī, “Mósē sī tāimbī 'dīri ĩmi ní, ā'diātāsīyā ĩmivé ẹsị ní teéte rī sī.

6 Múngú ní í'dózú 'bū pi gbizú vū be rī gé, 'Múngú gbi ágó pi ũkú be'

7 'Tā 'dīri sī, 'bá ágó ri ívé ẹtẹpi ku, ĩri ívé ẹndrẹpi ku, kōpi ĩ úmú ũkú ni be.

8 'Bá ĩrī 'dī'bée ĩ úmú adri rụ'bá ālu.'

9 Ājē Múngú ní úmú gí rī, lē 'bá āzi ā ayi ājē rī ku.”

10 Yēsū pi kâ ímví ĩgōó ívé 'bá 'í pámvú ũbī'bá rī pi be 'bẹtị nōó, kōpi gōkí Yēsū ri zị ágó pi vé ayíngará ũkú be rī vé tā sī dījị.

11 Yēsū ní újázú kōpi ní kīnī, “Ágó ívé ũkú ayípi, gōopi ũkú āzi jeépi rī, fi 'dīri tā ọwũ vé ni 'oó.

12 Ūkú ívé ágó gāapi sī, gōopi ágó āzi jeépi rī, fi 'dīri tā ọwũ vé ni 'oó.”

*Yēsū 'bā tākiri anjina nyirina rī pi drige
(Mátayo 19:13-15; Lúkã 18:15-17)*

13 'Bá urukọ'bée ijiki ívé anjina nyirina rī pi Yēsū vúgá, ā tị rí drị kōpi drige, ā sē rí kōpi ní tākiri. 'Bo 'bá Yēsū ā pámvú ũbī'bá rī pi ní trezú 'bá ívé anjina ijị'bá Yēsū vúgá 'dī'bée drige.

14 Yēsū kã tā kōpi ní 'oó 'dīri ndree, Yēsū ẹ ẹsị ve kōpi ní rá, ĩri ní 'yozú kōpi ní kīnī, “Īmi

kukí anjina nyírina rĩ pi ẽ ímúkí má vúgá nõó! Īmi ugakí kōpi ku. 'Bá adri' 'bá sũ anjina nyírina 'dĩ' 'bée tĩni rĩ pi, kōpi mālũngā Múngú vé rĩ ịsụ nĩ."

¹⁵ Ádarú á lē 'yoó ĩmi ní 'dĩni, 'bá rĩ ã'yĩ dō mālũngā Múngú vé rĩ sũ anjina nyírina rĩ pi ní ã'yĩ rĩ tĩni ku, ịcọ fí mālũngā Múngú vé rĩ agá ku.

¹⁶ Kúru Yēsũ ní anjina rĩ pi í'dúzú 'í dríge, ĩri ní drí tĩzú muzú kōpi dríge sĩ ãlu ãlu, ãzini ĩri ní tākiri sēzú kōpi ní.

*Ágó ã'bú be rĩ zị fingára 'bũ gé rĩ vé tã
(Mātáyo 19:16-30; Lúkã 18:18-30)*

¹⁷ Yēsũ kã ívé ẹcĩ í'dó, ágó ãzi ní njuzú muzú Yēsũ vúgá 'dãá, kã caá Yēsũ vúgá 'dãá, ĩri ní kũmũcí ütĩzú Yēsũ ẹndrẹtị gé, ĩri ní Yēsũ rĩ zịzú kĩnĩ, "Ímbápi, mi 'bá múké, mâ 'o ã'di mâ ịsụ rí ịdri 'dáni'dáni rĩ ãnĩ?"

¹⁸ Yēsũ ní ágó rĩ zịzú kĩnĩ, "Ngá mí ní ma zịzú 'bá múké ã'di?*" 'Bá ãzi múké ni 'dãáyo, 'yéná Múngú ri múké nĩ.

¹⁹ Mí nĩ tãimbị rĩ rá kĩnĩ, 'Lē mĩ 'dị 'bá ku, lē mĩ 'bã ọwũ ku, lē mĩ ụgũ 'bá ãzi ã ngá ku, lē mĩ ulí ụnjõ 'bá ãzi dríge ku, lē mĩ ù'bã 'bá ãzi ẽ mị ĩrivé ngá 'dúzú ku, lē mĩ ịnjĩ mí ẹtẹpi pi mí ẹndrẹpi be ịnjĩnjĩ.' "

---

* **10:18** 10:18 Mí ma zị 'bá múké ãsĩ: Tã Yēsũ ní 'yoó 'dĩri vé ịfifi 'dĩni, Yēsũ lē ágó ri ã ịsụ 'yozú kĩnĩ, 'i Múngú 'i. **10:19** 10:19 Wũngára 20:12; Dětörönómě 5:16-20

20 Ágó rĩ ní újázú Yēsũ ní kĩnĩ, “Ímbápi, á 'du tãĩmbĩ 'dĩ'béé vé tã ngaá céré rá, í'dózú má ní adrizú mváná rú rĩ gé 'dǎá.”

21 Yēsũ ní āngũ ndrezú ágó rĩ vúgá 'dǎá, lē ágó rĩ lēlē, ĩri ní 'yozú ágó rĩ ní kĩnĩ, “Tã mí ní 'oó kuyé rĩ 'yéná ālu, 'í mụ, mí ụzị ngá mívé rĩ pi ārěvú céré, mí awa mũfēngā ni 'bá ngá ākó rĩ pi ní, úmvúlésĩ mi mụ ā'bú ịsụ 'bũ gé 'dǎlé ambamba, mí ímụ má pámvú ũbĩ.”

22 Ágó rĩ kǎ tã Yēsũ ní 'yoó 'dĩri yị, mịlẹti ni ísị kuú ānị kịnjị, ĩri ní 'dezú mụzú, ẹsị ni ịsụ ịzāngā, ā'diātāsīyā ágó rĩ ā'bú be ambamba.

23 Yēsũ ní āngũ úndrészú 'ì gǎrā gá sī kúrũ, ĩri ní 'yozú ívé 'bá 'ì pámvú ũbĩ'bá rĩ pi ní kĩnĩ, “Bá ā'bú be rĩ vé fingárá mǎlũngā Múngú vé rĩ agá 'dǎlé rĩ, tã ni mbamba!”

24 Tã Yēsũ ní 'yoó 'dĩri sē 'bá ĩri ā pámvú ũbĩ'bá rĩ pi ní āyāngará.† 'Bo Yēsũ gō tã rĩ ẹnđị 'yoó kọpi ní đđị kĩnĩ, “Mā anjị rĩ, 'Bá ā'bú be rĩ vé fingárá mǎlũngā Múngú vé rĩ agá 'dǎlé rĩ, tã ni ũkpó ũkpó!

25 Kámĩlō vé fingárá sīndánĩ ā úlē gá sī rĩ mbamba, 'bo 'bá ā'bú be rĩ vé fingárá mǎlũngā Múngú vé rĩ agá rĩ mba ndéé rá.”

26 'Bá Yēsũ ā pámvú ũbĩ'bá rĩ pi āyākí tã 'dĩri sī ambamba, kọpi rikí átá ĩ āsámvú gé sī kínĩ, “'Bá ĩ ní ícọ paá ũnjĩkǎnyā agásĩ 'bá āsámvú gé nōgọ rĩ, ĩri adri ā'di 'i?”

27 Yēsũ ndre āngũ kọpi vūgá 'dǎá gōgō, ĩri ní 'yozú kĩnĩ, “'Bá áda ícọ tã 'dĩri 'dujụ ngaá ku, 'bo

† 10:24 10:24 Āyāngará: 'Bá Yēsũ ā pámvú ũbĩ'bá rĩ pi ịsũkí kínĩ, Múngú sē ā'bú rĩ 'bá rĩ pi ní nĩ, 'bā tǎkiri đđị ni gé gí.

Múngú ri 'du nga rá, ã'diātāsīyā Múngú ri ícō tā rī pi ãrēvú 'du nga céré.”

²⁸ Pétērō ní 'yozú ĩri ní kīnī, “Í ndre drī ká, 'bá kukí 'bávé ngá ãrēvú céré, 'bá ri mī pámvú ũbī!”

²⁹ Yēsū ní újázú kīnī, “Ádarú á 'yo ĩmi ní 'dīni, 'bá ívé 'bētī kuúpi, ívé édrīpī kuúpi, ívé ómvúpi kuúpi, ívé étépī kuúpi, ívé éndrēpī kuúpi, ívé anjiná kuúpi, ívé ómvú kuúpi mâ tā sī, āzini ú'dúkó múké mávé rī ã tā sī rī,

³⁰ ĩri jó ĩsú, édrīpī ĩsú, ómvúpi ĩsú, éndrēpī ĩsú, anjiná ĩsú, ã'bú ĩsú ca mūdūrŭlŭ kárakará vŭ drīgé nōgó. Ā nya dō ĩzāngā drāāāsīyā, ú'dú ũdŭ vé ímúpi 'dāri gé, ĩri ímú ídri 'dāni'dāni rī ĩsú rá.

³¹ 'Bá kárakará 'yo'bá kīnī, ĩ drīdrī rī pi, kōpi ímú adri ũdŭmbītā. 'Bá adri'bá ũdŭmbītā rī pi, kōpi ímú adri drīdrī.”

*Yēsū átá ívé drāngará ã tā dījī
(Mátáyo 20:17-19; Lúkā 18:31-34)*

³² Yēsū pi ní 'dezú mužú ívé 'bá 'î pámvú ũbī'bá rī pi be Yērūsālēmā gálé rú, Yēsū ko kōpi ē drī mužú nī. 'Bá Yēsū ã pámvú ũbī'bá rī pi ē drī ábákí céré céré, āzini 'bá muž'bá vú ni gé sī rī pi, ũrī ímvú kōpi rá. Yēsū ní 'bá 'î pámvú ũbī'bá mužrī drī ni ĩrī 'dī'bée jīzú gārā gá, ĩri ní tā lēepi ímúpi 'i ngaápi 'î rŭ'bá gá rī ũlŭzú kōpi ní.

³³ Yēsū ní 'yozú kōpi ní kīnī, “'Bá kādō mužú caá Yērūsālēmā gá 'dāá, ma 'Bá Mvā 'i, ĩ ímú mâ ũli 'be rá, ĩ ma jī pá tu atala atala rī pi drīgé rī pi éndrētī gé, āzini 'bá tāimbī Mósē vé rī ímbá'bá rī pi éndrētī gé. Kōpi ímú mávé tā lī, ma 'dīzú

ānī rá, kōpi ma jì pá tu 'bá adri'bá Yāhūdī rú ku rī pi ɛndrɛtj gé.

³⁴ Kōpi ímú mâ drī ínjá, kōpi tūsú úwé mâ rú'bá gá, kōpi ma ũgbā, kōpi ma 'dī drā rá, 'bo ú'dú na ã vūdrī gé, ma gō íngá ídri rú."

*Yōkóbū pi Yūwánī be zikí tã āzi Yēsū tị gé
(Mātáyo 20:20-28)*

³⁵ Kúru Zēbédáyō ɛnjipij Yōkóbū pi Yūwánī be, kōpi ní ímúzú Yēsū vúgá nōó, kōpi ní 'yozú Yēsū ní kīnī, "Ímbápi, tã āzi anigé 'bá lēkí zịj mí tị gé, mī 'o 'bá ní."

³⁶ Yēsū ní kōpi zịzú kīnī, "Ngá ĩmi ní lēé mâ 'o ĩmi ní rī ã'di?"

³⁷ Kōpi ní újázú kīnī, "Mí kãdō úrí mívé lúpá mālũngã vé 'bá rī pi ní mi íngúzú íngúngũ rī drīgé, lē mī ã'yī 'bá ãlu ã úrí mī drị ɛndɛpị gé, āzi rī ã úrí mī drị ĩjị gé."

³⁸ Yēsū ní 'yozú kōpi ní kīnī, "Īmi nịkí ngá zị be ku. Īmi nyo ícó ngá kópō agá draápi dradra má ní ímú mvụú 'dīri mvụ rá? Dōku bătízĩmũ ĩ ní sēé má ní ĩzãngã nyazú 'dīri, ĩmi nyo ícó ã'yī ã sēkí ĩmi ní, sũ ĩ ní sēé má ní rī tịnị rá?"

³⁹ Kōpi ní 'yozú kīnī, "Bã ícó rá." Yēsū ní 'yozú kōpi ní kīnī, "Īmi ícó ngá kópō agá draápi dradra má ní mvụú rī mvụ rá, āzini bătízĩmũ ĩ ní sēé má ní ĩzãngã nyazú 'dīri, ĩmi ícó ã'yī, ĩ sē ĩmi ní rá,

⁴⁰ 'bo úríngrá má drị ɛndɛpị gé, āzini má drị ĩjị gé rī, má ícó tã ni ã'yī ĩmi ní nĩ ku. Vūrã 'dī'bée Múngú údé íngá 'bá 'í ní ũpéé gí rī pi ní."

41 'Bá Yēsũ ã pámvú ũbĩ' 'bá rĩ pi ã uruḵo muḍrĩ rĩ pi kâ tâ Yōkóbũ pi ní 'yoó Yũwánĩ be 'dĩri yĩ, kōpi ē ēsĩ ve 'bá ĩrĩ 'dĩ' bée ní rá.

42 Kúru Yēsũ ní kōpi zizú ímúzu vũrã ãlu gé, ĩri ní 'yozú kōpi ní kĩnĩ, "'Bá adri' 'bá Yãhúdĩ rú ku ĩ ní 'bãã 'bá rĩ pi drĩgé 'bãgú rú 'dĩ' bée, kōpi ri ũkpō áyú ĩvé 'bá rĩ pi drĩgé, ĩvé ũgalaku ambugu rĩ pi ri ũkpō áyú 'bá ĩ ní ruḷú rĩ pi drĩgé.

43 Ĩmi ãsámvú gé 'dĩgé, lē tâ rĩ ã adri sũ 'dĩri tĩnĩ ku. Ĩmi ãsámvú gé 'dĩgé, 'bá rĩ lē dō adrii 'bá ãmbúgú rú, lē ã 'bã 'i adrii átĩ' 'bá ĩmivé ni,

44 ãzini 'bá rĩ lē dō 'i adri ãmbúgú 'bá rĩ pi drĩgé céré, lē ã 'bã 'i adrii túgērĩ rú riĩ ězĩ ngaá 'bá rĩ pi ní céré.

45 Ma 'Bá Mvã 'i, má ímú 'yozú kĩnĩ, 'bá rĩ pi ã ngakĩ má ní ězĩ 'dĩni kuyé, má ímú ězĩ ngaá 'bá rĩ pi ní, ãzini má ímú ma sēē 'dĩj drãá 'bá kárãkarã pi ē drĩ jezú."

*Yēsũ zĩ Bãrĩtĩmãyõ mĩ be ěsĩpi gĩ rĩ ē mĩ
(Mátãyo 20:29-34; Lúkã 18:35-43)*

46 Kúru Yēsũ pi ívé 'bá 'i pámvú ũbĩ' 'bá rĩ pi be, kōpi ní cazú kũrú Yērĩkõ vé rĩ gé. Kōpi kâ lēē fũu muḷú kũrú rĩ agásĩ, 'bá bĩtrĩká rĩ pi 'dekĩ muḷú kōpi ã vũdrĩ gé sĩ. Ágó ãzi mĩ be ěsĩpi gĩ ni rú ni Bãrĩtĩmãyõ 'i, ĩri Tĩmãyõ ã mvã, ĩri ri úrĩ létĩ ã jēlē gá, ri ngá mã 'bá rĩ pi vúgá.

47 Bãrĩtĩmãyõ kã yĩ kĩnĩ, 'bá rĩ Yēsũ Nãzērétãgú rĩ ri eļi muḷú nĩ, ĩri ní trezú ú' dũkõ be uru 'dãã kĩnĩ, "Yēsũ Dãwúdĩ ã Mvã rĩ, 'i ndre ĩzãngã mávé nōri fô!"

48 'Bá ʊrʊkɔ'béé trekí ágó rĩ drĩgé kɪnĩ, ā újí kírĩ. 'Bo ágó rĩ gō treé mužú drĩgélé kɪnĩ, "Dāwudĩ ā Mvā rĩ, 'í ndre ĩzāngā mávé nōri fō!"

49 Yēsũ ní pá tuzú, ĩri ní 'yozú kɪnĩ, "Īmi zíkĩ ĩri." Kòpi ní ágó mĩ be ẹsĩpi gĩ rĩ zizú kɪnĩ, "Mĩ adri ʊrĩ sĩ ku, 'í nga ʊrʊ, Yēsũ ri mi zĩ."

50 Bārītīmáyō ní ívé bōngó akoó rʊkũ rĩ njezú 'bezú vūgá, ĩri ní wazú ʊrʊ, ĩri ní mužú Yēsũ vūgá 'dāá.

51 Yēsũ ní ĩri zizú kɪnĩ, "Ngá mí ní lēé mā 'o mí ní rĩ ā 'dĩ?"

Ágó mĩ be ẹsĩpi gĩ 'dĩri ní újázú Yēsũ ní kɪnĩ, "Īmbápi, á lē āngũ ndreé."

52 Yēsũ ní 'yozú ĩri ní kɪnĩ, "'Í 'de mužú ĩyĩ, mí ní ma ẹ'yĩ gĩ rĩ sĩ, mí ídrĩ gĩ." Koro ágó rĩ ẹ mĩ ní 'i zizú āngũ ndrezú, ĩri ní 'dezú mužú Yēsũ pi ā vudrĩ gé sĩ.

11

*Yēsũ vé fɪngará Yērusālémā gá rĩ
(Mātáyo 21:1-11; Lúkã 19:28-40; Yũwánĩ
12:12-19)*

1 Yēsũ pi ní cazú ívé 'bá 'ĩ pámvú ũbĩ'bá rĩ pi be Bētēfágē gá, āzini Bētēnáyā gá, kũrú 'dĩ'béé ĩnyinā Írā Ōlívē* vé rĩ jélé gá. Kòpi ká mužú caá ĩnyinā kũrú Yērusālémā vé rĩ gé 'dāá, Yēsũ ní ívé 'bá 'ĩ pámvú ũbĩ'bá ĩrĩ ni pi pēzú mužú drĩdrĩ.

* 11:1 11:1 Ōlívē: Pētĩ ōlívē vé rĩ ĩri 'a ũ'a be, ĩ ícɔ nya rá, ĩ ĩrivé ũ'a zo ũdu rú, Yāhūdĩ rĩ pi ri tĩbĩ á'dĩ ũdu rĩ sĩ, āzini kòpi ri tō lámā agá, ācí 'yũzú ānĩ.

2 Yēsũ ní 'yozú kôpi ní kĩnĩ, “Ìmi mùkí gúrú ìmi ẹndrẹti gé 'dãri gé, ìmi kádō fí caá gúrú rĩ agá 'dãá, ìmi dõngí mbaápi ú'dí rú 'bá ãzi ní drĩ únjúzú ãní kuyé ni ìsú 'yĩkí kú 'dãá'dã, ìmi oyukí dõngí rĩ ìjì má vú nõó.

3 'Bá ãzi zì dõ ìmi, 'Ngá ìmi ní ríí 'oó 'díní rĩ ã'di?' Ìmi újákí ìri ní 'díní, 'Úpí lě dõngí rĩ nĩ, ì dõngí rĩ újá gõ ìmi ní vúlé rá.' ”

4 'Bá Yēsũ ã pámvú ùbĩ'bá ìrĩ 'dĩ'bée ní 'dezú mužú, kôpi ní cazú dõngí mbaápi ú'dí rú ni ìsúzá 'yĩkí ìri ìnyiná kẹ̀tìlẹ̀ ǎngũ ndrepi mužú létì ì ní fizú mužú kũrú rĩ gé 'dǎlé rĩ gé, kôpi ní dõngí rĩ oyuzú.

5 'Bá ọ̀rukọ́ pá tu'bá 'dǎlé rĩ pi ní kôpi zìzú kíní, “Ìmi ri dõngí rĩ oyú ǎlé?”

6 Kôpi ní tã rĩ újázú 'bá pá tu'bá rĩ pi ní sũ Yēsũ ní 'yoó ì ní rĩ tìni, 'bá pá tu'bá rĩ pi ní ã'yìzú kíní, 'bá Yēsũ ã pámvú ùbĩ'bá rĩ pi ã jìkí dõngí rĩ mužú ìyí.

7 Kôpi ní dõngí rĩ jìzú mužú Yēsũ vúgá 'dǎlé, kôpi ní ìvé bõngó akoó rũkũ rĩ pi 'bezú dõngí rĩ ã úgóró gá, Yēsũ ní tuzú úrízú drĩ ni gé.

8 'Bá kárakará ajakí ìvé bõngó akoó rũkũ rĩ pi mužú létì rĩ drĩgé sĩ, ọ̀rukọ́'bée vákí ìbìbì ọ̀mvú agá rĩ pi ù'báá mužú létì rĩ drĩgé sĩ.

9 'Bá 'de'bá Yēsũ ẹndrẹti gé drĩdrĩ rĩ pi, 'de'bá ìri ã vùdrĩ gé rĩ pi be, rikí gbìlílí gaá mužú kíní, “Hõsánã!”

“Tǎkírí ã adri 'bá ímùpi Úpí ã rú sĩ rĩ† ní!”

† 11:9 11:9 'Bá ímùpi Úpí ã rú sĩ rĩ: 'Bá 'dĩri Yēsũ 'i. 11:9 11:9 Sǎwùmǎ 118:25-26

10 “Múngú ã 'bã tãkiri mālũngã úyú Dãwúđĩ vé rĩ ní ímú ruýú rĩ drĩgé!”

“Hõsãnã Múngú uruýégé 'bũ gé rĩ!”

11 Kúru Yēsũ ní cazú kũrú Yẽrusãlémã vé rĩ gé 'dãá, ãri ní fizú Jó Múngú vé rĩ agá 'dãá, ãri ní 'dezú rizú ngá rĩ pi úndrezú ánázú kũrũ. 'Bo ũtũ rĩ ní 'deé gĩ rĩ sĩ, Yēsũ pi ní 'dezú muýú ívé 'bá áyúãyũ muđrĩ drĩ ni ãrĩ rĩ pi be gũrú Bětēnyã vé rĩ gé.

*Yēsũ tri peṭi ĩ ní zĩ fĩgĩ rĩ
(Mātáyo 21:18-19)*

12 Kã muýú adriĩ drũ 'dĩni, Yēsũ pi ní fũzú ívé 'bá 'ĩ pámvú ũbĩ'bán rĩ pi be gũrú Bětēnyã vé rĩ agásĩ ãmvé, ěbĩrĩ fu Yēsũ ri káyĩ.

13 Ĭri ní peṭi ĩ ní zĩ fĩgĩ rĩ ndrezú rárá rú, bí ni amu kú kũmvũ, ĩri ní 'dezú muýú peṭi rĩ ã gãrã gá ĩnyĩnãgã 'dãá, lē ndree dõ peṭi rĩ 'a rá. Kã muýú caá peṭi rĩ ã gãrã gá 'dãá, ĩsũ peṭi rĩ 'a kuyé, 'yénã bí ni amu kú nĩ, ã'diãtãsiyã lókĩ 'dãri adri peṭi ní 'azú ni kuyé.

14 Yēsũ ní 'yozú peṭi rĩ ní kĩnĩ, “Lē 'bá ãzi ã gõ mívé ũ'a nyaá đĩĩ ãlunãni ku.” 'Bá Yēsũ ã pámvú ũbĩ'bán rĩ pi yĩkĩ tã ĩri ní 'yoó 'đĩri rá.

Yēsũ údro 'bá mũfēngã ufu'bán rĩ pi Jó Múngú vé rĩ agásĩ

(Mātáyo 21:12-17; Lúkã 19:45-48; Yũwãní 2:13-22)

15 Yēsũ pi kã caá ívé 'bá 'ĩ pámvú ũbĩ'bán rĩ pi be Yẽrusãlémã gá 'dãá, ĩri ní fizú muýú Jó Múngú vé rĩ ã bóró gá 'dãá, ĩri ní í'dózú 'bá ri'bán ngá je'bán, ãzini ri'bán ngá uzi'bán rĩ pi údrózú. Ĭri ní 'bá ri'bán

mũfēngā ufu'ba rĩ pi vé mísá uzezú u'dezú ũlĩ rú, āzini 'ba āmāmũ ʒi'ba rĩ pi vé kịtrị uzezú u'dezú ũlĩ rú.

¹⁶ Yēsũ ā'yĩ 'ba āzi ní ngá jịzú ʒịzú Jó Múngú vé rĩ ā bóró gá 'dāá ku.

¹⁷ Yēsũ ní kọpi ímbázú, ĩri ní 'yozú kọpi ní kĩnĩ, “Sĩkí nyo Búkũ Múngú vé rĩ agá 'yozú kìnĩ,

“ ‘Jó mávé rĩ ĩ zị
jó 'ba āngũ rĩ pi agásĩ rĩ pi ní ma zịzú ní
'díní kuyé?

'Bo ĩmi újákí jó rĩ ícá 'vũrā ũgú'ba rĩ pi ní rizú adrizú ní.' ”

¹⁸ Atala atala rĩ pi drĩgē rĩ pi, 'ba tǎĩmbị Mósē vé rĩ ímbá'ba rĩ pi be, kọpi ká tǎ Yēsũ ní 'oó 'dĩri yĩ, kọpi í'dókí létị ndāá lēzú Yēsũ ri 'dịzú drāzú rá. 'Bo kọpi 'okí ĩri sĩ ũrĩ sĩ, ā'diātāsīyā 'ba kárakarā āyākí tǎ ĩri ní ímbá rĩ sĩ rá.

¹⁹ Kā muų adrií ũndrējá rĩ sĩ, Yēsũ pi ní fūzú ívé 'ba 'í pámvú ũbĩ'ba rĩ pi be kūrú rĩ agásĩ āmvé.

*Peṭi ĩ ní zị fịgị rĩ vé 'wingará
(Mátáyo 21:20-22)*

²⁰ Kā muų adrií drũ 'díní, kọpi ká rií ẹlị muzú peṭi ĩ ní zị fịgị rĩ ā gārā gá sĩ, Yēsũ vé 'ba ĩri ā pámvú ũbĩ'ba rĩ pi ní peṭi Yēsũ ní trií 'dāri ndrezú, peṭi rĩ í'dó 'wií úlá ní gélésíla.

²¹ Pétēró ní tǎ ándúrú Yēsũ ní peṭi rĩ trizú 'dāri ā tǎ ígázú. Pétēró ní 'yozú Yēsũ ní kĩnĩ, “Ímbápi, 'í ndre drĩ ká! Peṭi mí ní trií 'dāri 'wi gí.”

22 Yēsũ ní 'yozú ívé 'bá 'í pámvú ũbĩ'bá rĩ pi ní kĩnĩ, “Lě ĩmi ẹ'yĩkĩ Múngú ri.

23 Ádarú á 'yo ĩmi ní, 'bá rĩ ẹ'yĩ dō Múngú ri rá, yĩkĩ ni awa dō 'i ĩrĩ kuyé, ĩri ícó 'yo írã 'dĩri ní ã nĩ 'i 'deé yĩ bālālã rĩ agá 'dãá, írã rĩ ícó 'i nĩ 'de yĩ bālālã rĩ agá 'dãá rá.

24 'Í 'bã dō ẹsĩ rizú ngá zizú Múngú vúgá, ngá mí ní zĩ rĩ, Múngú ri sě mí ní rá.

25 'Bo mí dō ri Múngú ri zĩ, 'í 'bã dō 'bá ãzi ã tã kú mí ẹsĩ agá, lě mí trũ ĩri rá, mí Ẹtẹpi 'bũ gé rĩ ã trũ rí mí mívé ũnjĩkãnyã agásĩ bẽnĩ.

26 'Bo 'í trũ dō mí ọgúpĩ ri ívé ũnjĩkãnyã agásĩ ku, mí Ẹtẹpi 'bũ gé rĩ ícó mí trũú mívé ũnjĩkãnyã agásĩ ku.”‡

Yāhūdī rĩ pi zikí ũkpō Yēsũ ní ẹzĩ ngazú rĩ ã tã (Mātáyo 21:23-27; Lúkã 20:1-8)

27 Yēsũ pi ní gōzú cazú ívé 'bá 'í pámvú ũbĩ'bá rĩ pi be Yērūsālémã gá 'dãá dī. Yēsũ kã rií ẹcĩ Jó Múngú vé rĩ ã bóró agásĩ, atala atala rĩ pi drĩgé rĩ pi, 'bá tãimbĩ Mósẽ vé rĩ ímbá'bá rĩ pi be, 'bá ambugu uruko'bée be, kọpi ní ímúzú Yēsũ vúgá nńó.

28 Kọpi ní Yēsũ ri zizú kĩnĩ, “Ūkpō mí ní 'bá ngá ọzĩ'bá 'dĩ'bée údrózú Jó Múngú vé rĩ ã bóró agásĩ 'dĩri, mí ísú íngũgá? ã'di sě mí ní ũkpō 'dĩri nĩ?”

29 Yēsũ ní újázú kọpi ní kĩnĩ, “Ma drĩ ĩmi zĩ, ĩmi újákĩ dō tã má ní ĩmi zizú 'dĩri rá, ma kúru ũkpō má ní tã 'ozú rĩ vé tã ũlũ ĩmi ní rá.”

‡ 11:26 11:26 Átángá vẹrẹsĩ 26 agá 'dĩri, búkũ Mārākō vé ĩ ní sĩ Gírĩkĩ tĩ sĩ drĩdrĩ rĩ agá 'dãáyo, 'bo gókĩ sĩ búkũ Mārākō vé vúlé rĩ agá rá.

³⁰ Kúru ĩri ní kôpi zizú kīnī, “Ā'di sē Yūwánī ní ũkpō bātízīmū sēzú 'dīri nī? Yūwánī vé bātízīmū sēé 'dīri íbí íngá 'bū gélésīla yā, dōku íbí íngá 'bá áda vúgálésī? Īmi újákí má ní!”

³¹ Kôpi ní rizú átázú ĩ āsámvú gé sī kīnī, “Bá 'yokí dō, ‘Ŭkpō Yūwánī ní bātízīmū sēzú 'dīri íbí íngá 'bū gélésīla,’ ĩri gō 'bā zī, ‘Īmi ẹ'yīkí Yūwánī ri kuyé āsī?’

³² 'Bo 'bá rī pi ní 'yoó Yūwánī ri nēbī rī sī, 'bá ícókí 'yoó, bātízīmū Yūwánī ní sēé 'dīri, 'bá áda sē ĩri ní ũkpō ni nī 'dīni ku.”

³³ Kôpi ní újázú Yēsū ní kīnī, “Bá nīkí kuyé.”

Yēsū ní újázú kôpi ní kīnī, “Má ícò ũkpō má ní tã 'ozú rī vé tã ũlúú ĩmi ní ku.”

12

*Nāpí āgō ọmvú 'ā'bá rī pi vé rī
(Mātáyo 21:33-46; Lúkã 20:9-19)*

¹ Kúru Yēsū ní átázú atala rī pi drīgé rī pi ní, 'bá tãimbī Mósē vé rī ímbá'bá rī pi ní, āzini 'bá ambugu ụrụkọ'bée ní nāpí sī kīnī, “Ágó āzi sa pẹtị vinyọ vé rī pi,* sị ābi ọmvú rī ā gārā sī kūrū, ga 'bū kụú vūgá 'dāá, rizú vinyọ rī zozú ānī, āzini sị lágáráka āco ụrụgégé 'dāá, rizú āngū úndrészú. Kúru ĩri ní ívé vinyọ ọmvú agá rī kuzú

* **12:1** 12:1 Pẹtị vinyọ vé rī: Yāhúdī rī pi 'dúkí pẹtị vinyọ vé rī ā tã 'bāá tã āmbúgú rú, kôpi ri ũ'a ni zo vinyọ sụ rú. Múngú ĩpẹ 'bá Īsērélē vé rī pi adrií 'bá ívé ni, kôpi ā adrikí rí sụ pẹtị vinyọ vé Múngú ní saá 'aápi ũ'a be rī tịnị. Nāpí pẹtị vinyọ vé 'dīri, sē 'bá tãimbī ímbá'bá rī pi atala atala rī pi drīgé rī pi be nīkí amá rá 'yozú kīnī Yēsū ri ívé tã átá. 'Í lā Sāwúmā 80:8-16; Īsáyā 5:1-7; Mātáyo 21:33-46; Lúkã 20:9-19.

'bá ʊrʊkɔ'bée ɔmvú 'ã'bá ni pi ní ũkōlō, kɔpi ũfēkí ĩri ní mūfēngã, ĩri ní 'dezú mužú āngũ āzi gé.

² Lókí ĩ ní rizú ũ'a rĩ ũtĩzú peṭi vinyō vé rĩ pi sígégē sĩ rĩ kã ícɔ, ĩri ní ívé ātí'bá pēzú mužú 'bá ĩri ní ɔmvú rĩ kuú kɔpi ní ũkōlō 'dã'bée vúgá 'dãá, ātí'bá rĩ mu ĩrivé ũ'a rĩ ã vúgú íjĩ.

³ 'Bo 'bá ĩ ní ɔmvú rĩ kuú kɔpi ní ũkōlō 'dã'bée ní ĩri ružú, kɔpi ní ĩri ũgbāzú, ĩri pēzú mužú drĩ be ule.

⁴ "Ĩri ní ātí'bá āzi pēzú mužú kɔpi vúgá 'dālégē dījĩ, 'bo kɔpi ã gbākí ĩri ē drĩ, kɔpi u'dakí ĩri ũnjĩ ũnjĩ.

⁵ ĩri ní gōzú ātí'bá āzi pēzú, kɔpi 'díkí ātí'bá 'dĩri drāá rá. Ri nyo ātí'bá rĩ pi ũpēé mužú dījĩ dījĩ, kɔpi ũgbākí ʊrʊkɔ'bée, ú'díkí ʊrʊkɔ'bée ũdrāá rá.

⁶ "'Bá rĩ ē ĩmbĩtã ace ālu, 'bá acepi rĩ, ĩri ɔmvú 'dĩpa rĩ vé mvá ĩri ní lēé ambamba rĩ. ĩri ní mvá rĩ pēzú mužú 'bá ĩri ní ɔmvú rĩ kuú kɔpi ní ũkōlō rĩ pi vúgá 'dãá kĩnĩ, 'Kɔpi ícɔ mávé mvá ĩnjĩ rá.'

⁷ "'Bo 'bá ĩri ní ɔmvú rĩ kuú kɔpi ní ũkōlō rĩ pi ní rizú átázú ĩ āsámvú gé sĩ kĩnĩ, "'Bá ímúpi ĩrivé ngá ē tĩ ruúpi rĩ, ĩri ímú 'dã, lē 'bã 'díkí ĩri drāá 'dĩísĩ rá, 'bã 'dúkí rĩ ɔmvú rĩ 'bá ní.'

⁸ Kɔpi ní ĩri ružú, ĩri 'dĩzú drāzú rá, kɔpi ní ĩrivé āvũ 'dužú ɔmvú rĩ agásĩ, jĩzú 'bezú āmvé."

⁹ Yēsũ ní kɔpi zĩzú kĩnĩ, "Ĩmi kádō ũsũú, ɔmvú 'dĩpa ri gō tã íngóni ni 'o? Á lē lūú ĩmi ní 'yozú kĩnĩ, ĩri ímú 'bá ĩri ní ɔmvú rĩ kuú kɔpi ní 'dã'bée ú'dĩ ũdrā rá, ĩri gō ɔmvú rĩ sē 'bá ʊrʊkɔ'bée ní.

10 Īmi lākí tã ĩ ní sī́ Búkũ Múngú vé rĩ agá rĩ kuyé? Búkũ rĩ kīnī,

“ ‘Írã ándúru 'bá jó sị' 'bá rĩ pi ní gāá sī rĩ,
 újá nóni 'i ícá írã sēepi jó rĩ ní pá tuzú āní
 ũkpó ũkpó ni.

11 Úpí 'o tã 'dīri nī,
 sē 'bá ní āyāngará.' ”

12 'Bá Yēsũ ní átá kōpi be 'dī' 'bée nīkí áamá rá,
 nāpí Yēsũ ní ũlūú 'dīri, Yēsũ ri tã rĩ pi nāpí rú
 ĩ rụ' 'bá gá. Kōpi lēkí kōdō ĩri ruṣú, 'bo kōpi rukí
 'bá bītríká rĩ pi, kōpi kukí ĩri āní, kōpi gōkí muṣú
 'dīisí rá.

*Mũfēngā umbe jezú rĩ vé ũfēngará 'bāgú
 āmbúgú rĩ ní rĩ*

(Mātáyo 22:15-22; Lúkã 20:20-26)

13 Drīkoma 'dī' 'bée ní Fārúṣi rĩ pi ā uruṣo pēzú
 'bá Ēródē ri ẹṭi' 'bá rĩ pi be muṣú Yēsũ ri uzizú, ā
 'yo rí tã, ĩ tōkí rí ĩri āní bēnī.

14 Kōpi ní cazú ĩri vúgá 'dāá, kōpi ní 'yozú ĩri
 ní kīnī, “Ímbápi, 'bá nīkí rá mi 'bá tã 'oópi pīri
 ni, 'bá āzi ícó mívé yīkī tã 'ozú rĩ újá ku, mi 'bá
 rĩ pi vé tã 'du nga céré trōtrō, átã dō 'bá rĩ ā'di
 'i, mi ri tã áda Múngú vé rĩ ímbá. ĩri nyo múké
 ĩ ní mũfēngā umbe jezú rĩ ũfēzú 'bāgú āmbúgú
 Rómã vé rĩ ní, † dōku ā ũfēkí ku?

15 'Bā ũfēkí iyí, dōku 'bā ũfēkí ku?”

12:11 12:11 Sāwumã 118:22-23 † 12:14 12:14 'Bāgú āmbúgú
 Rómã vé rĩ: ĩri 'bāgú āmbúgú 'bāgú āngū āndiāndi rĩ pi agá
 rĩ pi drīgé, āngū Yūdáyā vé rĩ drīgé, āngū Gālíláyā vé rĩ drīgé,
 āzini āngū Yāhūdī rĩ pi vé rĩ drīgé. 'Bá Rómã vé rĩ pi ívé 'bāgú
 āmbúgú rĩ zī ívé tī sī Kāyísará.

'Bo Yēsũ nĩ tā kōpi ẽ ẽsị agá rĩ rá. Yēsũ ní kōpi zịzú kīnĩ, “Ìmi ri tā ndā m̄a rụ'bá gá 'dínì ǎsĩ? Ìmi ìjìkí má ní m̄fēngā fífí ẹ̀n̄j̄j̄pì ẹ̀n̄j̄l̄ẹ̀n̄j̄ ǎlu, m̄a ndre dr̄i ká.”

¹⁶ Kōpi ní m̄fēngā ǎ fífí ìj̄zú ǎlu Yēsũ vú n̄ó, Yēsũ ní kōpi zịzú kīnĩ, “Ìndr̄l̄l̄k̄ì ì ní údé m̄fēngā rụ'bá gá n̄ori, ǎzini rụ ì ní s̄i rụ'bá ni gé n̄ori ǎ'di vé ni?”

Kōpi ní új̄zú Yēsũ ní kīnĩ, “Ìndr̄l̄l̄k̄ì rĩ, ǎzini rụ rĩ 'bāgú ǎmbúgú Rómā vé rĩ vé ni.”

¹⁷ Yēsũ ní új̄zú kōpi ní kīnĩ, “Ngá rĩ dō 'bāgú ǎmbúgú Rómā vé rĩ vé ni, ìmi s̄k̄ì 'bāgú ǎmbúgú Rómā vé rĩ ní, ngá rĩ dō Múngú vé ni, ìmi s̄k̄ì Múngú ní.”

Tā Yēsũ ní új̄a kōpi ní 'd̄iri, s̄e kōpi ní ǎyāngárá.

*Íngángárá dr̄āngárá gálés̄ila rĩ vé tā
(M̄t̄áyo 22:23-33; Lúk̄ā 20:27-40)*

¹⁸ Kúru 'bá ì ní z̄j̄ Sādókē, † 'yo'bá kīnĩ, 'bá rĩ dr̄a dō gí ícó gōó íngá ídri rú ku 'd̄i'béé ní ímúzá Yēsũ vúgá n̄ó, kōpi ní Yēsũ ri zịzú

¹⁹ kīnĩ, “Ímbápi, Mósē s̄i 'bá ní kīnĩ, “Bá rĩ vé ẹ̀dr̄p̄i dr̄a dō, ku dō ọ̀wúzá kú mvá ǎkó, 'bá dr̄ápi rĩ vé ẹ̀dr̄p̄i rĩ gō ọ̀wúzá rĩ ẹ̀'ȳl̄ 'í ní ũkú rú, kōpi anjì t̄j̄ ọ̀wúzá rĩ be, anjì kōpi ní t̄j̄ rĩ pi adri ẹ̀dr̄p̄i dr̄ápi 'd̄ari vé ni.’

† **12:18** 12:18 Sādókē: Sādókē rĩ pi ngúlúmū Yāhúd̄j̄ rĩ pi vé t̄ǎmb̄i Mósē vé rĩ rụ'bá t̄j̄t̄j̄ rĩ pi, 'bo kōpi ẹ̀'ȳl̄k̄ì índri rĩ pi vé tā kuyé, ẹ̀'ȳl̄k̄ì m̄ǎl̄ȳk̄ā rĩ pi vé tā kuyé, ǎzini kōpi ẹ̀'ȳl̄k̄ì kpá 'yozú kīnĩ, 'bá ũdr̄ā'bá gí rĩ pi gō íngá ídri rú rá 'd̄ini kuyé. 'Í l̄ā Ẹ̀z̄j̄ 23:8. **12:19** 12:19 D̄ēt̄ōr̄ōn̄óm̄ē 25:5

20 Ándúró anji āgō ézîrî, kôpi édrîpîi rú, mvá kâyú rî je ũkú, ïri ní drāzú, kôpi tîkî mvá ũkú rî be kuyé.

21 Édrîpî āzi rî ní gōzú ũkú rî é'yîzú, ïri ní kpá drāzú mvá ākó, édrîpî āzi rî ní kpá ũkú rî é'yîzú, drā kpá 'dîni, kôpi tîkî mvá ũkú rî be kuyé.

22 Anji ézîrî 'dî'bée ũdrākî céré, tîkî anji ũkú rî be kuyé. Ūdû ni gé, ũkú rî ní kpá drāzú.

23 Kúru 'í lū 'bá ní, āgō ũdrā'bá ézîrî 'dî'bée céré rikî ũkú ālu 'dîri jeé, kādō mụú caá ú'dú 'bá rî pi ní íngázú gōzú ídri rú rî gé, ũkú 'dîri adri ā'di vé ni?"

24 Yēsū ní újázú kôpi ní kîñî, "Tā ïmi ní átá 'dîri adri pîrî ku! ïmi nîkî tā ï ní sîi Búkū Múngú vé rî agá rî kuyé! ïmi nîkî ũkpō Múngú vé rî kuyé!

25 'Bá ũdrā'bá gî rî pi kádō íngá gōo ídri rú, ágó gō ũkú jeé ku, ũkú gō ágó jeé ku. Kôpi adri sî mālāyîkā 'bû gé 'dālê rî pi tîñî.

26 'Bá ũdrā'bá gî rî pi vé íngángará gōo ídri rú rî vé tā, ïmi lākî búkū Mósê ní sîi rî agá rá. ïmi nîkî tā ācí ní dîzú rûdú agá rî rá, Múngú 'yo Mósê ní kîñî, 'Ma Múngú Ābūrámā§ vé rî, Múngú Īsákā* vé rî, āzini Múngú Yōkóbū† vé rî,'

---

§ 12:26 12:26 Ābūrámā: Múngú zî Ābūrámā ri kîñî, ā ku ívé 'bá 'bêtî āsámvú gé rî pi, ā ku ívé āngū, ā 'de mụú āngū āzi ú'dî ni gé. Ābūrámā ri é'bîpî Yāhūdî rî pi vé rî, tîkî ïri íli élifū ālu mûdûrîlû ārō (1,800) gé, ïsú tîkî drî Yēsū ri kuyé. 'Í lā Í'dóngará 12-25.

* 12:26 12:26 Īsákā: Īsákā ri mvá Múngú ní ezîj Ābūrámā ní rî. 'Í lā Í'dóngará 17-35. † 12:26 12:26 Yōkóbū: Yōkóbū ri Ābūrámā mvôpî Īsákā vé mvá, ïri anji be mụdrî drî ni ïrî, Múngú újā rû ni zîj Īsêrêlê, úyú ïrivé rî zîkî anji Īsêrêlê vé ni. Sâ Yēsū vé rî gé, zîkî kôpi Yāhūdî. 'Í lā Í'dóngará 25-50. 12:26 12:26 Wûngará 3:6

²⁷ Múngú adri 'yozú kīnī, ĩri Múngú 'bá ũdrā'bá gí rī pi vé ni kuyé, ĩri Múngú 'bá ídri rú rī pi vé ni. Īmi Sādókē 'dī'bée, tā ĩmi ní 'yoó kīnī, 'bá ũdrā'bée gí rī pi íngákí gōó ídri rú ku 'dīri ũnjō."

Tāimbī tā be agaápi rá rī

(Mátáyo 22:34-40; Lúkã 10:25-28)

²⁸ 'Bá tāimbī ímbá'bá rī pi vé ālu ní ícázú, ísú Yēsū pi ri āgátá gã Sādókē rī pi be. Kã ímú ísú Yēsú újá tā rī pīrī, ĩri ní Yēsū ri zizú kīnī, "Tāimbī 'dī'bée agásī céré, ngōri ndē nī?"

²⁹ Yēsū ní újázú ĩri ní kīnī, "Tāimbī agaápi rá rī, ĩri 'dī, 'Īmi anji Īsērélē vé 'dī'bée, ĩmi yīkí drī ká! Úpí 'bávé rī, ĩri 'yéngá Úpí Múngú 'i.

³⁰ Lē mī lē Úpí Múngú mívé rī éšī be céré, índri mívé rī be céré, yīkī mívé rī be céré, ũkpō mívé rī be céré.'

³¹ Tāimbī ĩrī rī 'dīni, 'Lē mī lē 'bá mī gārā gá rī sū mí ní mī rú'bá lēé rī tīnī.' Tāimbī āzi tāimbī ĩrī 'dī'bée ndēépi rá ni 'dāáyo."

³² Ágó riipi tāimbī ímbápi rī ní 'yozú kīnī, "Ímbápi, tā mí ní 'yoó kīnī, Múngú ri 'yéngá ālu, Múngú āzi túngú ni 'dāáyo 'dīri, ĩri tā áda.

³³ Ádarú lē mī lē ĩri éšī be céré, yīkī mívé rī be céré, ũkpō mívé rī be céré, āzini 'í lē dō 'bá mī gārā gá rī sū mí ní mī rú'bá lēé rī tīnī, ndē ngá mí ní sēé rī pi rá, āzini ndē rōbōņō mí ní zāá rī rá."

³⁴ Yēsū kã ndreeé ágó rī újá tā rī pīrī, ĩri ní 'yozú ágó rī ní kīnī, "Mí ítrú nóni mí ícá ĩnyíná

mālūngā Múngú vé rĩ ã jēlé gá gí.” Vùdrĩ ni gé,
'bá āzi gō Yēsũ ri zịj tã āzi sī ñjị kuyé.

Kúrísítō ri ã'di ã Mvǎ?

(Mātáyo 22:41-46; Lúkã 20:41-44)

³⁵ Yēsũ kã rií 'bá rĩ pi ímbá Jó Múngú vé rĩ ã
bóró gá 'dǎá, ĩri ní 'bá rĩ pi zịzú kĩnĩ, “'Bá tǎimbị
ímbá' 'bá rĩ pi ri 'yo kínĩ, Kúrísítō ri ímụ ĩfũ úyú
Dǎwúđị vé rĩ agá, tã kọpi ní 'yoó 'dĩri, kọpi ụsũkí
ífífí ñi a'di?

³⁶ Índrị Uletere rĩ ású Dǎwúđị ri, sē átá 'dini
kĩnĩ,

“ ‘Úpí Múngú 'yo mávé Úpí ní: kĩnĩ,

“Mí úrị má drị ẹndẹpị gé,
cĩngbá má ní mívé ari'ba rĩ pi 'bǎzú
mí pálé gá rĩ gé.” ’

³⁷ Dǎwúđị zị dō Kúrísítō ri ívé Úpí píri, Kúrísítō
ri ícọ adri Dǎwúđị ã mvǎ íngóni ngóni?”

'Bá kárakarǎ 'bǎkí úvá rizú tã ĩri ní ímbá 'dĩri
yịzú ǎyikō sī.

*Yēsũ kĩnĩ lē 'bá rĩ pi ã adrikí mị be kọwụ 'bá
tǎimbị Mósē vé rĩ ímbá' 'bá rĩ pi vé tã sī*

(Mātáyo 23:1-36; Lúkã 20:45-47)

³⁸ Yēsũ kã rií 'bá rĩ pi ímbá, ĩri ní 'yozú kọpi
ní kĩnĩ, “'Ĩmi adrikí mị be kọwụ 'bá ri' 'bá tǎimbị
Mósē vé rĩ ímbá' 'bá 'dĩ' bée ã tã sī. Kọpi lēkí ĩ úsú
bōngó ǎcoco ni pi sī, rií ẹcị jọkọnị agásĩ, 'bá rĩ
pi kádō ĩ ẹzi, kọpi ẹ ĩnjịkí rí ĩ ĩnjịnjị.

‡ **12:36** 12:36 Úpí 'yo mávé Úpí ní: Tã 'dĩri vé ífífí, Dǎwúđị zị
Yēsũ Kúrísítō ri ívé Úpí. § **12:36** 12:36 Drị ẹndẹpị gé: 'Bá úrịpi
drị ẹndẹpị gé rĩ, ĩri ụkpō be, ĩ ĩri ĩnjịnjị. ¶ **12:36** 12:36 Sǎwúmǎ
110:1

39 Āzini kōpi lēkí ā 'bākí ĩ úrí vūrā 'bá ambugu rī pi vé rizú úrízú Jó Múngú ri Zizú rī pi agá 'dāá rī gé, āzini vūrā 'bá ĩnjizú ĩnjĩnjĩ rizú ũmũ nyazú rī gé.

40 Kōpi ri ɔwuzi rī pi ě mĩ ũ'bā rizú kōpivé ngá jó āsámvú gé rī pi u'duzú kōpi drígé sī. Kōpi ri Múngú ri zĩ sâ be āco, 'bá rī pi ā ndrekí rí ĩ. 'Bá tā 'o'bá 'dĩni 'dĩ'bée, Múngú ri ímũ kōpi ĩrĩñā ũnjĩ ũnjĩ."

*Ngá ɔwúzígó rī ní sēé rī vé tā
(Lúkã 21:1-4)*

41 Yēsũ ní 'dezú mužú úrízú sōndúkũ ĩ ní 'bāá kuú Jó Múngú vé rī agá, ĩ ní rizú mũfēngā 'bezú 'a ní gé rī ā gārā gá. Tē riĩ 'bá kárákará mũfēngā jĩ'bá 'be'bá rī pi ndreé. Ndre 'bá ā'bú be rī pi 'bekí mũfēngā ĩvé rī āmbúgú.

42 Kúru ɔwúzígó āzi íjĩ ívé rī mũfēngā fífĩ nyírĩgá ěnjĩpi ku ni 'beé ĩrĩ.

43 Yēsũ ní ívé 'bá 'ĩ pámvú ũbĩ'bá rī pi zizú ímúzú 'í vúgá nõó, ĩri ní 'yozú kōpi ní kĩnĩ, "Ádarú á 'yo ĩmi ní 'dĩni, ũkú ɔwúzígó ngá ākó 'dĩri vé mũfēngā 'beé rī, ndē 'bá 'be'bá āmbúgú rī pi vé rī rá.

44 Ngá 'bá ā'bú be rī pi ní sēé rī, kōpi í'dúkĩ ĩvé ā'bú kárákará rī pi agá, 'bo ũkú ngá ākó 'dĩri sē ívé ngá 'í ní kōdô 'ĩ ĩzā kozú rī ārevú céré."

13

*Ĩ ímũ Jó Múngú vé rī ũñō arí vūgá
(Mātáyo 24:1-2; Lúkã 21:5-6)*

¹ Yēsū kā rií fūú mužú Jó Múngú vé rī agásī, ĩrivé 'bá ĩri ā pámvú ũbī'bá rī pi vé ālu ní 'yozú ĩri ní kīnī, “Ímbápi, 'í ndre drī írá ũnyī be 'dī'bée ká, āzini 'í ndre drī jó ĩ ní sīj jó Múngú ri ĩnjǐzú rī ā gārā gá sī ũnyī be 'dī'bée ká!”

² Yēsū ní újázú ĩri ní kīnī, “Jó mí ní ndree ambugu ambugu 'dī'bée, ĩ ímú kōpi ũñō céré u'de vūgá, írá ĩ ní jó rī pi ũ'bázú ānī 'dī'bée, ĩ ímú kōpi ũñō ú'bé céré vūgá.”

Īzāngā ímúpi drīdrī 'dīlé rī
(Mātáyo 24:3-14; Lúkā 21:7-19)

³ Vúdrī ni gé, Yēsū mužú úrí kuú Írá Ōlívē vé rī drīgé, 'í'bújá aco kōpi āsámvú Jó Múngú vé rī be nī. Pétēró pi Yōkóbū be, Yūwánī sī, āzini Āndēryā sī, kōpi ní ĩ njezú mužú Yēsū vúgá 'dāá.

⁴ Kōpi ní Yēsū ri zizú kīnī, “Tā 'dī'bée ímú ĩ nga ngōtú? Ngá ímúpi lūúpi kīnī, tā 'dī'bée ímú ĩ nga rá rī ā'di?”

⁵ Yēsū ní újázú kōpi ní kīnī, “Īmi ndrekí múké, lē 'bá āzi ā ũ'bā ĩmī mī ku,

⁶ ā'diātāsīyā 'bá kárákará pi ímú ũnjō úlī mā rú sī, kōpi 'yo, ĩ Kúrísítō 'i. Kōpi 'bá kárákará pi ē mī ũ'bā rá.

⁷ Īmi kádō tā ẹ'dí vé ni yīj, āzini ĩmi kádō tā ẹ'dí vé ĩ ní rií átá rī ā tā yīj, lē ĩmi adrikí ũrī sī ku. Tā 'dīnī 'dī'bée ímú ĩ nga rá, 'bo adri 'yozú kīnī, ũdū nyōkú nōri vé rī, ĩri 'i deępi 'dī 'dīnī kuyé.

⁸ 'Bá āngū āzi agá rī pi ímú ẹ'dí 'dī ĩ āsámvú gé sī 'bá āngū āzi agá rī pi be. 'Bá mālūngā rú'bá

rĩ pi ímú ẽ'dí 'dì ĩ ògũpĩi mālũngã ru' 'bá rĩ pi be, dĩngídĩngí ri ímú ãngũ aya vũrã kárakarã ni pi agásĩ, ẽbĩrĩ ri ímú 'de ũnjĩ ũnjĩ. 'Bo tã 'dĩ'bée drĩ ĩzãngã rĩ vé í'dóngárã.

⁹ “Ĩmi adrikĩ mĩ be kowu! ĩ ímú ĩmi uru jĩ mu tũ 'bã tã lĩ'bã rĩ pi ẽndrẽtĩ gé, ĩ ĩmi ũgbã Jó Mungú ri Zĩzũ rĩ pi agásĩ kẽlĩnã sĩ. ĩ ímú ĩmi jĩ mu pá tu ũgalaku ambugu rĩ pi ẽndrẽtĩ gé, ãzini 'bãgũ rĩ pi ẽndrẽtĩ gé mã tã sĩ, ĩri adri drĩlẽ múké ĩmi ní mávẽ tã ũlũzũ kũpi ní.

¹⁰ U'dũ ũdũ vé rĩ ní drĩ ícãzũ kuyé rĩ gé, lẽ ã ũlũkĩ ú'dũkũ múké rĩ muzũ ãngũ rĩ pi agásĩ cérẽ.

¹¹ Urukĩ dũ ĩmi, ãzini tũkĩ dũ ĩmi 'bã tã lĩ'bã rĩ pi ẽndrẽtĩ gé, lẽ ĩmi rikĩ ĩmi ũsũũ drãã átãngã ĩmi ní lẽé muũ átã rĩ vé tã sĩ ku. Sã ni kãdũ ícã, átãngã ĩmi ní muũ átã rĩ, Mungú ri ũlũ ĩmi ní nĩ. ĩmi átãkĩ átãngã rĩ nĩ ku, ĩndrĩ Uleterẽ rĩ átã nĩ.

¹² “Èdrĩpĩ ri ímú èdrĩpĩ ã ũli 'be, ĩri èdrĩpĩ ri sũ 'dĩ drã rá. Ètẽpĩ ri ímú ívé anjĩnã rĩ pi ã ũli 'be, ĩri kũpi sũ ú'dĩ ũdrã rá, anjĩnã rĩ pi ímú ufu ku arĩ'ba rú, kũpi 'bã ĩ tĩ'bã rĩ pi sũ ú'dĩ ũdrã rá.

¹³ 'Bã rĩ pi ímú ĩmi ngũ ũnjĩ mã tã sĩ, 'bo 'bã pá tuũpi tĩtĩ ívé ẽ'yĩngárã agã cĩmgbã cazũ ũdũ gé rĩ, Mungú ri ímú ĩri pa rá.

*Tã ũnjĩ ímũpi 'i ngaápi rĩ
(Mátãyo 24:15-21; Lúkã 21:20-24)*

¹⁴ “Ĩmi kãdũ ‘Ngã ũnjĩ ãngũ izaápi’ ni ndrẽé tu pá kuũ vũrã ĩri ní kũdũ pá tuzũ ku rĩ gé, 'bã tã ni lãápi rĩ ã nĩ tã ni vé ífĩfĩ múké. Sã 'dãri gé,

'bá adri' 'bá āngū Yūḍáyā vé rī agá rī pi, lē kōpi ā ápákí mužú írā drīgέ.

15 Tā 'dīri ísú dō 'bá rī jó drīgέ, ē ísú fíí jó agá 'dāá, mužú ngá āzi í'dú ku.

16 Tā 'dīri ísú dō 'bá rī ómvú agá, lē 'bá rī ā gō vúlé mužú ívé bōngó akoó rŭkŭ rī í'dú ku.

17 Lókí 'dāri gé, tā rī ímú adri ũkpó ũkpó ũkú 'a be rī pi ní, āzini ũkú anji be drī ũdénǎ rú bā ndrú' 'bá ndrúndru rī pi ní!

18 Lē ĩmi zíkí Múngú ri, tā 'dī' 'bée ā ngá rí 'i lókí kílongóro vé rī* gé ku,

19 ā'diātāsīyā sā 'dāri gé, ĩzāngā 'bá rī pi ní ímú nyaá rī, Múngú ní í'dózú vŭ rī gbingará gá 'dāá, kōpi nyakí drī āvŭ ni kuyé. 'Bo ĩzāngā sŭ 'dīri tĭnĭ ni, ícó gōó 'i ngaá dĭĭ ku.

20 Úpí ē ítrú dō ú'dú ĩzāngā nyazú rī ícá ẹlĭǎ ku, 'bá āzi ícó adrií ídri rú ku. 'Bo ĩrivé 'bá ĩri ní ĩngá ũpĕé rī pi ā tā sī, ĩri ú'dú rī ítrú ícá ẹlĭǎ.

21 Lókí 'dāri gé, 'bá rī 'yo dō, 'Í ndre, Kúrísítō ri nō!' dōku 'Īri 'dā!' lē mĭ ẹ'yĭ ĩrivé tā ĩri ní 'yoó 'dīri ku.

22 'Bá ũnjó rú 'yo' 'bá kĭnĭ ĩ Kúrísítō 'i rī pi nĕbĭ ũnjó rú rī pi be, kōpi ímú ĩfŭ ri tā āyāzú āyāyā ni pi 'o 'bá Múngú ní ũpĕé rī pi ē mĭ ũ'bāzú āní, 'bo kōpi ícókí ũ'bāá bā ku.

23 'Bo ĩmi adrikí mĭ be kowu! Má ũlŭ ĩmi ní tā ímú' 'bá 'i nga' 'bá rī pi ārĕvŭ cére drĭdrĭ gí.

* **13:18** 13:18 Lókí kílongóro vé rī: Āngū Īsĕrĕlē vé rī gé 'dāá, lókí kílongóro vé rī gé, ẹcĭ tungára ũkpó ũkpó, ā'diātāsīyā yĭgó ri 'dĭ ambamba, sē āngū rī igbe igbe.

*Yēsũ vé ĩgōngará**(Mātáyo 24:29-31; Lúkã 21:25-28)*

²⁴ “Lókí 'dãri gé, ĩzāngã 'bá rĩ pi ní nyaá rĩ ã vúdrĩ gé,

“ ‘Ūtú rĩ ě mĩ ri ímú bĩ nĩ ku ĩnĩná rú,
mbãá rĩ gõ kaá ku.

²⁵ Línyã rĩ pi ímú lũ 'bũ gé 'dãásĩ vũgá,
ĩ ímú ngá 'bũ gé 'dãlé rĩ pi aya rá.’

²⁶ “Sã 'dãri gé, ma 'Bá Mvá 'i, 'bá rĩ pi ímú mávé ímúngará ĩrĩbĩtĩ agásĩ ũkpõ be ãmbúgú rĩ ndre, ãzini mávé ãngará põwũpõwũ rĩ ndre ĩ mĩ sĩ.

²⁷ Ma ímú mávé mālãyĩkã rĩ pi ĩpẽ ímú 'bá ĩ ní ũpẽé gĩ rĩ pi tra vũ drĩgé sĩ céré, cĩngbá cazú 'bũ gé 'dãá.

*Nãpĩ peṭĩ ĩ ní zĩ fĩgĩ rĩ vé rĩ**(Mātáyo 24:32-35; Lúkã 21:29-33)*

²⁸ “Lẽ ĩmi nĩkĩ tã 'dĩri áamá peṭĩ rú' 'bá gá, peṭĩ ĩ ní zĩ fĩgĩ rĩ ě bĩ í' 'dó dõ rũú gĩ, mĩ ícõ nĩ áamá 'yozú kinĩ, ẽézũ ícã ĩnyĩná gĩ.

²⁹ Kúru ĩmi ndrekĩ dõ tã má ní ũlũú 'dĩ'bée ri ĩ 'o, ĩmi ícõ nĩ áamá 'yozú kinĩ, lókĩ má ní ĩgõzú rĩ ícã ĩnyĩná gĩ.

³⁰ Ádarú á lẽ 'yoó ĩmi ní 'dĩni, 'bá urũkõ lókĩ nõri vé rĩ pi ũdrãkĩ drĩ ku, tã 'dĩ'bée ãrẽvú céré ímú ĩ nga drĩdrĩ ũgbále ká.

³¹ 'Bũ pi vũ be, kõpi ímú de rá, 'bo átángá má ní átá rĩ tã áda, ĩri adri mužú 'dãni'dãni.

*'Bá ãzi nĩ ú'dú, dõku sã má ní ímvízú rĩ kuyé**(Mātáyo 24:36-44)*

32 “‘Bo 'bá āzi nī ú'dú, dōku sâ tâ 'dī'bée ní 'i ngazú rī kuyé, mālāyíkā 'bū gé rī pi nīkí kpá kuyé, Ma Mv́á rú, á nī kpá kuyé, 'yéná má Ẹ̀tẹ̀pì Múngú nī íngá nī.

33 Lē ĩmi adrikí mị be kọwụ, ĩmi adrikí ũrē, ā'diātāsīyā ĩmi nīkí sâ tâ rī ní ímúzú 'i ngazú rī kuyé.

34 Tā má ní átá 'dīri, ĩri adri sū ágó āzi ní ívé 'bẹ̀tị kuú, ĩri ní 'deé mụú ẹ̀cị gé rará rú, ĩri ní ẹ̀zị awaá ívé átí'bá rī pi ní, ĩri ní 'yoó ívé átí'bá kẹ̀tẹ̀lẹ̀ ũtẹ̀pì rī ní, ā adri mị be mgbọ rī tịni.

35 “Kúru lē ĩmi adrikí mị be mgbọ, ā'diātāsīyā lókí jó 'dịpa ní ícázú rī, dō ĩri ícá ũndrẹ́ná sī yā, dō íníná útú gé yā, dō ụ'bụ̀tị sī yā, ĩmi nīkí kuyé.

36 'Bo jó 'dịpa ícá dō mbēlẹ́ná, ẹ́ ícá rí ĩmi ịsụ ú'dú kongará gá ku.

37 Tā má ní 'yoó ĩmi ní 'dīri, á 'yo 'bá céré ní, lē ĩmi adrikí mị be mgbọ, ĩmi ũtẹ̀kí ĩrívẹ̀ ịgōngará!”

14

*'Bekí Yẹ̀sũ ā ũli lẹ̀zú ĩri 'dizú
(Mátáyo 26:1-5; Lúkǎ 22:1-2; Yũwánĩ 11:45-53)*

1 Ụ'dú Múngú ní Ẹ̀lízú Jó rī pi tị gé sī rī,* āzini

* 14:1 14:1 Ụ'dú Múngú ní Ẹ̀lízú Jó rī pi tị gé sī rī: Yāhúdị rī pi ri ú'dú Múngú ní ọ̀tụ ẹ̀lízú Ịsèrélẹ̀ rī pi vé jó rī pi tị gé sī Ẹ̀jẹ̀pétò gá 'dǎá rī vé tā ịgá. Ọ̀tụ kọ̀pì ẹ̀'bípịjị ũbẹ̀kí kǎbílò ā ǎrì ívé kẹ̀tẹ̀ ẹ̀ ẹ̀rife gá sī, sẹ̀ Múngú ú'dị kọ̀pì kuyé. Múngú ú'dị 'bá Ẹ̀jẹ̀pétò vé kǎbílò ǎrì ũbẹ̀'bá ívé kẹ̀tẹ̀ ẹ̀ ẹ̀rife gá sī kuyé rī pi vé anjì ǎgò kǎyú rī pi ụ̀drǎá 'bá ǎlu ǎlu vé 'bẹ̀tị ǎsámvú gé sī rá. 'Í lǎ Wũngará 12:17-28; Mátáyo 26:2; Mārākō 14:1; Lúkǎ 2:41; Yũwánĩ 2:13; Ẹ̀zị 12:4; 1 Kōrínítò 5:7; Ẹ̀bérẹ̀ 11:28.

Ūmũ ĩ ní Pángā ni 'Bāá Údrá ku rĩ nyazú rĩ† vé ú'dú kã aceé ĩrĩ, atala atala rĩ pi drĩgé rĩ pi, 'bá tãĩmbĩ ímbá'bá rĩ pi be, rikí Yēsũ ā tā ndrĩĩ lēzú ĩri ruzú, ĩ 'dĩkí rĩ ĩri drāá 'dĩĩsĩ rá.

² Kōpi rikí 'yoó kīnĩ, “Lē 'bā ruķí Yēsũ ri ú'dú ūmũ nyazú rĩ gé ku, ā'diātāsĩyā 'bá rĩ pi ímú íngá 'bá drĩgé gí.”

*Ūkú āzi dā ūdu Yēsũ drĩgé
(Mátáyo 26:6-13; Yũwánĩ 12:1-8)*

³ Yēsũ kã riĩ adriĩ Bētēnĩyā gá 'dāá, ri adriĩ Sĩmónā ótú ūfú ní nyaá rĩ vé āngá. Yēsũ kã úri ínயá nyangará gá, ūkú āzi ní ímúzú ūdu ngũŭpi ndrĩndrĩ ni be drĩgé mālāngĩ agá, ūdu rĩ ājē be āmbúgú. Ūkú rĩ ní mālāngĩ rĩ ē tĩ zĩzú, ĩri ní ūdu rĩ dāzú Yēsũ drĩgé.

⁴ Tā 'dĩri sē 'bá uringo ūmũ rĩ gé 'dālē rĩ pi ē ési ve rá, kōpi ní rizú unuzú ĩ āsámvú gé sĩ kīnĩ, “Ngá ūkú rĩ ní rizú ūdu rĩ izazú 'dĩni rĩ ā'di?”

⁵ Kōpi íngákĩ ūkú rĩ drĩgé mgbárāsĩ. Kōpi kīnĩ, “Ūkú rĩ té ūdu rĩ uringo mũfēngā fífĩ ęnjĩpi ęnjĩęnjĩ mũdũrũlũ na, ĩri té mũfēngā ni awa 'bá ngá ākó rĩ pi ní.”

⁶ Yēsũ ní újázú kōpi ní kīnĩ, “Lē ĩmi kukĩ ūkú rĩ, ngá ĩmi ní rizú ūkú rĩ ē drĩ izazú 'dĩni rĩ ā'di? Tā ūkú rĩ ní 'oó má ní 'dĩri, ĩri tā múké,

† 14:1 14:1 Ūmũ ĩ ní Pángā ni 'Bāá Údrá ku rĩ nyazú rĩ: Yāhũđĩ rĩ pi ri ūmũ 'dĩri nya ca ú'dú ézĩrĩ, kōpi ri ú'dú Múngú ní ĩ pazú adringará túgęrĩ rú 'bá Ĕjēpētō vé rĩ pi drĩgé sĩ rĩ vé tā ígá ānĩ. Ūmũ 'dĩri ĩ í'dó nya Ū'dú Múngú ní ęlizú Jó rĩ pi tĩ gé sĩ rĩ gé. 'Í lā Wũngará 12:17-20.

7 ā'diātāsīyā ụ'dụ céré ĩmi ri adri 'bá ngá ãkó rĩ pi be trú, ĩmi lěkí dō kọpi ẽ ĩzā koó, ĩmi ícọ ko rá. 'Bo má ícọ áwí adrií ĩmi be nōgó rō ku.

8 Ūkú 'dĩri 'o ngá 'í ní lěé 'oó má ní rĩ gí. Má ní drĩ adrizú idri rú rĩ gé, ũkú rĩ dā ũdu mâ rụ' 'bá trizú ãní, má kādō ímụ drāá, ịsụ trị mâ rụ' 'bá ũdu rĩ sī ịnọgọsị gí.

9 Ádarú á lě 'yoó ĩmi ní 'díní, 'bá rĩ pi kádō rií ụ'dúkọ múké rĩ ũlũú mụzú vũ drịgẹ sī, kọpi tã ũkú rĩ ní 'oó rĩ ígá, kọpi ũlũ mụzú 'bá rĩ pi ní."

Yúdā 'be Yēsū ā ũli

(Mātáyo 26:14-16; Lúkā 22:3-6)

10 Kúru Yúdā Īsīkārīyótā Yēsū vé 'bá áyúáyū mụdrị drị ní ĩrĩ rĩ pi vé āzi ní 'dezú mụzú atala atala rĩ pi drịgẹ rĩ pi vúgá 'dāá, 'í 'be rí Yēsū ā ũli, kọpi ā rụkí rí ĩri.

11 Atala atala rĩ pi drịgẹ 'dĩ'bée ká tã 'dĩri yị, kọpi adrikí ãní āyīkō sī, kọpi 'yokí ĩ tị sī kínī, ĩ Yúdā ní mǔfēngā sē rá. Kúru Yúdā ní lẹtị ndāzú Yēsū ā ũli 'bezú ãní.

Ínyá ũdụ Yēsū ní nyaá rĩ

(Mātáyo 26:17-25; Lúkā 22:7-14, 21-23; Yūwánī 13:21-30)

12 Ụ'dụ ĩ ní í'dózú Ụmụ ĩ ní Pángá ni 'Bǎá Údrá ku rĩ nyazú rĩ gé, Yāhúdị rĩ pi céré ālu ālu kǎbīlō

mvá‡ í'dú lì rōbōṅō rú ʻdú Múngú ní Ẹlìzú Jό rĩ pi tị gé sĩ rĩ gé, Yēsũ vé 'bá ĩri ã pámvú ũbĩ'bánĩ rĩ pi ní ĩri zìzú kìnĩ, “Mí lē 'bá mụkí ínáyá mí ní lēé nyaá ʻdú Múngú ní Ẹlìzú Jό rĩ pi tị gé sĩ rĩ vé rĩ á'dí íngũgá?”

13 Kúru Yēsũ ní ívé 'bá 'ì pámvú ũbĩ'bánĩ ĩrĩ ni pi pēzú, ĩri ní 'yozú kōpi ní kìnĩ, “Īmi mụkí kūrú Yērúsālēmā vé rĩ agá 'dǎá, ĩmi ca mụ ágó āzi ịsụ 'dǎlé, ĩri ri ũdrí 'dụ mụzú yị be agá. Īmi 'dekí mụú vú ni gé sĩ.

14 Jό 'dịpa rĩ kǎdō fí jό agá 'dǎá, ĩmi lǔkí ĩri ní kìnĩ, ‘Īmbápi kìnĩ, “Bá ụmụ ʻdú Múngú ní Ẹlìzú Jό rĩ pi tị gé sĩ rĩ nya mávé 'bá mǎ pámvú ũbĩ'bánĩ pi be íngũgá?” ’

15 Jό 'dịpa ri ĩmi jị tụ mụzú jό 'a be ǎmbúgú urugégé, ĩ ní ngá ụmụ vé rĩ útú ũ'bǎá kuú 'a ni gé ịnógọsị gí rĩ agá 'dǎá, ĩri ĩmi ní jό rĩ i'da. Kúru ĩmi á'díkí ínáyá rĩ, ĩmi ũ'bǎkí jό rĩ agá 'dǎá.”

16 Kúru 'bá Yēsũ ã pámvú ũbĩ'bánĩ ĩrĩ 'dĩ'bée ní ngazú 'dezú mụzú kūrú rĩ agá 'dǎá, kōpi cakí tǎ rĩ ịsụ, sụ nyo Yēsũ ní 'yoó rĩ tịni. Kōpi ní ínáyá ĩ ní lēé mụú nyaá ụmụ ʻdú Múngú ní Ẹlìzú Jό rĩ pi tị gé sĩ rĩ vé rĩ á'dízú, kōpi ní ũ'bǎzú jό rĩ agá 'dǎá.

17 Kǎ mụú adrií ũndré sĩ, Yēsũ pi ní ícázú ívé 'bá áyúáyú mụdrị drị ni ĩrĩ rĩ pi be.

‡ 14:12 14:12 Kǎbīlō mvá: Múngú sē tǎimbị Mósē ní kìnĩ, 'bá rĩ pi ã zǎkí kǎbīlō Múngú ní rōbōṅō rú, ã trūkí rí kōpi ívé ũnjikǎnyǎ agásĩ rá. Sē ĩ ní Yēsũ ri zìzú Kǎbīlō Mvǎ Múngú vé ni ǎnĩ, ǎ'diātāsīyǎ Múngú ịpē ĩri ịmụ drǎá 'bávé ũnjikǎnyǎ ũjĩ. 'Í lǎ Wũngárá 12:17-28; Lúkǎ 22:7; Yūwǎnĩ 1:29-35; 1 Kōrínitō 5:7; 1 Pétēró 1:19.

18 Yēsũ pi kâ úrí ínyá rĩ nyangará gá ívé 'bá áyúâyũ rĩ pi be, ĩri ní 'yozú kôpi ní kĩnĩ, “Ádarú ĩmi ãsámvú gé 'dĩgé, 'bá 'bá ní rií ngá nyaá ĩri be trũ rĩ ímú mâ ũli 'be nĩ.”

19 Tã Yēsũ ní 'yoó 'dĩri sē 'bá Yēsũ ã pámvú ũbĩ'bá 'dĩ'bée ní ĩzāngã ambamba, 'bá ãlu ãlu 'de rĩ Yēsũ ri zĩ, “Bá rĩ adri nyo ma 'i ku?”

20 Yēsũ ní újázú kôpi ní kĩnĩ, “Īmi 'bá mụdrĩ drĩ ni ĩrĩ 'dĩ'bée, ĩmi ãsámvú gé 'dĩgé, 'bá ínyá dũúpi má be trũ sákānĩ nōri agá rĩ, 'bá rĩ adriipi 'dĩ.”

21 Ma 'Bá Mvá 'i, ĩ ímú ma 'dĩ drã rá, sũ ĩ ní sĩ Búkũ Múngú vé rĩ agá rĩ tĩnĩ. 'Bo ĩzāngã rĩ ímú adri 'bá mâ ũli 'beépi rĩ vé ni! Ọtũ ã tĩkĩ dō ágó 'dĩri kuyé, ĩri té adri múké.

Ínyá Úpí vé uletere rĩ vé nyangará

(Mátáyo 26:26-30; Lúkã 22:14-23; 1 Kōrínitō 11:23-25)

22 Yēsũ pi kâ úrí ívé 'bá 'î pámvú ũbĩ'bá rĩ pi be ngá nyangará gá, ĩri ní pánga í'dúzú, ĩri ní ōwō'dífô sēzú Múngú ní, ĩri ní 'a ni ãndĩzú, ĩri ní sēzú ívé 'bá 'î pámvú ũbĩ'bá rĩ pi ní, ĩri ní 'yozú kĩnĩ, “Īmi é'yĩkĩ nyaá, 'dĩri rụ'bá mávé rĩ.”

23 ĩri ní kpá kópō vinyō be agá rĩ í'dúzú, ĩri ní ōwō'dífô sēzú Múngú ní, ĩri ní sēzú kôpi ní, kôpi ní céré é'yízú mvuzú.

24 Kúru ĩri ní 'yozú kôpi ní kĩnĩ, “Dĩri mávé ãrí dãápi, má ní ũndĩ ruzú 'bá kárakarã pi ã tã

sī rī. §

²⁵ Ádarú ã lē 'yoó ïmi ní 'dínì, í'dózá ãndrũ mụzú drĩdrĩ, á gō vinyō mvụụ dĩị ku, ma mụ vinyō ú'dí mvụ mālũngã Múngú vé rĩ gé."

²⁶ Kúru kọpi ní úngó ngozú, kọpi ní 'dezú mụzú ánga ĩ ní zị ĩrã Ōlívē vé rĩ drĩgé 'dǎá.

Yēsũ kìnĩ, Pétēró ri ímụ 'i gǎ rá

(Mátáyo 26:31-35; Lúkã 22:31-34; Yũwánĩ 13:36-38)

²⁷ Kọpi ní ríi mụngará gá lẹti gé 'dĩgé, Yēsũ ní 'yozú ívé 'bá 'ĩ pámvú ũbĩ'bá rĩ pi ní kìnĩ, "Īmi céré ímụ ápá mà rụ'bá gá sī rá, ã'diātāsīyã siki Búkũ Múngú vé rĩ agá kìnĩ,

" 'Ma ímụ 'bá kǎbĩlō úcépi rĩ 'dị drǎ rá, kǎbĩlō rĩ pi ímụ ayi kpélékpélé.'

²⁸ 'Bo má kǎdō íngá gōó ídri rú, ma 'de mụzú ĩmĩ drĩlé gá sī drĩdrĩ ãngũ Gǎliláyã vé rĩ gé 'dǎlé, 'bá mụ 'bá ĩsụ ĩmi be 'dǎlé."

²⁹ Pétēró ní 'yozú ĩri ní kìnĩ, "'Bá rĩ pi dō céré ápá mĩ rụ'bá gá sī rá drǎáāsīyã, má ícó ápá ku."

³⁰ Yēsũ ní újázú ĩri ní kìnĩ, "Pétēró, ĩnĩjã ãndrũ nōri sī, mi ímụ ma gǎ ca vú na, vudrĩ ni gé, lōgúlōgú ri ímụ céré 'be vú ĩrĩ."

---

§ 14:24 14:24 'Dĩri mávé ãrĩ má ní ùndĩ ruzú 'bá kárakarã pi be rĩ: Ārĩ 'dĩri 'bá rĩ pi vé ùnjikányã ũjĩ, ĩri sē kọpivé ùndĩ Múngú be rĩ adri múké. 'Bá ĩsērélē vé rĩ pi rikĩ tị, ãzini ndrĩjĩ zǎá Múngú ní rōbōņō rú, ã ũjĩ rĩ ívé ùnjikányã, ĩ adrikĩ rĩ ule. Rōbōņō ĩ ní zǎá 'dĩri ĩ'da Yēsũ vé drǎngará peṭi alambaku sígé sũ Kǎbĩlō Mvã Múngú vé rĩ tñjĩ rĩ. Ārĩ Yēsũ vé dǎápi rōbōņō rú 'dĩri, ĩri 'bá céré ĩri ẹ'yĩ'bá gĩ rĩ pi trũ ívé ùnjikányã agásĩ. 'Í lã Wũngará 24:8; Lẹvĩṭikã 16:11-19; Mátáyo 26:28; Ēbērē 9:15-22. 14:27 14:27 Zákāriyã 13:7

31 Pétēró gō rií tã rĩ síi dđi dđi kĩnĩ, “Má ícò ãlujání 'yoó á gã mi sĩ 'dĩni ku, 'bã ũdrã mí be trų.” 'Bá Yēsũ ã pámvú ũbĩ'bánĩ rĩ pi céré ngakí 'yoó, sũ Pétēró ní 'yoó 'dĩri tĩni.

*Yēsũ zì Múngú ri Gětēsēmání gé 'dãlé
(Mátayo 26:36-46; Lúkã 22:39-46)*

32 Yēsũ pi ní 'dezú mužú ívé 'bã 'ĩ pámvú ũbĩ'bánĩ rĩ pi be ãngũ ĩ ní zĩ Gětēsēmání rĩ gé 'dãlé, ĩri ní 'yozú kôpi ní kĩnĩ, “Ĩmi úríkí 'dĩgé, ma drĩ muž Múngú ri zì.”

33 Yēsũ jì Pétēró pi Yókóbũ be, Yũwánĩ sĩ mužú 'í vúgá sĩ ĩndĩ. Īzãngã ñō ẹsị ni ambamba.

34 Īri ní 'yozú kôpi ní kĩnĩ, “Īzãngã fi má ẹsị agá nōlé, lē ma 'dđi drãá. Īmi adrikí 'dĩgé, 'bo ĩmi adrikí mị be mgbọ, ã kokí ụ'dụ ku.”

35 Yēsũ gō 'i útrú drĩdrĩ mādã, ĩri ní kũmũcí ũtĩzú, ĩri ní Múngú ri zizú kĩnĩ, “Ícò dō rá, lē tã ũkpó ũkpó 'dĩni 'dĩri ã nga 'i mã rų'bánĩ gá ku.”

36 Īri ní 'yozú kĩnĩ, “Ábã,* má Ẹtẹpi, tã ãzi mi nděpi ni 'dãayo. Ícò dō rá, 'í 'dụ kópō ĩzãngã vé 'dĩri mã rų'bánĩ gá sĩ rá. 'Í 'o tã mĩ ẹsị ní lēé rĩ, adri 'yozú kĩnĩ tã mã ẹsị ní lēé rĩ ku.”

37 Yēsũ ní 'i újázú gōzú ívé 'bã 'ĩ pámvú ũbĩ'bánĩ rĩ pi vúgá 'dãá, ịsụ kôpi ri ụ'dụ ko. Īri ní 'yozú Sịmónã Pétēró ní kĩnĩ, “Ĩmi ri ụ'dụ ko? Īmi ícókí nyo adrií mị be mgbọ sã be ãlu ku?

38 Lē ĩmi adrikí mị be mgbọ, ĩmi zíkí Múngú ri, tã ũkpó ũkpó ni ẽ ímụ rí ĩmi ụ'bđi ku. Ẹsị ĩmivé

* 14:36 14:36 Ábã: Ábã vé ífífí, Ārãmáyĩkí tị sĩ, ẹtẹpi.

rĩ lē kōdō tā 'oó p̄ir̄i, 'bo ĩm̄i r̄u' 'bá ní adrií ũkpō
ākó rĩ s̄i, ĩmi ícókí tā p̄ir̄i 'oó ku.”

39 Yēsũ gō kpá 'deé muḡ Múngu ri z̄i d̄ĩ, s̄u 'í
ní té z̄i dr̄i dr̄i rĩ t̄i.

40 Yēsũ k̄a 'i újá gōó v̄ulé ívé 'bá 'î pámvú ũb̄i' 'bá
rĩ pi vúgá 'd̄á d̄ĩ, ĩs̄u k̄opi ri ú' d̄u ko, ã' diāt̄ās̄i ȳã
ú' d̄u rĩ dr̄i k̄opi m̄i gé 'd̄á ũgōgō, s̄e k̄opi nd̄ákí
átángá ĩ ní l̄éé átá rĩ tí.

41 Yēsũ k̄a 'i újá caá k̄opi vúgá 'd̄á vú na ni gé,
ĩri ní 'yozú k̄in̄i, “Ĩmi dr̄i ri ú' d̄u rĩ koko, ãzini ĩmi
dr̄i ri uvuvu? ĩmi kokí ú' d̄u rĩ ẽs̄i r̄i! S̄ã ĩ ní 'Bá
Mv̄á ri ruzú s̄ezú 'bá ũnjí rĩ pi dr̄igé rĩ ícó gí.

42 ĩmi íngákí ur̄u! 'Bá 'dekí muḡ! 'Bá m̄ã ũli
'beépi rĩ ícá gí.”

Yēsũ vé r̄ungará

*(Mátayo 26:47-56; Lúkã 22:47-53; Yũwánĩ
18:3-12)*

43 Yēsũ k̄a dr̄i átángá rĩ átá deḡ 'í t̄i gé s̄i kuyé,
koro Yúdã Yēsũ ã ũli 'beépi rĩ ní ícázú, Yúdã ri
'bá Yēsũ ã pámvú ũb̄i' 'bá muḡ dr̄i ni ĩr̄i rĩ pi
vé ãzi. 'Bá kárakará ímúki Yúdã pi be tr̄u, k̄opi
í' d̄ukí ĩl̄i ãco ãco ni pi, ãzini túré pi be ímúzá
ĩ dr̄igé s̄i ĩndĩ. Atala atala rĩ pi dr̄igé rĩ pi, 'bá
t̄ãimb̄i Mósẽ vé rĩ ímbá' 'bá rĩ pi, ãzini 'bá ambugu
rĩ pi be, ĩp̄ekí k̄opi ímúzá n̄i.

44 Yúdã l̄ũ ãngáráwá rĩ pi ní dr̄i dr̄i k̄in̄i, “Ágó
má ní muḡ u' deé ẽz̄i b̄edr̄i s̄i r̄i, 'bá rĩ ĩri adriipi
'd̄i. ĩmi r̄ukí ĩri, ĩmi j̄ikí ĩri muḡ, ĩmi ũt̄ekí ĩri
muḡ ũt̄et̄e.”

⁴⁵ Kōpi kâ caá, koro Yúdã ní 'dezú mužú Yēsũ vúgá 'dãá, ĩri ní 'yozú Yēsũ ní kĩnĩ, “Ímbápi!” ĩri ní kúru Yēsũ ri u'dezú ežizú bēdrĩ sĩ.

⁴⁶ Kúru ãgō ímụ' bá Yúdã pi be 'dĩ'bée ní Yēsũ ri ružú.

⁴⁷ ãgō pá tu' bá Yēsũ ã gārã gá 'dĩ'bée vé ãlu† ní ívé ìlì ãco rĩ ínjézú kērēwũ rĩ agásĩ, ĩri ní átálágú ãmbúgú rĩ vé ãtí' bá ě bí gazú mvórú 'dezú vūgá 'dãá.

⁴⁸ Yēsũ ní 'yozú 'bá 'i ru' bá rĩ pi ní kĩnĩ, “Ngá ĩmi ní ímúžú ìlì ãco ãco ni pi be, ãzini túré pi be dríge, ma ružú sũ 'bá tã ũnjí 'oópi rĩ tĩni rĩ ã'di?

⁴⁹ Ụ'dú céré 'bá rikí adrií ĩmi be trú, á ri ĩmi ímbá Jó Múngú vé rĩ ã bóró gá 'dãá, ĩmi ru' kí ma kuyé. 'Bo tã 'i ngaápi mâ ru' bá gá ãndrũ nōri, ã sē rí tã ĩ ní sĩí kú Búkũ Múngú vé rĩ agá rĩ, ã nga rí 'i fũú tĩni gé bēnĩ.”

⁵⁰ Kúru Yēsũ vé 'bá ĩri ã pámvú ũbĩ' bá rĩ pi ngakí ápá céré, kukí Yēsũ ri kú ọ'dúkúlegúsĩ.

⁵¹ Kẹrĩmvá āzi ri 'deé mužú Yēsũ ã vùdrĩ gé sĩ, ndrã bōngó 'i ru' bá gá. 'Bá rĩ pi kâ lēé ĩri ru' ú,

⁵² kẹrĩmvá rĩ ánjó 'i kōpi dríge sĩ, ku ívé bōngó kuú kōpi dríge, ápá mužú ru' bá be ule.

Yēsũ tu pá Yāhúdĩ ambugu tã lị' bá rĩ pi ẹndrẹti gé

(Mātáyo 26:57-68; Lúkã 22:54-55, 63-71; Yūwánĩ 18:13-14, 19-24)

⁵³ 'Bá Yēsũ ri ru' bá rĩ pi ní Yēsũ ri jìžú mužú átálágú ãmbúgú rĩ vé ãngá. Atala atala rĩ pi

† 14:47 14:47 ãgō 'dĩ'bée vé ãlu: 'Bá 'dĩri Pétērō 'i. 'Í lã Yūwánĩ 18:10-11.

drīgē rī pi, 'bá drīkoma rú rī pi, 'bá tãĩmbĩ Mósē vé rī ímbá' 'bá rī pi be, úmúkí ĩ céré vūrã ālu gé.

54 Pétēro ri 'deé mužú Yēsũ ā vúdri gé sī, se 'i gōó vúlé rú āsámvú sī. Kã caá átálágú āmbúgú rī vé bóró gá 'dãá, muž úrí 'bá āngũ ütē' 'bá rī pi be trũ, ríĩ ācí yuú.

55 Atala atala rī pi drīgē rī pi, 'bá tã lĩ' 'bá rī pi‡ be céré, rikí létĩ ndãá lēzú tã ũnjĩ ĩsúzú Yēsũ ā rú' 'bá gá, ĩ 'dĩkĩ rĩ ĩri drãá ānĩ, 'bo kōpi ĩsúkĩ tã ũnjĩ rú' 'bá ni gé kuyé.

56 'Bá kárakarã 'dekĩ ríĩ ũnjõ úlĩ Yēsũ drīgē, 'bo átángã kōpivé rī, úmú 'i trũ kuyé.

57 Kúru 'bá ʊrũkõ' 'bée ní ngazú pá tuzú ʊrũ sī, ũnjõ úlĩzú Yēsũ drīgē, kōpi kĩnĩ,

58 "'Bá yĩkĩ rá, Yēsũ ri 'yoó kĩnĩ, 'Ma Jó Múngú vé 'bá áda ní sị rī ũjõ kpélékpélé, ma gõ āzi ni sị ú' 'dú na agá, 'bá áda sị nĩ ku.' "

59 'Bo átángã kōpi ní átá rī úmú 'i trũ kuyé.

60 Átálágú āmbúgú rī ní íngázú pá tuzú ʊrũ sī 'bá tã lĩ' 'bá 'dĩ' 'bée āsámvú gé, ĩri ní Yēsũ ri zizú kĩnĩ, "Tã āgõ 'dĩ' 'bée ní ríĩ ũmbĩĩ mí drīgē kárakarã 'dĩ' 'bée, 'i 'yo átángã mí tĩ gé sī ku āsĩ?"

61 'Bo Yēsũ újĩ kĩri, zĩ 'i tĩ átángã 'yozú ālunãni kuyé.

Átálágú āmbúgú rī ní gōzú ĩri zizú dđĩ kĩnĩ, "Mĩ Kúrísítõ, Múngú ĩ ní íngúngũ rī vé Mvã?"

62 Yēsũ ní újázú ĩri ní kĩnĩ, "'Bá rī ma 'i, ma 'Bá Mvã 'i, úmvúlésĩ ĩmi ímũ ma ndre, ma úrí

‡ 14:55 14:55 'Bá tã lĩ' 'bá rī pi: Átálágú āmbúgú rī, atala atala rī pi drīgē rī pi, drīkoma rī pi, kōpi ri ĩ úmú tã Yãhũđĩ rī pi vé rī lĩ.

Múngú Ūkpō 'Dípa vé drī ëndépi gé, ma ìgō ímú 'bũ gé 'dãásĩ vŭgá nõó ìrìbìtì agásĩ."

⁶³ Átálágú ãmbúgú rĩ ní ívé bõngó ãsĩzú, § ìri ní 'yozú kĩnĩ, "Ngá 'bá ní ãdú' 'bá ụrukọ lēzú dī rĩ ã'di?"

⁶⁴ Īmi yìkí ĩmî bì sī rá, ìnjī Múngú ri ku. Īmi ụsũkí tã 'dĩri drīgē ngóni?"

Kòpi ngakí ã'yīi céré kìnĩ, ã 'dìkí ìri drãá rá.

⁶⁵ 'Bá rĩ pi ã ụrukọ 'bée í'dókí ríi tũsú úwé Yēsũ ã rụ' 'bá gá, kòpi úmbékí mị ni bõngó sī cí, kòpi í'dókí ríi ìri udī, kòpi ní 'yozú ìri ní kìnĩ, "'Í lū 'bá ní, 'bá mi udì' 'bá rĩ pi ã'di pi?" 'Bá ãngũ ùtē' 'bá rĩ pi ní Yēsũ ri jìzú mụzú 'dĩsĩ rá, kòpi ní rizú ìri ùgbázú mụzú.

Pétēró gã Yēsũ ri sī

(Mātayo 26:69-75; Lúkã 22:56-62; Yũwánĩ 18:15-18, 25-27)

⁶⁶ Pétēró kã ríi adrii jó tã lizú rĩ vé bóró gá 'dãá, átálágú ãmbúgú rĩ vé ãtí' 'bá ùkúná rú rĩ ní ímúzú.

⁶⁷ Īri ní Pétēró ri ndrezú, ìri ri ãcí yu. ãtí' 'bá ùkúná rú rĩ ndre Pétēró ri gōgō.

Īri ní 'yozú kìnĩ, "'Bá rĩ ãzi mi 'i, ĩmi rikí ándúrú adrii Yēsũ Nãzērétãgú rĩ be trű."

⁶⁸ Pétēró gã, kìnĩ, "'Bá rĩ adri ma 'i ku! Tã mí ní átá 'dĩri fi má drīgē ãlunãni kuyé." Pétēró ní 'dezú mụzú kání rĩ vé kẹ́tìlẹ́ gá 'dãá, lōgúlōgú ní céré 'bezú.

---

§ 14:63 14:63 Bõngó ãsĩzú: Átálágú ãmbúgú rĩ ãsĩ ívé bõngó lüzú kìnĩ, ẹsị ni ve tã Yēsũ ní 'yoó 'i úrí Múngú vé drī ëndépi gé rĩ vé tã sī.

⁶⁹ Ātí' bá ũkúná rú rĩ kã ndree Pétēro tu pá kuú 'dǎá, ĩri ní 'yozú 'bá pá tu' bá 'í gārã gá rĩ pi ní kĩnĩ, “Ágó 'dĩri, ĩri 'bá Yēsũ ã pámvú ũbĩ' bá rĩ pi vé āzi!”

⁷⁰ Pétēro gã kĩnĩ, “Bá rĩ adri ma 'i ku!”

Vũdrĩ ni kã vűű mǎdǎ, 'bá pá tu' bá Pétēro gārã gá rĩ pi ní 'yozú Pétēro ní kĩnĩ, “Ádarú mi 'bá Yēsũ ã pámvú ũbĩ' bá rĩ pi vé āzi! Mi Gālíláyǎgú!”

⁷¹ Pétēro ní 'i trizú, ĩri ní ũyō sōzú kĩnĩ, “Múngú ęndręti gé, á nĩ mǎ ágó ĩmi ní rií tǎ ni 'yoó 'dĩri kuyé.”

⁷² Koro lõgúlõgú ní gōzú cēré vú ĩrĩ ni 'bezú. Pétēro ní tǎ Yēsũ ní ándúru 'yoó 'í ní kĩnĩ, “Mi ímú ma gǎ ca vú na, vűdrĩ ni gé, lõgúlõgú ri ímú cēré 'be ca vú ĩrĩ” 'dǎri ígázú. Pétēro í'dó rií ngoóngo.

15

Yēsũ tu pá Pílátō ęndręti gé

(Mǎtǎyo 27:1-2, 11-14; Lúkǎ 23:1-5; Yűwǎnĩ 18:28-38)

¹ Kǎ muų adrii ũ'bűtińǎ rĩ sĩ, atala atala rĩ pi drĩgé rĩ pi, 'bá drĩkoma rú rĩ pi be, 'bá tǎimbĩ Mósē vé rĩ ímbǎ' bá rĩ pi be, 'bá tǎ lĩ' bá rĩ pi be cēré úríkĩ átǎ trű, kōpi ní Yēsũ ri umbézú, ĩri jizú muzú pá tuzú Pílátō ęndręti gé.

² Pílátō ní Yēsũ ri zizú kĩnĩ, “Mi 'bǎgú Yǎhűdĩ rĩ pi vé rĩ?”

Yēsũ ní újázú Pílátō ní kĩnĩ, “Í 'yo tǎ 'dĩri mi 'i.”

³ Atala atala rĩ pi drĩgé rĩ pi tōkĩ Yēsũ ri, kōpi úlíkĩ ũnjō drĩ ni gé kǎrákará.

4 Pīlātō ní gōzú ĩri zìzú dīj kīnī, “Í 'yo tā mí tị gé sī ku āsī? 'Í yị drī tā ĩ ní ũmbī mí drīgē kárakará 'dī'bée ká!”

5 Yēsū újị tịtị, 'yo tā āzi kuyé, ĩri ní 'í tị zịj tā 'yozú kuyé rī sī, sē Pīlātō ní āyāngará.

Pīlātō lị Yēsū vé drāngará ā tā

(Mátáyo 27:15-26; Lúkā 23:13-25; Yūwánī 18:39-19:16)

6 Ílī ālu ālu, ú'dụ ĩ ní rizú ũmụ Ụ'dụ Múngú ní Elìzú Jó rī pi tị gé sī rī ā nyangará gá, 'bá ĩ ní ũ'yī rī pi āsámvú gé, Pīlātō ri 'bá ālu 'bá rī pi ní lēé ē ĩtrūkí rī ĩtrū.

7 Ágó āzi rụ ni Bārābā 'i, ágó 'dīri 'yīkí kọpi 'bá wa'bá ari'ba rú tā Rómā vé rī gā'bá sī rī pi be, ágó 'dīri 'dị 'bá drāá rá.

8 'Bá kárakará pi ní ímúzá Pīlātō vúgá nōó, kọpi ní ĩri zìzú kīnī, lē Pīlātō ē ĩtrū ĩ ní 'bá ālu, 'bá ĩ ní ũ'yī 'dī'bée āsámvú gé, sụ ĩri ní ándúru ríí 'oó rī tịjị.

9 Pīlātō ní 'bá kárakará 'dī'bée zìzú kīnī, “Īmi lēkí mā ĩtrū ĩmi ní 'bāgú Yāhúdị rī pi vé rī?”

10 Pīlātō nī ámá múké 'yozú kīnī, atala atala rī pi drīgē rī pi ĩpēkí Yēsū ri ímú 'í vúgá nōlé nī, ā'diātāsīyā Yēsū vé tā 'de kọpi ē ẹsị agá ũnjí.

11 'Bo atala atala rī pi drīgē rī pi rikí 'bá kárakará 'dī'bée ĩcīcīkí, kọpi ā 'yokí rí, ē ĩtrūkí ĩ ní Bārābā ri áyu Yēsū ā vūrā gá.

12 Pīlātō ní kọpi zìzú kīnī, “Bo á trū dō Bārābā ri gí, ágó ĩmi ní zịj 'bāgú Yāhúdị rī pi vé 'dīri, mā 'o ĩri íngóni?”

13 'Bá rī pi ní ọ'úzá ú'dúkọ be ụrụ 'dāá kīnī, “Ā gbākí ĩri pẹtị alambaku sígé.”

14 Pīlātō ní kòpì zìzú kīnī, “Tā ũnjí Yēsũ ní 'oó rī ã'di?” 'Bo kòpì gòkí ọ'ụ mụzú drịgélé kīnī, “Ā gbākí ìrì pẹ̀tì alambaku sígè!”

15 Pīlātō ní lēé 'bá bítíká 'dī'bée ē ẹsị ã ve 'í ní ku rī sī, ìrì ní Bārābā rì trūzú, ìrì ní tǎimbì sēzú ívé āngáráwá rī pì ní, kòpì ã ũgbākí Yēsũ rì kẹ̀lìná sī, kòpì ã jìkí ìrì gbāá pẹ̀tì alambaku sígè.

*Āngáráwá rī pì ìnjákí Yēsũ ē drī
(Mátáyo 27:27-30; Yūwánì 19:2-3)*

16 Āngáráwá rī pì ní Yēsũ rì jìzú mụzú vūrā 'bāgú Pīlātō ní adrìzú rī gé 'dāá, kòpì ní ì ọ̀gụ̀pụ̀ì zìzú ìmụzú céré vūrā ālu gé.

17 Kòpì 'yīkí bōngó ika akoóko rụkũ* ni Yēsũ ã rụ'bá gá, kòpì údékí ũcékúcé suú drī ni gé kùlā rú.

18 Kòpì í'dókí ríi gụú Yēsũ sī, kòpì 'yokí ụ'dúkó be ụrụ 'dāá kīnī, “Ī ndrekí drī 'bāgú Yāhúdī rī pì vé rī ká!”

19 Kòpì ní drī ni āgbāzú pẹ̀tì sī, kòpì ní kpá tǔsú úwézú rụ'bá ni gé, kòpì ũtíkí kūmūcí vūgá Yēsũ rì ìnjìzú, 'bo adri ìnjìngará áda ni kuyé.

20 Āngáráwá rī pì ká gụú Yēsũ sī gí, kòpì ní bōngó ika akoóko rụkũ rī njezú rụ'bá ni gé sī, kòpì ní gōzú ìrivé bōngó í'dụzú suzú rụ'bá ni gé ũzi, kòpì ní ìrì jìzú mụzú vūrā ì ní lēzú ìrì gbāzú pẹ̀tì alambaku sígè rī gé 'dāá.

21 Ágó āzi rú ni Sīmónā 'i, ìrì Kūrénēgú, íbì ìmụ ọm vú gélésí, kòpì mīkí ìrì pẹ̀tì alambaku ì

* 15:17 15:17 Bōngó ika akoóko rụkũ ni: 'Bāgú rī pì rì bōngó ika akoóko rụkũ ni su, ã lū rí 'yozú kīnī, ì 'bāgú.

ní mužú Yēsũ ri gbāzú rĩ 'dujú mužú. Sịmónā ri Ālēkizándā pi vé ẹtẹpi Rúfāsī be.

*Yēsũ vé gbāngará pẹti alambaku sígẹ rĩ
(Mátáyo 27:31-44; Lúkǎ 23:27-43; Yūwánĩ
19:17-27)*

²² Āngáráwá rĩ pi ní Yēsũ ri jìzú mužú vūrā ĩ ní zị Gōlōgótā rĩ gé 'dǎá (ífífí ni, vūrā drị kọlọmgbọ vé ni).

²³ Kọpi sẹkí ĩri ní vinyọ, usakí pí ũjó be sẹe mvuú ĩri ní, rú'bá ni ásópi rĩ ǎ ndrĩ rí ǎní, 'bo gǎ mvugá sị.

²⁴ Kọpi ní Yēsũ ri gbāzú pẹti alambaku sígẹ. Kọpi 'bekí ĩrivé bōngó jẹké sị, 'bá ngōri dō ngōri 'du.

²⁵ Kọpi gbǎkí Yēsũ ri pẹti alambaku sígẹ 'dǎá sǎ úrōmĩ ụ'bútịná vé rĩ gé.

²⁶ Sịkí tā drịlé ni gé 'dini, “BĀGÚ YĀHỤDỊ RĨ PI VÉ RĨ.”

²⁷ Āngáráwá rĩ pi gbǎkí kpá ụgú'bá ĩrĩ pẹti alambaku sígẹ, ǎzi rĩ Yēsũ vé drị ẹndẹpi gélésila, ǎzi rĩ ĩrivé drị ịjị gélésila.

²⁸ Tā ĩ ní sị Búkũ Múngú vé rĩ agá, ĩ ní 'yoó, “Lǎkí ĩri 'bá ụnjikányā 'o'bá rĩ pi be trú 'dĩri, nga 'i fũú tị ni gé gí.†”

²⁹ 'Bá ri' 'bá ẹlị' 'bá ẹlị ẹlị rĩ pi rikí ĩri u'daá, kọpi rikí drị yaá ĩri idezú ǎní, kọpi rikí 'yoó kínĩ, “Mi ándúrú 'yoópi, mi Jó Múngú vé rĩ ịñányā, mi gō sị ụ'dú na agá rĩ, mi adriípi 'dĩ?

15:21 15:21 Rómā 16:13 † **15:28** 15:28 Átángá véřẹsị 28 agá 'dĩri, búkũ Mārākō vé ĩ ní sị Gịrịkị tị sị drịdrị rĩ agá 'dǎáyo, 'bo gōkí sị búkũ Mārākō vé vúlẹ rĩ agá rá. **15:28** 15:28 Ísáyā 53:12

30 Í pa mi peṭi alambaku rĩ sǐgé sǐ, mí ísǐ vǔgá nǒó!”

31 Atala atala rĩ pi drǐgé rĩ pi, 'bá tǎimbǐ Mósē vé rĩ ímbá' 'bá rĩ pi be, kǒpi gǔkǐ kpá Yésǔ sǐ, kǒpi kǐnǐ, “Ídrǐ 'bá ʊrʊkʊ rá pírí, 'bo ídrǐ 'í ngúlúpí ku ǎsǐ?

32 Kǐnǐ dō 'i Kúrísítō 'i, 'i 'bǎgú Īsērélē rĩ pi vé rĩ, lē ē ísǐ peṭi alambaku rĩ sǐgé sǐ vǔgá nǒó! 'Bá ndrekǐ dō gǐ, 'bá íbǐ ẹ'yǐ ndō.” ʊgǔ' 'bá ĩrǐ ĩ ní gbǎá Yésǔ be trǔ 'dǐ' 'bée idekǐ kpá Yésǔ ri rá.

Yésǔ vé drǎngára

(*Mátayo 27:45-56; Lúkǎ 23:44-49; Yǔwánǐ 19:28-30*)

33 Kǎ muṣú adrií ʊtǔ mgbǐngbǐ gé 'dǐgé, ǎngǔ rĩ bǐ nǐ kuú cǐcǐ vǔ drǐgé sǐ céré, ǎngǔ rĩ nǐ caá sǎ na ʊndrénǎ vé rĩ gé.

34 Kǎ muṣú adrií sǎ na ʊndrénǎ vé rĩ gé, Yésǔ ní trezú ʊ'dúkó be ʊrʊ 'dǎá kǐnǐ, “Ēlǒyǐ, Ēlǒyǐ, lǎmǎ sǎbǎkátánǐ?” Ífífǐ ní kǐnǐ, “Múngú mávé rĩ, Múngú mávé rĩ, ngá mí ní ma adizú rĩ ǎ'dǐ?”

35 'Bá ʊrʊkʊ pá tu' 'bá 'dǎlé rĩ pi yǐkǐ tǎ Yésǔ ní átá 'dǐri, kǒpi nǐkǐ ífífǐ ní kuyé, kǒpi ní 'yozú kǐnǐ, ĩri ri Ēlǐyǎ ri zǐ.

36 Ágó ǎzi ní njuzú muṣú lífǎ suzú vǐnyǒ ʊdrǎpi gǐ ní agá, ĩri ní suzú peṭi sǐgé, suzú muṣú ʊrʊ Yésǔ tǐ gé peṭi alambaku sǐgé 'dǎá, ǎ mvu rǐ, ĩri ní 'yozú kǐnǐ, “'Bá tēkǐ drǐ ndree ká, dō Ēlǐyǎ ri ímǔ ĩri pa peṭi alambaku rĩ sǐgé sǐ rá.”

37 Yésǔ ní trezú ʊ'dúkó be ʊrʊ 'dǎá, ĩrivé ídri ní kúru fǔzú.

38 Bōngó ĩ ní Jó Múngú vé rĩ ã 'a ẹlìzú rĩ‡ ní 'i ãsìzú ĩrĩ, í'dózú ọrọ 'dāá, cĩngbá vūgá nōó.

39 Ūgalaku āngáráwá rĩ pi vé§ pá tuúpi Yésũ ẹndrẹti gé rĩ kã ndree Yésũ drã gí, ĩri ní 'yozú kĩnĩ, “Ádarú ágó 'dĩri Mvã Múngú vé ni.”

40 Ūkú ọrọkọ'bée tukí pá kuú rará rú, kọpi tēkí nyo rí tã 'dĩri ndree. Kọpi ãsámvú gé 'dāá, 'bã rĩ Māríyã Māgādēlénã pi Māríyã āzi rĩ be, Sālómē sī. Māríyã āzi 'dĩri Yōkóbũ mvã ọdú rĩ vé ẹndrẹpi, ẹdrẹpi ri Yósē 'i.

41 Āngũ Gālíláyã vé rĩ gé 'dālé, ũkú 'dĩ'bée rikí Yésũ ã pámvú ũbĩ, kọpi rikí kpá ĩri ē ĩzã koó ẹzì sī nĩ. Ūkú ọrọkọ kárakarã mukí kọpi be trú Yērúsálémã gá 'dālé.

Yésũ vé sīngára

(Mátáyo 27:57-61; Lúkã 23:50-56; Yüwánĩ 19:38-42)

42 Kã muú adrii ú'dú tọwú sī, ọtú rĩ kã rií 'deé, ú'dú 'dãri ní adrii Yāhúdĩ rĩ pi vé ni rizú ĩ útúzá cazú ú'dú Sābátã vé rĩ gé rĩ* sī,

43 ágó āzi rú ni Yósépã 'i, ĩri Ārĩmátáyōgú, ĩri 'bã ĩ ní ĩnjĩ ĩnjĩ ni Yāhúdĩ rĩ pi vé 'bã tã lị'bã rĩ

---

‡ **15:38** 15:38 Bōngó ĩ ní Jó Múngú vé rĩ ã 'a ẹlìzú rĩ: Bōngó 'dĩri ẹlìkí Vūrã Uleterere rĩ pi ãsámvú Vūrã Uleteretere rĩ be rĩ ání. Átálágú àmbúgú rĩ 'yéná aga fi bōngó rĩ agásí Vūrã Uleteretere rĩ agá 'dāá nĩ, à'diātāsīyã Múngú ri adri Vūrã Uleteretere ẹjipi pọwọpọwọ rĩ agá 'dāá. 'Í lã Lẹvītíkã 16; Mátáyo 27:51; Lúkã 23:45; Ēbérē 6:19-20; Ēbérē 9:1-7. § **15:39** 15:39 Ūgalaku āngáráwá rĩ pi vé rĩ: ĩri āngáráwá mūdūrũlũ ãlu rĩ pi ē drĩ koopi ni. * **15:42** 15:42 Útúzá cazú ú'dú Sābátã vé rĩ gé rĩ: Ọ'dú Sābátã vé rĩ ĩri í'dó ú'dú tọwú gé ọtú ní 'dengára.

pi āsámvú gé, ri mālũngā Múngú vé úmvúlésĩ ímúpi rĩ útēé. Nga muų ỳrĩ ákó Yēsũ vé ávũ ā tā zịj Pílátō tị gé.

⁴⁴ Pílátō kǎ yịj kínĩ Yēsũ drǎ gí, sē ĩri ní ǎyǎngará. ĩri ní ũgalaku ǎngaráwá rĩ pi vé rĩ zịzú ímúzú, lē nịj dō ádarú Yēsũ drǎ gí.

⁴⁵ Ũgalaku rĩ kǎ lũú ĩri ní, Yēsũ drǎ gí, ĩri ní kúru ávũ Yēsũ vé rĩ ọyuzú sězú Yósépǎ drígé.

⁴⁶ Yósépǎ ní kúru bǎngó jezú, ĩri ní ávũ rĩ í'dúzú peṭị alambaku sígé 'dǎásĩ vũgá nǎó, ĩri ní ímũlũzú bǎngó rĩ sĩ, jịzú muųzú sịzú 'bụ ĩ ní gaá lũú ịnógósị írǎ rụ'bá gá rĩ agá. ĩri ní kúru írǎ ǎmbúgú ni ịgũzú, 'bụ rĩ ē tị ọzũzú ǎnị cí.

⁴⁷ Mǎrịyǎ Mǎgǎdēlénǎ pi, Mǎrịyǎ Yósē ẹndrẹpị be, kọpi ndrekí vũrǎ ĩ ní ávũ rĩ sịzú rĩ rá.

16

*Yēsũ vé ịngángará drǎngará gálésĩla rĩ
(Mǎtáyo 28:1-8; Lúkǎ 24:1-12; Yũwǎnĩ 20:1-10)*

¹ Ụ'dú Sǎbátǎ vé rĩ kǎ deę gí, Mǎrịyǎ Mǎgǎdēlénǎ pi Mǎrịyǎ Yókóbũ ẹndrẹpị be, Sǎlómē sĩ, kọpi jekí ũdu ngũųpi ndrịndrị ni, kọpi lēkí muų Yēsũ vé ávũ trịj ǎnị.

² Kǎ muų adrií Yĩngǎ sĩ ỳ'bútị, ỳtú ní rií ịfũngará gá 'dīgé, kọpi ní 'dezú muųzú 'bụrẹdrị gé 'dǎá.

³ Kọpi ní rií mungará gá lẹtị gé 'dīgé, kọpi rikí ĩ zịj ĩ ǎsámvú gé sĩ kínĩ, ǎ'di ǎ gũ rí 'bá ní írǎ rĩ 'bụ rĩ tị gé sĩ ǎmvé nĩ?

⁴ 'Bo kọpi kǎ caá, kọpi ndrekí gũkí írǎ ǎmbúgú 'dĩri 'bụ rĩ tị gé sĩ gǎrǎ gá gí!

⁵ Kōpi ní fizú mužú 'bú rĩ agá 'dāá, kōpi ndrekí kēřimvá* āzi úrí kuú drī ęndępi gélésĩ, su bōngó imvesírílílí akoóko rŭkŭ ni. Sē kōpi ní ũřĩ.

⁶ Kēřimvá rĩ ní 'yozú kīnĩ, “Lē ĩmi adrikí ũřĩ sĩ ku! Á nĩ rá ĩmi ri Yēsŭ Nāzērétāgú ĩ ní gbāá peřĩ alambaku sįgé rĩ ndā. Múngú inga ĩri gōó idri rú gí! ĩri nōgó 'dāáyo. ĩmi ndrekí vŭrā ĩ ní ĩrivé āvŭ 'bāzú rĩ 'dĩ.

⁷ Lē ĩmi muží lŭú 'bá ĩri ā pámvú ũbĩ'bá rĩ pi ní, agaápi rá rĩ, lē ĩmi lŭkí Pétēró ní kīnĩ, Yēsŭ ri 'de mužú ĩmi ęndreřĩ gé sĩ āngŭ Gālíláyā vé rĩ gé 'dāá'dā, sŭ ĩri ní lŭú ĩmi ní rĩ řĩni, ĩmi ca muž ĩri řsŭ 'dālé.”

⁸ Ũkú rĩ pi ká ĩřŭú 'bú rĩ agá 'dāásĩ, kōpi ě drī ábá céré céré, kōpi ā rŭ'bá yā kpīřĩkpīřĩ, ũřĩ ĩmvú kōpi, kōpi ngakí njuú mužú ęngŭ sĩ, kōpi lŭkí tã 'i ngaápi 'dĩri 'bá āzi ní kuyé.

*Yēsŭ i'da 'i Māřiyā Māgādēlénā ęndreřĩ gé
(Mātáyo 28:9-10; Yŭwánĩ 20:11-18)*

⁹ †Ŭ'bŭřĩ Yīngā sĩ, Yēsŭ ká íngá drāngará gálésĩ, ĩri ní 'i i'dazú Māřiyā Māgādēlénā ándúru ĩri ní índrĩ ũnjĩ ęzřĩ droó řŭú drī ni gé sĩ rĩ ęndreřĩ gé.

¹⁰ Māřiyā Māgādēlénā ní mužú tã 'dĩri ũlŭzú 'bá Yēsŭ ā pámvú ũbĩ'bá, ri'bá řzāngā 'bā'bá, āá ngo'bá rĩ pi ní.

---

* **16:5** 16:5 Kēřimvá: Kēřimvá 'dĩri mālāyikā Múngú ní ĩpēé rĩ. 'Í lā Mātáyo 28:2. † **16:9** 16:9-20 Átāngá vęřęřĩ 9-20 agá 'dĩ'bée, búkŭ Mārākō vé ĩ ní sŭ Ĝřĩkŭ řĩ sŭ drřdrř rĩ agá 'dāáyo, 'bo gōkĩ sŭ búkŭ Mārākō vé vŭlé rĩ agá rá.

11 Kōpi kâ yīi kīnī, Yēsũ ri ídri rú, Māriyā ndre ĩri rá, kōpi ẹ'yīkí ĩrivé tã 'dĩri kuyé.

Yēsũ i'da 'i ívé 'bá 'i pámvú ũbĩ'bá ĩrĩ ni pi ẹndrẹti gé

(Lúkã 24:13-35)

12 Vúdrĩ ni gé, Yēsũ ní 'i i'dazú índrézú ũ'dũ be túngú ívé 'bá 'i pámvú ũbĩ'bá ĩrĩ ni pi ẹndrẹti gé, ịsú kōpi ri fũ mụzú kũrú Yẹrúsálémã vé rĩ agásĩ ămvé.

13 'Bá Yēsũ ã pámvú ũbĩ'bá rĩ pi kâ nĩi áamá 'bá rĩ Yēsũ 'i, kōpi ní njuzú gōzú vúlé, mụzú ũlũzú ĩ ọgũpii ní, 'bo ọgũpii ẹ'yīkí tã kōpi ní ũlũú 'dĩri kuyé.

Yēsũ ẹzi ívé 'bá 'i pámvú ũbĩ'bá rĩ pi ní ẹzi ụ'dúkọ múké rĩ ũlũzú rĩ vé tã

(Mátáyo 28:16-20; Lúkã 24:36-49; Yũwánĩ 20:19-23; Ẹzi 1:6-8)

14 Vúdrĩ ni gé, Yēsũ ní gōzú 'i i'dazú ívé 'bá 'i pámvú ũbĩ'bá mụdrĩ drĩ ni ălu, ri'bá ngá nya'bá rĩ pi ẹndrẹti gé. Átá kōpi drĩgé ũkpō ũkpó, ă'diātāsīyā 'bá ívé íngángará ndre'bá rá rĩ pi kâ ívé íngángará ã tã ũlũú kōpi ní, kōpi ẹ ẹsị mbamba, kōpi gākí tã rĩ ẹ'yīgá sĩ.

15 Yēsũ ní 'yozú ívé 'bá 'i pámvú ũbĩ'bá rĩ pi ní kīnī, “Īmi mụkí ụ'dúkọ múké Múngú vé rĩ ũlũú mụzú 'bá rĩ pi ní vũ drĩgé sĩ céré.

16 'Bá ụ'dúkọ múké 'dĩri ẹ'yīpi rá, ăzini bătízĩmũ ịsụpi rá rĩ, ĩri ídri 'dáni'dáni rĩ ịsú rá. 'Bo 'bá ụ'dúkọ múké rĩ ẹ'yīpi kuyé rĩ, ĩ tã lị drĩ ni gé ũnjí.

17 'Bá ma ẹ'yĩ' 'bá rá rĩ pi, kọpi ícọ tã ãyǎzú ãyǎyã ni pi 'o rá. Mávẹ rụ sī, kọpi índrĩ ùnjí údró fũ 'bá rĩ pi drĩgẹ sī rá, kọpi ícọ átá tị ãndiãndí ĩ ní nĩ kuyẹ ni pi sī rá.

18 Kọpi ícọ ĩnĩ rụ drĩ sī rá, kọpi mvukí dō kícú, kícú rĩ ícọ kọpi 'oó ùnjí ku. Kọpi ícọ drĩ tị 'bá drã be rĩ pi drĩgẹ, drã rĩ dẹ kọpi rụ' 'bá gá sī rá.”

Yēsũ nga muú 'bũ gé
(*Lúkã 24:50-53; Ẹzĩ 1:9-11*)

19 Úpí Yēsũ kã átángá rĩ átá dẹ ivoté 'bá 'i pámvú ùbĩ' 'bá rĩ pi be gí, Múngú ní ĩri 'dụzú mụzú 'bũ gé 'dãá, mụ úrí Múngú vé drĩ ẹndẹpi gé.

20 'Bá Yēsũ ã pámvú ùbĩ' 'bá rĩ pi ní mụzú ú'dúkọ múké Múngú vé rĩ ùlũzú mụzú 'bá rĩ pi ní cére, Úpí vé ùkpõ nga ẹzĩ kọpi rụ' 'bá gá rá, tã ãyǎzú ãyǎyã kọpi ní 'oó rĩ lũ 'yozú kínĩ, ú'dúkọ múké kọpi ní ùlũú rĩ, ĩri tã áda.

Ụ'dúkọ Múké Múngú vé rị

Keliko: Ụ'dúkọ Múké Múngú vé rị New Testament+
copyright © 2017 Wycliffe Bible Translators, Inc.

Language: (Keliko)

Contributor: Wycliffe Bible Translators, Inc.

All rights reserved.

2020-11-18

PDF generated using Haiola and XeLaTeX on 25 Aug 2024 from source
files dated 29 Jan 2022

14717198-957a-524c-b31f-2c3197945b20